

Historia Et Theoria Turis

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI)
JE TEORETICKÝ ČASOPIS PRE OTÁZKY
ŠTÁTU A PRÁVA.

ROČNÍK 5 ČÍSLO 1/2013

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) je teoretický časopis pre otázky štátu a práva.

Redakcia

Zodpovedný redaktor: Mgr. Michal Považan

Výkonný redaktor: Mgr. Matúš Huťka

Redakčná rada:

JUDr. Eduard Barány, DrSc.

Prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.

Doc. JUDr. Anton Dulak, PhD.

Doc. JUDr. Imrich Kanárik, CSc.

Doc. PhDr. Dušan Katuščák, CSc.

Prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Mosný, CSc.

JUDr. Marek Števček, PhD.

doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.

Časopis je recenzovaný.

Adresa redakcie

HISTORIA ET THEORIA IURIS

Katedra právnych dejín

Právnická fakulta UK

Šafárikovo námestie č. 6

P.O.Box 313

810 00 Bratislava 1

hti.casopis@gmail.com

<http://www.hticasopis.blogspot.sk/>

Časopis vydáva Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave.

Grafická úprava: Ing. Anton Vaľko

OBSAH

ČLÁNKY

GÁBRIŠ, T.: DOČASNÉ SÚDNE PRAVIDLÁ A KONTINUITA PRÁVA	8
LYSÝ, M.: TITUL MOJMÍROVSKÝCH PANOVNÍKOV	24
MLKVÝ, M.: NÁČRT POROVNANIA KONCEPCIE DRŽBY V KONTINENTÁLNO A ANGLOAMERICKOM PRÁVNOM SYSTÉME	34
POVAŽAN, M.: ORGÁNY VEREJNEJ ŽALOBY NA SLOVENSKU V ROKOCH 1548 AŽ 1867	50
POVAŽAN, M.: ORGÁNY VEREJNEJ ŽALOBY NA SLOVENSKU V ROKOCH 1868 AŽ 1918	62
SOMBATI, J.: PRÁVNE ASPEKTY PÔSOBENIA RYTIERSKYCH DUCHOVNÝCH RÁDOV VO SVÄTEJ ZEMI	78
ŠOŠKOVÁ, I.: PLNOLETOSŤ AKO PREDPOKLAD SVOJPRÁVNOSTI V PODMIENKACH 1. ČSR	94

Z VEDECKÉHO ŽIVOTA

ŠTEFANICA, J.: KONFERENCIA ODRAZ NEMECKÉHO NÁRODNÉHO SOCIALIZMU V TRIDSIATYCH ROKOCH V ČESKOSLOVENSKU A V ŠTÁTOCH STREDNEJ EURÓPY	108
---	-----

RECENZIE

BRTKO, R.: FILOZOFICKOPRÁVNE VÝCHODISKÁ PRIRODZENÉHO PRÁVA V KLASICKOM A JUSTINIÁNSKOM OBDOBÍ RÍMSKEHO PRÁVA (M. POVAŽAN)	114
VYŠNÝ, PETER: ŠTÁT A PRÁVO AZTÉKOV (TOMÁŠ GÁBRIŠ)	118

POKYNY PRE AUTOROV	125
---------------------------	-----

ČLÁNKY

DOČASNÉ SÚDNE PRAVIDLÁ A KONTINUITA PRÁVA¹

TOMÁŠ GÁBRIŠ
UNIVERZITA KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE, PRÁVNICKÁ FAKULTA

Úvod

Cieľom nášho príspevku je objasnenie konceptu právnej kontinuity a diskontinuity v kontexte vývoja uhorského právneho poriadku v druhej polovici 19. storočia. Príležitosť k tomuto vedeckému historickoprávnenému a teoretickoprávnenému pojednaniu nám ponúkla skutočnosť, že Katedra právnych dejín Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave sa v rámci projektu financovaného Agentúrou pre podporu vedy a výskumu podujala vedecky skúmať problematiku kontinuity a diskontinuity práva na území Slovenska v 20. storočí. Vzhľadom na úzku prepojenosť právneho poriadku na území Slovenska v 19. a prvej polovici 20. storočia pritom máme za to, že vývoj v 19. storočí podstatne ovplyvnil a predznamenal koncept právnej (dis)kontinuity na našom území v 20. storočí, a preto si v tejto súvislosti zaslúži osobitné preskúmanie a zhodnotenie.

1 Judexkuriálna konferencia a Dočasné súdne pravidlá z roku 1861

Dňa 2. októbra 1860 cisár František Jozef avizoval uhorskému kancelárovi, barónovi Mikulášovi (Miklósovi) Vayimu,¹ snahu stabilizovať právnu situáciu v Uhorsku po páde Bachovho neoabsolutizmu² a idey unitárneho Rakúska. V období predchádzajúceho desaťročia totiž boli do Uhorska postupne zavádzané právne predpisy platné v Rakúsku, resp. vydávané vo Viedni osobitne pre potreby Uhorska, zblížujúce, unifikujúce právny poriadok krajín habsburského súštátia, ktoré sa malo stať centralizovanou a unitárnou ríšou.

Otázku kontinuity alebo diskontinuity právneho poriadku v Uhorsku (zjednodušene povedané otázku, či sa vrátiť k uhorskému právnenému poriadku alebo či zachovať v platnosti novozavedené právo) po rozpade unitaristickej rakúskej idey a uznaní existencie štátneho charakteru jednotiek, z ktorých sa ríša skladá (vrátane Uhorska), mala pre Uhorsko vyriešiť osobitne za týmto účelom zvolaná právnická konferencia pod vedením uhorského krajinského sudcu (lat. *iudex curiae*). Preto kabinetným listom z 20. decembra 1860 adresovaným ministerskému predsedovi grófovi Rechbergovi³ panovník nariadil, aby bola v Pešti obnovená činnosť Kráľovskej kúrie ako uhorského najvyššieho súdu pod predsedníctvom krajinského sudcu. Zároveň bolo uhorskému dvorskému kancelárovi Vayimu uložené, aby vybral vhodné osoby, ktoré by boli kompetentné vypracovať návrhy ohľadom organizácie uhorského súdnictva a právneho poriadku.⁴

Viedenská vláda sa spočiatku usilovala presvedčiť Františka (Ferenca)⁵ Deáka aby prijal úlohu *iudicis curiae*, ale neuspela. Následne vymenovaný gróf Ján (János) Cziráky sa tejto pocty čoskoro vzdal a úloha zostala na pleciach grófa Juraja (Györgya) Apponyiho.⁶

Osadenstvo konferencie napokon podľa výberu kancelára Vayiho okrem jej predsedu Apponyiho a tajomníka Juraja (Györgya) Rátha⁷ predstavovalo dvadsaťtri členov Sedmopanskej tabule, devätnásť advokátov, päť predstaviteľov obchodníctva, a ďalej účastníkmi boli niekoľkí politici, profesori, banskí experti a cirkevní hodnostári.⁸ Z najvýznamnejších právnikov spomedzi nich možno uviesť už spomenutého

1 Miklós Vay de Vaja et Laskod (1802–1894), uhorský a maďarský politik, v roku 1860 kancelár, v rokoch 1888–1894 predseda hornej komory uhorského krajinského zhromaždenia (snemu).

2 HORVÁTH, Attila. *A magyar magánjog történetének alapjai*. Budapest: Gondolat, 2006, s. 62 – 63.

3 Johann Bernhard gróf von Rechberg und Rothenlöwen (1806 – 1899), rakúsky minister zahraničných vecí v rokoch 1859 – 1864, a zároveň rakúsky ministerský predseda v rokoch 1859 – 1861.

4 ŠORL, Robert. Prekonanie neoabsolutizmu v Dočasných súdnych pravidlách. *Stát a právo v období absolutizmu*. Ed. Karel Schelle, Ladislav Vojáček. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 196 – 197.

5 Historickým pravopisom „Ferencz“.

6 KECSKEMÉTHY, Aurel von. *Ein Jahr aus der Geschichte Ungarns: Vom 20. October 1860 bis zur Einführung des Provisoriums*. Viedeň: Carl Gerold's Sohn, 1862, s. 40.

7 Zápisnice z rokovania konferencie vydal pod názvom *Az országbírói értekezlet a törvénykezés tárgyában* (Pešť, 1861).

8 Porovnaj BÉLI, Gábor. *Magyar jogtörténet: A tradicionális jog*. Budapest – Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2000, s. 313 a MEZEY, Barna (ed.). *Magyar jogtörténet*. Budapest: Osiris, 2004, s. 133. Členov zo Sedmopanskej tabule okrem predsedu predstavovali (podľa pôvodných pravidiel maďarského jazyka): Ambrus Mihály, Eötvös József, Fabinyi Teofil, Fábry István, Kis Andor, Kopácsy József, Kováts István, Lipovniczky Vilmos, Lukáts Ignác, Markovits József, Melczér István, Nagy István, barón Prónay Albert, Sárkozy Kázmér, Somoskeőy Antal, Szentiványi Vince, Szutsits Károly, gróf Török Bálint, Zádor György, Zsivora György, Zsoldos Ignác, a Szabó Imre.

politika Františka (Ferenca) Deáka, Baltazára (Boldizsára) Horvátha (neskorší minister spravodlivosti), Vavrinc (Lőrinc) Tótha – autora viacerých právnických diel, Kolomana (Kálmána) Ghyczyho – jedného z autorov Bratislavskej marcovej ústavy, a Gusztáva Wenzela, profesora peštianskej právnickej fakulty.⁹

Z hľadiska statusu konferencie nešlo pritom o žiadny oficiálny orgán štátnej alebo verejnej moci, iba o *ad hoc* orgán s úlohami stanovenými cisárskym poverením – **vytvoriť návrhy na obnovenie a novú organizáciu súdnej sústavy v Uhorsku, a identifikovať alebo vytvoriť právne normy, účelné pre Uhorsko**.¹⁰ Kompetencie tohto orgánu pritom neboli zrejme ani samotným členom konferencie – totiž či majú pracovať na návrhu zákona (zákonov), alebo iba zaujať všeobecné stanovisko k právnemu poriadku, ktorý mal v Uhorsku platiť. Pri neurčitosti zadania aj preto pri formulovaní záverov Judexkuriálnej konferencie zákonite vyvstali zásadné a sporné otázky platnosti predchádzajúceho zrušenia feudálnych právnych inštitútov, a otázky relevantnosti Bratislavskej marcovej ústavy z roku 1848 a cisárskych patentov z 50. rokov.¹¹ Ako lakonicky zhrnul F. Mádl, v centre debát pritom stála najmä otázka dedenia, aviticity a fideikomisov, teda majetkové otázky uhorskej statkárskej vrstvy.¹² V týchto otázkach musela konferencia hľadať kompromisné riešenia.

Pri tejto vlastnej činnosti bola konferencia, resp. jej členovia, rozdelení do siedmich špecializovaných subkomisií, ktoré mali pripraviť návrhy k nasledujúcim právnym otázkam a oblastiam:

1. súkromné právo a pozemkové knihy,
2. trestné právo a tlačový zákon,
3. urbáriálne, poľno-policajné¹³ a vyvážovacie¹⁴ právo,
4. zmenkové, obchodné a konkurzné právo,
5. sirotské záležitosti¹⁵ a nesporné konanie,
6. advokácia a notárstvo,
7. banské právo.¹⁶

Samotné plénum Judexkuriálnej konferencie zasadalo od 23. januára do 4. marca 1861 na spolu osemnástich zasadnutiach,¹⁷ kým úspešne vypracovalo konečné návrhy ohľadom novej podoby právneho poriadku platného v Uhorsku. Výsledkom činnosti konferencie bol osobitný elaborát, nazvaný Dočasné súdne pravidlá (ďalej len „DSP“).

K advokátom sa radili Balázsy Antal, Deák József, Hollovich Boldizsár, Horváth Boldizsár, Kapczy Tamás, Lang Ignác, Ledniczky Mihály, Nyeiczkey József, Ráth Károly, Rudnyánszky Béla, Rudnyánszky Ferencz, Samarjay Károly, Soltész Albert, Stockinger (Sulyok) Mór, Szabó Samu, Széher Mihály, Thalabér Lajos, Thanoffer Pál, Tóth Lőrincz. Ostatných členov predstavovali gróf Barkóczy János – kráľovský radca, Deák Ferencz, gróf Dessewffy Emil, Farkas Ferencz – predseda debrecínskej obchodnej komory, Illésy János, Jendrassek Miksa – spišský hlavný fiškal, Kochmeister Frigyes – predseda peštianskej obchodnej komory, Lévy Sándor – jagerský veľkoprepoš, Majláth Juraj – kráľovský radca a taverník, Mihályfy Albert – veľkovaradínsky obchodník, Dr. Szabó József – učiteľ, Vecsey Sándor – podpredseda peštianskeho obchodného spolku, Dr. Wenzel Gusztáv – univerzitný učiteľ práva a Zsigmondy Vilmos – banský expert. RÁTH, György. *Az Országbirói Értekezlet a Törvénykezés Tárgyában*. I. zv. Pešť: Landerer és Heckenast, 1861, s. VII – VIII.

9 HORVÁTH, Attila. *A magyar magánjog történetének alapjai*, s. 63.

10 ŠORL, Robert. Prekonanie neoabsolutizmu v Dočasných súdnych pravidlách, s. 197.

11 Obdobné historické skúsenosti a riešenia sa pritom spájajú už s činnosťou regnikolárnej deputácie in juridicis, zriadenej na základe zák. čl. LXII/1791. Pozri GÁBRIŠ, Tomáš. Návrh obchodnoprávnej úpravy regnikolárnej deputácie in juridicis. *Stát a právo v období absolutizmu*, s. 175 – 194.

12 MÁDL, Ferenc. Kodifikation des ungarischen Privat- und Handelsrecht im Zeitalter des dualismus. *Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848 – 1944)*. Eds. Andor Csizmadia, Kálmán Kovács. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970, s. 102.

13 Pozemková polícia bola obecným správnym orgánom dohliadajúcim na nezasahovanie do práv vlastníkov poľnohospodárskych pozemkov.

14 V zmysle vyviazania bývalých poddaných z ich povinností k bývalým zemepánom.

15 Tie boli napokon vyriešené osobitnou úpravou mimo Dočasných súdnych pravidiel.

16 VOJÁČEK, Ladislav – SCHELLE, Karel. *Právní dějiny na území Slovenska*. Ostrava: KEY Publishing, 2007, s. 186.

17 LUBY, Štefan. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Iura Edition, 2002, s. 104.

DSP mali celkovo osem častí, ktoré sa nezhodovali presne s vymedzením vecných oblastí vyššie uvedených siedmich subkomisií:

1. občianske súkromné právo a civilný proces,
2. trestný proces,
3. zmenkové právo,
4. konkurzné právo,
5. obchodné právo,
6. urbárske právo,
7. banské právo,
8. predpisy o advokácii a verejnom notárstve.

V odbornej literatúre sa súhlasne uvádza, že DSP neobsahovali úpravu správneho práva.¹⁸ To však nie je celkom presné tvrdenie, najmä vzhľadom na neexistenciu odčlenenia správy a súdnictva – často tak dochádzalo k prekryvaniu správnych a súdnych kompetencií, a to osobitne v oblasti banského práva.

2 Dočasné súdne pravidlá a vzťah rakúskeho a uhorského práva

Pokiaľ ide o komplexný pohľad na výsledky Judexkuriálnej konferencie, uvádza sa, že DSP zakotvili tri alebo štyri základné zásady:¹⁹

1. **zásadná obnova uhorského práva v podobe z roku 1848,**
2. **ponechanie v platnosti rakúskeho pozemkovoknižného práva a práva upravujúceho nakladanie s nehnuteľnosťami (táto zásada sa niekedy v literatúre člení na dve samostatné zásady²⁰),**
3. **ponechanie v platnosti rakúskeho Všeobecného banského zákona.**

V skutočnosti je sem však nutné zaradiť aj **ponechanie v platnosti častí aviticitného patentu, celého urbáriálneho a dvoch vyvážovacích patentov, a vytvoriť osobitnú kategóriu „novelizácií“ ako úplne novej úpravy, ktorú DSP priniesli.**

S uvedeným tiež súvisí rozšírené, ale nesprávne paušálne a príliš zovšeobecňujúce tvrdenie, že prostredníctvom DSP sa zaistila kontinuita medzi uhorským právom z roku 1848 a právom z roku 1861,²¹ čo tiež nie je pravda – šlo totiž naopak o „**diskontinuitnú reštauráciu**“ – obnovu k roku 1848, nie plynulú kontinuitu, navyše s mnohými zmenami spôsobenými zachovávacou recepciou („kontinuitou“) rakúskych predpisov, a zavedením úplne nových úprav.

Takáto fakticky diskontinuitná obnova uhorského práva po 12 rokoch, akokoľvek pozitívne bola vnímaná obyvateľstvom Uhorska, zároveň znamenala **návrat od písaného práva k právu z veľkej časti nepísanému, obyčajovému**, vyjadrenému zväčša v ustálenej súdnej praxi, a s viacerými feudálnymi prežitkami. Nasledujúce desaťročia sa preto nutne niesli v znamení kodifikačných snáh, avšak trieštiacich sa v množstve čiastkových kodifikačných pokusov a v početných polemikách v odbornej literatúre. Reštaurované uhorské právo pritom muselo voľky-nevoľky podstúpiť neodvratnú modernizáciu, čo sa dialo

18 SIVÁK, Florián. *Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918*. Bratislava: VO PF UK, 1998, s. 148; FERANCOVÁ, Miriam. Zabezpečenie pohľadávok zriadením záložného práva v historickom vývoji. *Zabezpečenie pohľadávok a ich uspokojenie*. Ed. Ján Lazar. Bratislava – Trnava: Iura Edition, 2002, s. 190.

19 SIVÁK, Florián. *Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918*, s. 148.

20 Tak napr. LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana (eds.). *Pramene práva na území Slovenska II. (1790 – 1918)*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012, s. 246.

21 SIVÁK, Florián. *Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918*, s. 148.

obzvlášť prostriedkami judikatúry.²² Pozitívom bolo pritom to, že táto modernizácia sa už mohla na rozdiel od prechádzajúcich rokov politicky vykladať ako dobrovoľná, a nie nanútená viedenským dvorom.

2.1 Legalita a legitimita rakúskeho práva v Uhorsku pred rokom 1861

Prvá otázka, ktorej sa musíme v súvislosti s chápaním DSP ako nástroja právnej (dis)kontinuity venovať, je otázka zavedenia rakúskeho práva do Uhorska, resp. prijímanie osobitných predpisov vo Viedni s platnosťou pre územie Uhorska. Ako je zrejmé, nebola to jednoduchá recepcia rakúskeho práva. Primárne, recepciou chápeme také prípady, kedy sa právo preberá alebo zachováva, a považujeme ju za nástroj právnej kontinuity. V tomto prípade sa však právo nepreberalo – nepreberali ho uhorské ústavné orgány, ktoré disponovali zákonodarnou kompetenciou.

Ako sa teda na toto rozširovanie rakúskeho práva pozeralo Uhorsko? Šlo o „právnú okupáciu“, anexiu, nelegitímnu a nelegálnu, protiústavnú normotvorbu? Porušenie suverenity Uhorska a jeho zákonodarného orgánu? Je azda z toho dôvodu toto právo nulitným? Alebo je to právo oktrojované absolutistickým panovníkom z legitímneho titulu absolutistickej moci po tom, ako Uhorsko stratilo všetky svoje práva v dôsledku protiprávneho povstania z roku 1848/49 namiereného proti svojmu legitímnemu panovníkovi? Máme po správnosti hovoriť o „uhorskom práve viedenského pôvodu“, alebo naopak „rakúskom práve nanútenom Uhorsku“?

Štefan Luby v roku 1939 túto situáciu spätne hodnotil tak, že rakúsky Všeobecný občiansky zákonník (ABGB) bol do Uhorska **naoktrojovaný** patentom z 29. novembra 1852, a začal platiť 1. mája 1853, pričom v platnosti pretrval do 23. júla 1861. Táto doba podľa neho znamená z hľadiska obyčajového práva úplné **interregnum**, vyplnené **samovládou zákonného práva**, po ktorej nastal zase návrat k právu obyčajovému. Tiež konštatuje, že odstránením rakúskeho práva v roku 1861 nastal **problém reštitúcie (správnejšie: reštaurácie) starého uhorského práva**, komplikovaný problémom jeho reformy, ktorá bola potrebná už v roku 1848, ale bola odložená.²³

Podľa Barnu Mezeyho, v roku 1867 výslovne prevládalo stanovisko, ktoré **popieralo legitimitu** právnych noriem rakúskeho pôvodu z obdobia po roku 1849, a dokonca všetkých noriem prijatých až do rakúsko-uhorského vyrovnania (1867).²⁴

Medzi legitimitou a legalitou je však rozdiel. Ideálne je síce, ak sú v zhode, ale v tomto prípade v zhode nemuseli byť. Legitimita vyjadruje súhlas ľudu – a uhorský, resp. minimálne maďarský ľud legitimitu „viedenského práva“ neuznával. Bolo teda toto právo aspoň legálne – teda prijaté v súlade s „ústavou“, resp. v súlade s právnymi postupmi normotvorby v danom období?

Rakúsky Všeobecný občiansky zákonník, ABGB, naoktrojovaný cisárskym patentom z 29. 11. 1852, sa mohol aspoň teoreticky opierať o zák. čl. XV/1848 (Bratislavskej marcovej ústavy, tú však Viedeň neuznávala), ktorý nariadil kodifikovanie občianskeho práva v Uhorsku.²⁵ V iných právnych odvetviach však takýto právny základ oktrojovania rakúskych predpisov úplne chýbal. Ani dodatočne takýto základ nemohol byť daný, pretože v 50. rokoch 19. storočia, kedy dochádza k skúmanému rozširovaniu rakúskeho práva, príp. účelovo vo Viedni vytvoreného práva do Uhorska, v Uhorsku vôbec nezasadal zákonodarný orgán, ktorý by legalitu oktrojovanému právu mohol priznať. Aktívnym bol v tomto období iba jeden z prvkov zákonodarnej moci – panovník. Ten si však aj sám bol vedomý toho, že na výkon zákonodarnej moci boli v Uhorsku tradične potrebné dva prvky – panovník a snem. Preto zrejme radšej pre právnu formu svojich predpisov volil označenie patenty, príp. ak šlo o predpisy vydávané (viedenskými) ministrami, označovali

22 LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana. Kodifikačné snahy súkromného práva v dualistickom Uhorsku (s dôrazom na testamentárne a manželské majetkové právo). *Kodifikační geneze soukromého práva a její myšlenkové zázemí: Acta historico-iuridica Pilsnensia*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 162.

23 LUBY, Štefan. *Obyčajové právo a súdna prax (Civilistická štúdia zo slovenského práva)*. Bratislava: Právnická fakulta UK v Bratislave, 1939, s. 18.

24 MEZEY, Barna. *Počiatky modernej uhorskej väzenskej správy*. Prel. Erik Štenpien. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2011, s. 173.

25 LUBY, Štefan. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*, s. 103.

sa ako nariadenia. Už zák. čl. XII/1790–91 pritom výslovne zakázal, aby panovník vládol nariadeniami ako aktmi výkonnej moci – tie mali slúžiť iba na vykonávanie zákonov, nie na ich vydávanie.²⁶ Zmocňovacie zákonodarstvo, na základe ktorého by vláda mohla pre Uhorsko vydávať nariadenia s mocou zákona, priniesol až tesne predvojnový vývoj – zák. čl. LXII z roku 1912.²⁷ Už na Judexkuriálnej konferencii preto v tejto súvislosti zaznel názor, že všetky nariadeniami (zahrňujúc pod ne aj patenty) v Uhorsku do účinnosti uvedené rakúske predpisy predstavujú **protiprávne, protiústavné nariadenia**. Preto ich vraj bolo možné v roku 1861 zmeniť jednoduchými nariadeniami, nielen osobitným zákonom, o ktorom sa uvažovalo pri tvorbe výstupov Judexkuriálnej konferencie.²⁸

Rozširovanie rakúskeho práva do Uhorska alebo zavádzanie osobitného práva vytvoreného vo Viedni pre Uhorsko sa teda javí ako **v rozpore s tradičnou uhorskou ústavou** v podobe, akú hlásali Uhri v skúmanom období. Uhorsko preto vnímalo obdobie 1849–1861 (resp. následne až do roku 1867) ako obdobie straty suverenity (nie však straty štátnosti²⁹), obdobie protiústavnosti a diskontinuity uhorskej ústavy, ktorú si chcelo vydobýť naspäť spolu so svojím právnym poriadkom, ktorý bol diskontinuitným kvôli zavedeniu rakúskeho práva.

2.2 Podoby kontinuity uhorského práva

Základným programom Uhrov (osobitne Maďarov) bola v roku 1861 aj v roku 1867 kontinuita s rokom 1848, a to primárne kontinuita ústavnoprávna. Práve redukcie kontinuity na „ústavnoprávnu kontinuitu s rokom 1848“, resp. po správnosti „ústavnoprávnu reštauráciu stavu z roku 1848“ sa však hrozili nemaďarské národy Uhorska, pretože ústavnoprávnou kontinuitou s rokom 1848 rozumeli najmä kontinuitu s maďarskou hegemoniou. Zo Slovákov preto J. M. **Hurban** výslovne ideu kontinuity odmietal.³⁰ Podobne Š. M. **Daxner** odmietal v diele Hlas zo Slovenska historické právo (teda kontinuitu s ním), lebo je podľa neho nezlučiteľné s demokratickým riešením národných pomerov Uhorska.³¹ Výnimočným bolo stanovisko novej školy slovenskej, konkrétne J. **Palárika**, ktorý uznával požiadavku kontinuity a sám žiadal kontinuitu ústavnosti z roku 1848.³² G. **Mallý Dusarov** však prezieravo žiadal vopred výslovné zaručenie rovnoprávnosti národov Uhorska (v diele *Die Wahre Rechtskontinuität in der Ungarischen Frage*).³³ Kým teda u Maďarov sa otázka kontinuity redukovala na výlučne ústavnoprávnu rovinu, u nemaďarských národov sa koncentrovala na národnostnú rovinu štátoprávnych vzťahov, a obáv z dominancie Maďarov.

Iba zriedkavými boli prístupy k otázke kontinuity právneho poriadku v iných ako ústavnoprávných otázkach. Extrémny náhľad na túto otázku mala radikálna línia, ktorá niesla označenie Platforma 48, a kontinuitu s rokom 1848 chápala tak prísne, že hlásala dokonca aj protiprávnosť cisárskych daní uvalených v 50. rokoch, resp. v období neústavnosti.³⁴ Vo všeobecnosti by však absolútne vyhlásenie obdobia rokov 1849–1860 za neplatné muselo mať za dôsledok porušenie a odňatie medziasom nadobudnutých práv, čo bola otázka, ktorá rozhodovanie medzi kontinuitou a diskontinuitou uhorského práva výrazne komplikovala a smerovala skôr k uznaniu účinkov rakúskeho práva v Uhorsku.

26 MÁTHÉ, Gábor. Die Lehre der ungarischen heiligen Krone: Paraphrase. *Die Elemente der ungarischen Verfassungsentwicklung: Studien zum Millenium*. Budapešť: ELTE, 2000, s. 14.

27 Tamže, s. 15.

28 RÁTH, György. *Az Országbirói Értekezlet a Torvénykezés Tárgyában*, s. 12. Podľa formulácie Lubyho zásadne nebolo úlohou Judexkuriálnej konferencie vypracovať recepčnú normu vo forme zákona, ktorá by celý právny poriadok spravila závislým na zákone. LUBY, Štefan. *Obyčajové právo a súdna prax (Civilistická štúdia zo slovenského práva)*, s. 18.

29 Uhorsko síce formálne nemalo medzinárodnoprávnu subjektivitu, stále však aj samotným Rakúskom bolo považované za jednu z krajín habsburského mocnárstva, nebolo teda rozčlenené a nestratilo sa z mapy Európy ako Poľsko. Uhorsko teda kontinuálne trvalo naďalej, hoci v kvalite členského štátu habsburského súštátia, s perspektívou postavenia územnosprávneho celku v centralistickom cisárstve. Dokonca aj po roku 1867, kedy medzinárodnoprávne jestvovala len jedna suverenity – rakúsko-uhorská, ústavnoprávne bolo Uhorsko stále štátom.

30 *Dějiny Slovenska III*. Bratislava: VEDA, 1992, s. 290.

31 Tamže, s. 297.

32 Tamže, s. 292.

33 Tamže, s. 362.

34 KONTLER, László. *Dějiny Maďarska*. Prel. Miloslav Korbělík. Praha: NLN, 2001, s. 249.

2.3 Súboj ústavnoprávnych paradigiem

V porovnaní s uhorským, resp. maďarským náhľadom, bol pohľad Rakúska na štát a právo, ich kontinuitu a diskontinuitu, legitimitu a legalitu, nezmieriteľne odlišný. Používajúc terminológiu právnych pozitivistov, máme tu **dva protikladné náhľady na ústavnosť, a z toho tiež vyplývajúcu dvojité legalitu a legitimitu právnych noriem a celého právneho poriadku** platiaceho v Uhorsku v rokoch 1849–1860. Nachádzame tu teda **pluralitu (resp. protikladnú dualitu) ohniska, legality a legitimacy práva**. Táto skutočnosť má výrazný vplyv na kontinuitu práva, ale aj kontinuitu štátu v sledovanom období.³⁵

Habsburgovci používali vlastné právne argumenty na podporu jednoty ríše, a podriadenie si Uhorska. Habsburským argumentom bola najmä známa a už v časoch stavovských povstaní 17. storočia osvedčená tzv. teória straty práv – *Verwirkungstheorie*, či prípadne popri nej ešte teória originárneho nadobudnutia krajiny – jej vydobytím od Osmanov, ich vyhnaním z Uhorska. V takej situácii **všetka moc patrí legálne a legitímne** iba jednému prvku zákonodarnej moci – **panovníkovi, ako absolutistickému vládcovi**, a to na podklade nedeliteľnosti ríše a habsburskej vlády v zmysle Pragmatickej sankcie.

Išlo teda o **súboj dvoch paradigiem**. Prvou je paradigma liberálnej konštitučnej monarchie suverénneho uhorského štátu, spojeného s rakúskymi štátami čo najvoľnejšími putami personálnej alebo reálnej únie (bez spoločného zákonodarného orgánu a spoločnej normotvorby). Druhou paradigmou je naopak cisárska centralizačná paradigma unitárnej moci cisára, apoštolského kráľa, ktorý vládne jednotnej a nedeliteľnej ríši v duchu Pragmatickej sankcie z roku 1713, a usiluje o centralizáciu štátu (štátneho zväzku alebo zväzku štátov) ako aj o centralizáciu a unifikáciu normotvorby.

Hoci sa takýto súboj paradigiem môže zdať dnešnému čitateľovi príliš vzdialeným, stačí iba upozorniť na iný, obdobný súboj dvoch paradigiem v recentnej Európe. Šlo o súboj medzi koncepciou zvrchovanej suverenity Európskej únie dokonca aj nad ústavami členských štátov, a koncepciou presadzovanou najmä Nemeckom, ktoré zdôrazňovalo primát nemeckej ústavy ako demokratickej realizácie suverenity ľudu. Európska únia podľa tejto koncepcie trpela demokratickým deficitom v dôsledku toho, že nebola založená priamo na suverenite a vôli ľudu, ale skôr sprostredkovane – na vôli národných vlád alebo parlamentov.³⁶ V tejto otázke sa muselo nájsť obojstranne uspokojivé riešenie. Stalo sa tak zvyšovaním demokratického kvocientu Európskej únie a presadením priority európskeho práva pred národnými ústavami, pričom však európske právo vychádza práve z národných ústavných hodnôt ako jedného zo svojich významných prameňov.

Obdobne sa musel nájsť kompromis aj medzi cisárskou a uhorskou paradigmou suverenity štátu a jeho právneho poriadku. V záujme kompromisu, hoci z uhorského pohľadu šlo o situáciu nelegálnu aj nelegitímnu, sa napokon **nezvolil prístup, ktorý by vyhlásil právo z obdobia Bachovho absolutizmu za nulité, od počiatku neplatné**, ako sme toho boli svedkami v Československu pri obnove jeho suverenity nad československým štátnym územím v roku 1945. Prezident Dr. Beneš už svojím dekrétom č. 11/1944 Úř. věst. čsl. prehlásil právny poriadok od 29. 9. 1938 do dňa, ktorý bude neskôr určený, za od počiatku nulitý, neexistentný, s poukazom na jeho nelegitimitu, nelegálnosť a obsahový antisemitizmus a nedemokratickosť. DSP ako výstup Judexkuriálnej konferencie však nemajú tento rozmer.

35 Nejde pritom o klasicky skúmané otázky kontinuity štátu ako sú cesia, secesia, dismembrácia, teda vzťah nástupníckych štátov, sukcesorov k ich štátnym predchodcom. K žiadnemu zániku ani odčleňovaniu štátov a štátnych území v tomto období totiž nedochádza, tak ako k nemu nedošlo ani po roku 1989 v Litve, Lotyšsku a Estónsku. Ide skôr o zmeny územnej zvrchovanosti a suverenity nad určitým územím, v kontexte premeny paradigmy štátu a práva.

36 DAVIES, Bill. *Resisting the European Court of Justice: West Germany's Confrontation with European Law*. Washington DC: American University, 2012.

3. Kompromisná povaha Dočasných súdnych pravidiel a „právne vyrovnanie“

Prečo DSP, resp. ich autori, zvolili iný prístup namiesto paušálneho vyhlásenia obdobia 1849–1860 za nulitné, alebo aspoň vyhlásenia tohto obdobia a jeho oktrojovaných predpisov za protiústavné? Domnievame sa, že odpoveď treba vidieť v tom, že DSP predstavujú, rovnako ako rakúsko-uhorské vyrovnanie z roku 1867, určitý kompromis, vyrovnanie (*Ausgleich*), narovnanie, zmier, či pokonávku. Pre takýto právny inštitút je typické odhliadnutie od „skutočnej“, materiálnej pravdy, a vytvorenie konštrukcie pravdy „formálnej“, teda takej, na ktorej sa obe strany zhodnú, čím vyriešia svoj právny spor (za predpokladu, že im právny poriadok umožňuje disponovať predmetom sporu).

Historický štátoprávny vzájomný vzťah Rakúska a Uhorska bol totiž od počiatkov vzniku habsburskej ríše nejednoznačný a osciloval medzi personálnou úniou a reálnou úniou. Otázka a riešenie vzájomného pomeru Rakúska a Uhorska v jeho rôznych historických podobách v rôznych historických obdobiach nie je jasná ani recentným autorom, ako na to poukazuje Ruszoly³⁷ na príklade Baltla a Braunedera, ktorí Uhorsko považujú za neoddeliteľnú súčasť Rakúskej ríše a americko-rakúsky autor Robert A. Kann³⁸ hovorí dokonca o nadnárodnom štáte,³⁹ kým na druhej strane spektra stoja klasickí maďarskí autori (Csizmadia, Horváth), ktorí vo svojich dielach prezentujú Uhorsko v úplnom vákuu, akoby ani nebolo s rakúskymi krajinami v žiadnom vzťahu. Rovnako to bolo aj v reálnej politickej minulosti – kým Habsburgovci sa snažili vzťahy medzi krajinami svojho mocnárstva utužovať, uhorskí stavovskí vlastenci usilovali o nezávislosť a samosprávu.⁴⁰ Boli pritom úspešnejší než české stavy, a aj preto výsledky štátoprávneho postavenia Českého kráľovstva a Uhorska v habsburskom mocnárstve boli diametrálne odlišné.

Na tieto rakúske a uhorské tradície nadväzovalo hľadanie kompromisu v rovine ústavného práva v 60. rokoch 19. storočia. Takticky sa pritom v procese príprav ústavnoprávneho vyrovnania pred rokom 1867 uhorskí politici neodvolávali priamo na zákony z roku 1848, ale radšej iba všeobecne na kontinuitu uhorského ústavného práva, teda na „staré dobré právo“. Opustenie výslovnej argumentácie Bratislavskou marcovou ústavou malo slúžiť práve dosiahnutiu ústavnoprávneho kompromisu – vyrovnania.⁴¹ Odvolávanie sa na historické právo bolo totiž v súlade s panovníkovými vyjadreniami – veď už Októbrový diplom z roku 1860 hovoril ústami panovníka o potrebe reštitúcie právneho poriadku vychádzajúceho z historického práva.⁴² Tu však mal panovník na mysli skôr historické právo zakotvené v Pragmatickej sankcii, ako základ ríšskej nedeliteľnosti. Historické právo a nedeliteľnosť ríše boli pritom pojmy veľmi široké a nejednoznačné, a bolo pod ne možné ukryť čokoľvek. V roku 1867 tak bol vďaka nejednoznačnosti „historického práva“ kompromisne vyrokovaný vzájomný vzťah Rakúska a Uhorska „na historických základoch“ – vo forme reálnej únie, ktorá má na rozdiel od federácie spoločné iba orgány výkonnej moci, a nie orgány zákonodarnej moci (deputácie uhorského a rakúskeho parlamentu za účelom rozhodovania o spoločných otázkach zásadne zasadali oddelene, aby nedošlo ani náhodou k vyvolaniu dojmu, že ide o spoločný orgán). Iba nenápadne, ale predsa, sa však nejednoznačnosť a dve rôzne paradigmy prejavovali aj v samotnom zákone o rakúsko-uhorskom vyrovnaní. Kým totiž v uhorskom zákonnom článku XII/1867 sa hovorí o dualizme a dvoch samostatných štátoch, v rakúskom zákone sa hovorí o „všetkých krajinách rakúskej monarchie“. Navyše kým rakúsky zákon hovorí o „zodpovednej vláde na ríšskej úrovni“, v Uhorsku sa hovorí iba o „ministroch a ministerstvách pre spoločné zverené záležitosti“.⁴³

37 RUSZOLY, József. Vom Standpunkte der Geschichte des ungarischen öffentlichen Rechts. *Nationalstaat – Monarchie – Mitteleuropa – zur Erinnerung an den „Advokaten der Nation“, Ferenc Deák*. Eds. Gábor Máthé, Barna Mezey. Budapešť: Gondolat, 2004, s. 98.

38 KANN, Robert A.. *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918*. Viedeň: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975.

39 RUSZOLY, József. Vom Standpunkte der Geschichte des ungarischen öffentlichen Rechts, s. 101 – 102.

40 Tamže, s. 99.

41 Tamže, s. 90, 92.

42 ŠORL, Robert. Prekonanie neoabsolutizmu v Dočasných súdnych pravidlách, s. 196.

43 RUSZOLY, József. Vom Standpunkte der Geschichte des ungarischen öffentlichen Rechts, s. 102 – 103.

Podobne, **keď sa už predtým v roku 1861 prijímali DSP, nebolo prípustné odvážiť sa jednoznačne kategorizovať predchádzajúce obdobie ako absolútne neplatné.** V roku 1861 sa totiž uhorské politické elity ešte stále len márne usilovali o dosiahnutie svojich štátoprávných cieľov obnovy uhorskej ústavnosti a štátnej suverenity. **Z taktických dôvodov nebolo vhodné prerušiť prebiehajúcu reštauráciu ústavnosti zbytočným otváraním sporných otázok.** Bolo nutné hľadať a sformulovať kompromis aj v tejto rovine „vyrovnania“. Konkrétne sa hovorí o „súdnom“⁴⁴ alebo „súkromnoprávnym vyrovnaní“⁴⁵ ako prvej fáze predchádzajúcej štátoprávnemu vyrovnaniu z roku 1867. „Súkromnoprávne“ vyrovnanie však nie je najšťastnejší výraz. Skôr možno hovoriť o „právnom“ vyrovnaní. Vyrovnanie z roku 1861 sa totiž netýkalo iba súkromnoprávných, ale aj trestnoprávných noriem, vo všeobecnosti tzv. judičiálnych odvetví práva, t. j. odvetví a otázok, o ktorých rozhodujú súdy – v kontraste k ústavnému, t. j. ústavnoprávnemu, resp. štátoprávnemu vyrovnaniu z roku 1867.

Inou dôležitou otázkou je, či vôbec šlo o vyrovnanie medzi Rakúskom a Uhorskom – hoci totiž Rakúsko nepochybne umožnilo Uhorsku právne sebaurčenie, na druhej strane je pravda, že rovnako intenzívne sa toto vyrovnanie javí ako vyrovnanie vo vzťahu medzi tradičnými feudálnymi uhorskými elitami a modernými občianskymi, buržoáznymi elitami Uhorska. Feudalizmus pritom predstavovali s maďarským národom identifikovaní latifundisti, ktorých podiel na moci bol stále dominantným. Na druhej strane stála rodiaca sa vrstva podnikateľov, ale najmä inteligencia. Nemaďarské národy Uhorska boli zväčša príslušníkmi širokých ľudových vrstiev, alebo (v menšej miere) práve vrstiev inteligencie. Aj z toho pramenili rozpory medzi požiadavkami národov Uhorska a reálnym smerovaním uhorskej politiky a práva.

Rozporuplné a „kompromisné“ smerovanie sa prejavilo aj v obsahu DSP. Tie aj z uvedených dôvodov viacnásobných kompromisov predstavujú kombináciu špeciálnych (týkajúcich sa konkrétnych predpisov) recepčných noriem, zachovávajúcich platnosť rakúskych pokrokových právnych úprav, derogačných klauzúl rušiacich niektoré predpisy alebo ich časti, ale tiež majú charakter reštauračný – obnovy uhorského právneho poriadku v stave z roku 1848, a napokon majú tiež charakter reformný a novelizačný.

DSP majú teda **z hľadiska právnej (dis)kontinuity viacero rovín.** Konkrétne obsahujú:

- a) **normy, ktoré „dočasne“ ponechávajú v platnosti, zachováajú, teda recipujú, niektoré rakúske predpisy;** v texte DSP je táto skutočnosť vyjadrená formuláciami: „zostávajú dočasne, a to do zákonodarnej činnosti snemu, zachované“ (§ 20), „sa zachováajú“ (§ 21), „zostáva nariadenie ... v platnosti“ (§ 145), „sa zachováajú v platnosti“ (§ 156), „zostávajú naďalej v platnosti“ (§ 1 VI. časti), „dočasne ponechaná v platnosti“ (§ 15 VII. časti),
- b) **normy, ktorými sa výslovne rušia, derogujú ustanovenia rakúskych právnych predpisov;** v texte DSP je táto skutočnosť vyjadrená formuláciami „sa zrušujú“ (§ 2),
- c) **normy, ktorými sa reštauruje, obnovuje uhorské právo v stave z roku 1848;** v texte DSP je táto skutočnosť vyjadrená formuláciami: „obnovujú“ (§ 1), „znovuzavedenia“ (§ 6), „znovunadobúdajú účinnosť“ (§ 16), „sa obnovujú“ (principium II. časti), „obnovuje“ (principium III. časti), „znovu nadobúdajú účinnosť“ (principium IV. časti), „obnovenia“ (§ 26 IV. časti), „obnovujú“ (principium V. časti), a
- d) **normy, ktorými sa reformuje uhorské právo z roku 1848;** v texte DSP je táto skutočnosť vyjadrená formuláciami „do života uvádzajú“ (§ 2).

44 STIPTA, István. *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*. Prel. Erik Štenpien. Košice: nica, 2004, s. 52.

45 ZEHNTBAUER, Richard. *Einführung in die neuere Geschichte des ungarischen Privatrechts*. Freiburg: Otto Gschwend, 1916, s. 24. Tiež FERANCOVÁ, Miriam. Zabezpečenie pohľadávok zriadením záložného práva v historickom vývoji, s. 190. Tiež NESCHWARA, Christian. Österreichs Recht in Ungarn – Geltung und Wirkung vor und nach dem Ausgleich. *Die österreich-ungarische Ausgleich 1867*. Ed. Barna Mezey. Budapešť: ELTE, 2008, s. 110.

V DSP použitá formulácia, že sa rakúske právo čiastočne „zachovalo“ v platnosti, pritom bola zlučiteľná ako s ideou recepcie „nelegitímneho a protiústavného“ rakúskeho práva (z radikálneho uhorského pohľadu), tak aj s ideou uznania nepretržitej kontinuálnej platnosti a legitimacy rakúskeho práva, ktorá mohla vyhovovať náhľadom viedenského dvora. Úmyselné neobjasnenie tejto otázky predstavuje práve „narovnanie“, „kompromis“, „Ausgleich“, pokonávku, zmier medzi uhorskou a rakúskou koncepciou. V oboch prípadoch výkladu by zároveň šlo o dodatočnú legitimizáciu rakúskeho práva a jeho kontinuálnu platnosť do budúcnosti vo veciach práv k nehnuteľnostiam, pozemkových kníh, zrušenia aviticity, urbárskeho a banského práva. Kvalitatívne však už malo ísť o legitímnu a legálnu súčasť uhorského právneho poriadku, teda nie o „rakúske“ právo – či už v dôsledku jeho recepcie (recepčnej transformácie na uhorské právo), alebo v dôsledku dodatočného uznania pôvodnej cisárskej zákonodarnej kompetencie ako zdroja zákonodarnej moci pre Uhorsko.

4 Skutočná podoba kontinuity a faktické víťazstvo uhorskej koncepcie

Rakúsko-uhorské vyrovnanie a Judexkuriálnu konferenciu možno teda hodnotiť tak, že predstavovali dva prvky kompromisného vyriešenia otázky vzájomného vzťahu Rakúska a Uhorska a ich právnych poriadkov – najprv v roku 1861 v rovine judiciálnych odvetví práva, a následne o šesť rokov neskôr v rovine štátnej (ústavného práva), resp. verejného práva. Zdôrazňujeme však, že ani v jednom z oboch prípadov vyrovnania nešlo o „kontinuitu s rokom 1848“.

Kontinuita s rokom 1848 by totiž bola prítomná, iba ak by sa celé obdobie 1849–1867 považovalo za neplatné, protiprávne, neústavné, bezprávne, tak ako to v súčasnosti konštatuje preambula maďarskej ústavy účinnej od 1.1.2012 vo vzťahu ku „komunistickej“ ústave z roku 1949, a k celému obdobiu 1949–1990, snáď s výnimkou revolúcie roku 1956.⁴⁶ V prípade takéhoto právneho stanoviska v roku 1861 alebo 1867 by naozaj bolo možné hovoriť o verejnoprávnej kontinuite, a dokonca aj súkromnoprávnej kontinuite. V skutočnosti však išlo ako v rovine ústavného práva, tak aj v rovine judiciálnych odvetví v roku 1861 **o reštauráciu, teda fakticky o právnú diskontinuitu, keďže obdobie 1849–1867 nebolo prehlásené za nulitné. Navyše DSP po obsahovej stránke prinášali do uhorského právneho poriadku podstatné diskontinuitné novinky.**

Nie je preto formálne správne Lubyho konštatovanie, že DSP zásadne „reštituovali“⁴⁷ právo spred roku 1848, čím sa mala zabezpečiť „kontinuita so starým uhorským právom“,⁴⁸ resp. „obnovenie kontinuity“.⁴⁹ V roku 1861 totiž nenastala „reštitúcia“ (to je pojem vyhradený pre obnovu subjektívnych práv), ale právna **„reštaurácia“** (obnova objektívneho práva – právnych predpisov, resp. právnych noriem, právneho poriadku) s dynamickými dialektickými zmenami, pri ktorých bola Judexkuriálna konferencia podľa slov Deáka uväznená medzi dvoma hraničnými požiadavkami – po prvé, že akákoľvek zmena bude vnímaná ako oktrojovaná, a po druhé, že zmeny sú nevyhnutné.⁵⁰ Všetky zmeny preto v záujme politického krytia

46 „Rešpektujeme vymoženosti našej historickej ústavy a Svätú korunu, ktorá stelesňuje ústavnoprávnú kontinuitu Maďarska a národnú jednotu. Neuznávame suspendovanie našej historickej ústavy ako dôsledok cudzích okupácií. Neľudské zločiny spáchané počas nacionálno-socialistických a komunistických diktatúr proti maďarskému národu a jeho občanom sú nepremlčateľné. Neuznávame komunistickú ústavu z roku 1949, ktorá bola základom tyranskej vlády, a preto ju vyhlasujeme za neplatnú. Súhlasíme s poslancami prvého slobodne zvoleného parlamentu, ktorí vo svojom prvom uznesení vyslovili, že naša dnešná sloboda má korene v revolúcii z roku 1956. Slobodu sebaurčenia, stratenú 19. marca 1944, považujeme za prinavrátenú 2. mája 1990, teda od vzniku prvého slobodne zvoleného zastupiteľského orgánu. Tento deň považujeme za počiatok novej demokracie a ústavného poriadku našej vlasti.“ Preklad M. Rajková, Katedra právnych dejín Univerzity Komenského v Bratislave.

47 LUBY, Štefan. *Obyčajové právo a súdna prax (Civilistická štúdia zo slovenského práva)*, s. 83.

48 BIANCHI, Leonard (ed.). *Dejiny štátu a práva I*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1971, s. 307.

49 LUBY, Štefan. *Slovenské všeobecné súkromné právo. I. zv. Úvodná časť. Osobnostné právo*. Bratislava: Právnická jednota, 1941, s. 87.

50 SZABÓ, Béla. Deák und das Privatrecht. *Nationalstaat – Monarchie – Mitteleuropa – zur Erinnerung an den „Advokaten der Nation“*, Ferenc Deák, s. 129.

dokonca aj pred vlastnou uhorskou verejnosťou mali „ohnisko“ v hlásanej „tradícii“, „idei kontinuity“, a „svätej korune“. Nesprávne je však nazývanie tohto stavu „kontinuitou s rokom 1848“.

Až **po roku 1867**, kedy Uhorsko svoj cieľ obnovy, reštaurácie štátnej suverenity vo voľnom zväzku s Rakúskom dosiahlo, mohol byť zaujatý jednoznačnejší postoj k udalostiam rokov 1849–1867 a k otázke právnej kontinuity. Tu sa už výslovne zdôrazňuje odmietnutie obdobia rokov 1849–1867, a to vrátane obdobia rokov 1860–1867, ktoré možno vnímať ako čas pokusu o obnovu ústavnosti. Ministerský predseda Andrassy dňa 28. 2. 1867 sám vyhlásil, že prvoradou úlohou jeho vlády bolo udržanie zásady právnej kontinuity (s rokom 1848),⁵¹ a považoval za neplatné všetky normy prijaté pred vyrovnaním v roku 1867.⁵² Tu však šlo len o radikálne politické vyjadrenia, ktoré sa v právnej ani súdnej praxi neprejavili. Išlo zásadne iba o morálne a politické odsúdenie „doby neslobody“, nelegitímnej doby, ale bez právnych dôsledkov.⁵³ Otázka práva totiž bola vyriešená už v roku 1861 v DSP, a nové vyhlásenie celého obdobia pred rokom 1867 za nulitné by spôsobilo iba väčší chaos, a dokonca zásahy do nadobudnutých práv.

Snahu o predídenie chaosu a právnej neistote zdôrazňujú aj samotné **DSP v § 1 I. časti – že sú sformulované v záujme právnej kontinuity**. Nemá sa však na mysli kontinuita uhorského práva, ale naopak **kontinuita s predchádzajúcim právnym stavom**. To znamenalo, že **rakúske právo z obdobia do roku 1861 nebolo vyhlásené za nulitné** – naopak sa mu aj v DSP výslovne priznali právne účinky.

Ideu kontinuity s obdobím 1849–1861 potvrdzuje aj formulácia súhlasu Kráľovskej kúrie z 23. júla 1861, ktorým Kúria schválila DSP ako smernicu pre súdy: *„Najvyšší súd Kráľovskej kúrie sa vyjadril na svojom slávnostnom zmiešanom zasadnutí 23. tohto mesiaca, že predpisy, provizórne vytvorené na Judexkuriálnej konferencii dotýkajúce sa právnej praxe, pokiaľ budú potvrdené Jeho Kráľovskou Výsostou, a ktoré boli prijaté snemom, hornou komorou 22. júna a dolnou komorou 1. júla tohto roka, ako provizórny interpretačný prostriedok súdnej praxe potiaľ, pokiaľ uhorský zákonodarný snem nerozhodne inak, odtiaľ bude slúžiť pre všetky prípady ako platná právna norma v súdnej praxi. Potom, čo som oboznámil vážené uhorské súdy prostredníctvom môjho obežníka z 31. marca a 30. apríla s týmito výsledkami, je mi čťou prežívať tieto časy, v ktorých **bolo možné zaviesť starootcovskú súdnu prax** bez porušenia významného právneho princípu rovnosti pred zákonmi, a **bez odmietnutia právnych a vlastníckych vzťahov, vzniknutých počas posledných 12 rokov a bez narušenia právnej kontinuity** ako základnej právnej zásady.“*⁵⁴

Zásadne sa teda obnovila „starootcovská súdna prax“, teda obyčajové právo. Toto konštatovanie však musíme modifikovať v už naznačenom zmysle, že niektoré tradičné inštitúty, ktoré zrušila už Bratislavská marcová ústava, a ktorých zrušenie následne v 50. rokoch 19. storočia potvrdil aj cisár v aviticitnom patente, urbáriálnom patente a vyvážovacích patentoch, už v uhorskom práve nemali miesta, a preto do veľkej miery nešlo o obnovené feudálne právo spred roku 1848 v jeho pôvodnej podobe. Šlo o podstatne okypťené feudálne právo, resp. zvyšky feudálneho práva, ktorého chrbtová koš v podobe aviticity, donačnej sústavy a urbárskeho poddanstva už viac neexistovala. Takýto právny systém potreboval barly, bez ktorých by sa neudržal. Mali nimi byť práve Dočasné súdne pravidlá, ktoré síce reštaurovali právo z roku 1848, zároveň ho však menili novými úpravami a zachovaním rakúskych predpisov⁵⁵ (Deák vyslovene používal aj pojem recepcia), a to aj v záujme kontinuity v zmysle ochrany nadobudnutých práv, ktoré vznikli za predchádzajúcich 12 rokov panstva rakúskeho (viedenského) práva. Nadobudnuté práva Deák považoval

51 MEZEY, Barna. *Počiatky modernej uhorskej väzenskej správy*, s. 143.

52 Tamže, s. 173.

53 Ide o paušálne negatívne hodnotenie minulého obdobia rovnako ako to robí slovenský zákon o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického systému č. 125/1996 Z. z., ktorý takto hodnotí celé obdobie od 25. februára 1948 do 17. novembra 1989 (v lustračnom zákone bola prítomná aspoň výnimka roku 1968).

54 LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana (eds.). *Pramene práva na území Slovenska II. (1790 – 1918)*, s. 255 – 256.

55 PUTZ, Karl. *Zur Frage der Rechts-Reception und Codification in Ungarn*. Viedeň: Manz, 1872, s. 26.

za nevyhnutné rešpektovať, a to v záujme predídenia anarchie.⁵⁶ Mali sa teda recipovať nielen právne normy, ale aj právne skutočnosti, ich účinky a vzniknuté právne vzťahy (retroaktivita sa zásadne odmieta⁵⁷).

Kontinuita práva vyjadrená v DSP teda bola v podstate trojaká – kontinuita v zmysle zachovávaajúcej recepcie rakúskeho práva, „tzv. kontinuita v zmysle reštaurácie“ uhorského práva (fakticky diskontinuita s rokmi 1849–1860), a kontinuita v zmysle recepcie právnych skutočností, ich účinkov a vzťahov (ochrana nadobudnutých práv).

Fakticky, materiálne, to pritom znamenalo víťazstvo uhorskej koncepcie odmietnutia rakúskeho práva, hoci za zachovania jeho právnych účinkov a nadobudnutých práv, ale primárne obnovy domáceho uhorského práva v jeho narýchlo aktualizovanej a modernizovanej podobe. Z tohto pohľadu sa teda skutočne uhorské právo „obnovilo“ a rakúske čiastočne „zachovalo“. Uhorsko tak „obnovilo“ svoje „právne sebaurčenie“ a Rakúsko si „zachovalo“ svoju tvár.

Plenárne rozhodnutie Kráľovskej kúrie zo dňa 4. novembra 1902, č. 74 v rovnakom duchu vyjadrilo pohľad súdnej praxe na vzájomný vzťah DSP, rakúskeho a uhorského práva: „Po tejto stránke sú u nás smerodajnými normy rakúskeho občianskeho zákonníka, lebo § 156 časti I. dočasných súdnych pravidiel zachoval v platnosti až do rozhodnutia krajinského snemu všetky jeho ustanovenia, ktoré súvisia s pozemnoknižnými nariadeniami.“⁵⁸ DSP teda recipovali, zachovali niektoré rakúske normy. Vyhláška Ministerstva financií č. 32274/1908 obdobne skonštatovala, že: „Pod absolutistickou vládou vydané zákony a nariadenia môžu len natoľko za právne žriedla slúžiť, nakoľko tieto niektorý zákon, zákonné nariadenie alebo zákonná prax udržaly.“⁵⁹

Predpisy z obdobia neoabsolutizmu teda platia, iba ak ich uznáva (teda ak ich zachovala) prax. Praxou sa myslela aj obyčajová prax, nielen zákon – teda v najširšom zmysle musel oktrojované právo uznávať zákon, nariadenia alebo právna obyčaj, a prípadne tiež DSP.⁶⁰ V tom spočívala podstata kompromisu a zároveň skrytého uhorského víťazstva, hoci na veľkej časti uhorského územia bol stále ponechaný v platnosti rakúsky Všeobecný občiansky zákonník ABGB, resp. rakúske právo ako také – v Sedmohradsku, Fiume, Hranici, temešskom Banáte,⁶¹ a osobitne silný bol rakúsky právny vplyv v Chorvátsko-Slavónskom kráľovstve.⁶² Aj v jadre samotného Uhorska, kam patrilo neoddeliteľne aj Slovensko, pritom rakúske právo naďalej malo silný vplyv najmä v podobe súdneho rozhodovania podľa ABGB ako „*ratio scripta*“, kvôli jeho presvedčivým prirodzenoprávnym formuláciám.

Hoci teda tak ako po období osvietenského absolutizmu v 18. storočí aj v roku 1861 panovala všeobecná protirakúska nálada, v ktorej nebolo možné presadzovať platnosť rakúskeho práva, podľa M. Homoki-Nagy tvorcovia DSP obzvlášť v oblasti súkromného hmotného práva vytvorili v záujme modernizácie taký mix rakúskeho a uhorského práva, aby ich nikto nemohol obviňovať ani z nadržania rakúskemu právu, ani zo spiatočníc,⁶³ a súdna prax sa naďalej inšpirovala rakúskym právom. **Právnické kruhy si totiž uvedomovali význam rakúskeho práva pre budovanie kapitalizmu, a jeho modernosť** v porovnaní s absentujúcimi alebo zastaranými uhorskými úpravami.

56 KAJTÁR, István. Deák und die Modernisierungsprozesse des 19. Jahrhunderts. *Nationalstaat – Monarchie – Mitteleuropa – zur Erinnerung an den „Advokaten der Nation“, Ferenc Deák*, s. 31.

57 VOJÁČEK, Ladislav – SCHELLE, Karel. *Právní dějiny na území Slovenska*, s. 186. Prejavilo sa to ustanoveniami, podľa ktorých sa uznávali právne účinky právnych skutočností a probovaných právom platným v období Bachovho absolutizmu, teda rakúskym právom. Tradícia vylúčenia pravej retroaktivity svojim pôvodom siaha ešte k Tripartitu, ktoré v časti II, titul 2, § 7 ustanovilo, že „*Constitutiones non ad praeterita, sed futura ligant*.“ Pozri PRUSÁK, Jozef. Temporalita a retroaktivita právnych noriem. *Právny obzor*, 79, 1996, č. 3, s. 184.

58 LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana (eds.). *Pramene práva na území Slovenska II. (1790 – 1918)*, s. 256.

59 TURNER, Adolf – ASZTÉLY, Alexander – KRIŽKO, Bohuš. *Súkromnoprávne zákony uhorské platné na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi*. Bratislava: Universum, 1928, s. 676.

60 Tamže.

61 ZEHNTBAUER, Richard. *Einführung in die neuere Geschichte des ungarischen Privatrechts*, s. 23.

62 KAJTÁR, István. *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai: Európa – haladás – Magyarország*. Budapest – Pécs: Dialóg Campus, 2003, s. 160.

63 HOMOKI NAGY, Mária. *Die Kodifikation des ungarischen Zivilrechts im 19. Jahrhundert*. Budapest: ELTE, 2004, s. 8.

Záver

Záverom možno konštatovať, že DSP boli do istej miery schizofrenickými. Boli **zároveň výrazom a stelesnením kontinuity aj diskontinuity právneho vývoja**. Diskontinuity jednak z politického pohľadu,⁶⁴ ale najmä tým, že po dvanástich rokoch nadviazali na uhorské právo z roku 1848, hoci túto skutočnosť sa pokúšali vydávať za osobitný typ „kontinuity s rokom 1848“. Kontinuita sa naopak skutočne prejavila zachovávacou recepciou rakúskeho práva platného v Uhorsku spreď roku 1861, ale tiež tým, že niektoré ustanovenia DSP kontinuálne platili až do polovice 20. storočia, čím sa DSP samotné stali synonymom právnej kontinuity.

Okrem naznačenej politickej schizofrénie v záujme dosiahnutia rakúsko-uhorského kompromisu pre ne tiež platí vnútrouhorská schizofrénia – totiž že na jednej strane mali zabezpečiť nehnuteľnému majetku možnosť úveru, zároveň však mali zabezpečiť možnosť zachovania majetku v rukách aristokracie. Prvému účelu slúžilo zachovanie rakúskej pozemkovej a banskej právnej úpravy, spolu so zachovaním zrušenia aviticity a donačných majetkov, druhému účelu naopak slúžila inštitúcia rodinného zverenstva (*fideikomis*), ktorá sa naopak výrazne posilňovala, hoci šlo o pôvodom feudálny inštitút, teraz využívaný na koncentráciu šľachtického rodového majetku za tým istým účelom, ktorý sledovala zrušená aviticitá.⁶⁵ Obdobne takúto úlohu sledovala aj inštitúcia povinného dielu, a tiež nový inštitút vetvového majetku a vetvového dedenia, ktoré v zmysle hesla *ius recadentiae – materna maternis, paterna paternis* – zabezpečovali návrat majetku do rúk príslušného rodu, z ktorého sa sobášom dostal do bezdetného manželstva. Znamenal teda dedenie predkov a bočných príbuzných v prípade majetku pochádzajúceho z príslušného rodu, ak vlastník tohto majetku ako príslušník rodu zomrel bezdetný. Zachovali sa tiež feudálne inštitúty manželského majetkového práva (u šľachticov absentujúca koakvizícia) a dedičského práva (u šľachticov zachované vdovské dedenie).

V súkromnoprávnej rovine tak zostalo zachovaných množstvo feudálnych prvkov. Vo verejnoprávnej rovine (napr. trestné právo) sa naopak modernizácia javila ďalekosiahlejšou – tým, že sa odstránili rozdiely v trestnom práve medzi šľachticmi a nešľachticmi takým spôsobom, že sa miernejšie (liberálnejšie)⁶⁶ šľachtické trestné právo začalo aplikovať aj na nešľachticov. Pôvodne sa pritom uvažovalo aj nad zavedením pokrokovej osnovy trestného zákona z roku 1843, napokon však táto myšlienka neprevládla a obnovilo sa narýchlo zmodernizované uhorské trestné právo, ktorého však stále malo nekodifikovanú podobu. Preto sa napokon prax riadila iba vysokoškolskou učebnicou od Tivadara Paulera z roku 1864, ktorá kombinovala myšlienky tradičného uhorského šľachtického trestného práva s osnovou z roku 1843, rakúskym trestným zákonom z roku 1852 a nemeckou vedou trestného práva.⁶⁷

64 ZEHNTBAUER, Richard. *Einführung in die neuere Geschichte des ungarischen Privatrechts*, s. 23.

65 HOMOKI NAGY, Mária. *Die Kodifikation des ungarischen Zivilrechts im 19. Jahrhundert*, s. 7.

66 Liberálna škola trestného práva sa rozvíja od konca 18. storočia, od diela markíza Beccariu. Pozri BECCARIA, Cesare. *O zločinoch a trestoch*. Bratislava: Kalligram, 2009.

67 SIVÁK, Florián. *Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918*, s. 149 – 150.

Resume

GÁBRIŠ, Tomáš: Provisional Judicial Rules and the Continuity of Law. In HISTORIA ET THEORIA IURIS, Vol. 5, 2013, No. 1, p. 8

Provisional judicial rules from 1861 were a tool of reconstruction of Hungarian legal system after the neoabsolutist period when Austrian law was introduced to Hungary. These Rules have thereby been somewhat schizophrenic. They were an expression and embodiment of both continuity and discontinuity of legal development. Discontinuity arose both from a political point of view, but especially from the fact that after twelve years they have brought back the Hungarian law from 1848, although this fact was to impersonate a specific type of „continuity with the year 1848“. Continuity on the other hand was actually shown by retaining effects of Austrian law which was in force in Hungary prior to 1861. Continuity of certain provisions of the Judicial Rules was at the same time preserved up to half of the 20 century, thus the Rules themselves become synonymous with legal continuity. Furthermore, besides political schizophrenia in order to achieve the Austro-Hungarian Compromise, another schizophrenia was present in the Judicial Rules – on the one hand, they ensured the option of obtaining a credit based on mortgage, but at the same time they were to ensure the possibility of limiting the disintegration of family property, preserving the property in the hands of the aristocratic families by introducing new legal institutes following these goals.

TITUL MOJMÍROVSKÝCH PANOVNÍKOV¹

MIROSLAV LYSÝ
PRÁVNICKÁ FAKULTA UNIVERZITY
KOMENSKÉHO

ABSTRAKT

LYSÝ, MIROSLAV. TITUL MOJMÍROVSKÝCH PANOVNÍKOV. IN HISTORIA ET THEORIA IURIS, 2013, ROČ. 5, Č. 1, S. 24

Článok sa venuje kritike prameňov z obdobia mojmírovskej Moravy. Cieľom príspevku je preukázať, aký titul mali Mojmirovci a aký význam tento titul mal. Autor hodnotí aj rôzne názory k tejto problematike v histórii bádania.

ABSTRACT

The paper deals with criticism of the sources on the period of Moravia during the period of Mojmir dynasty. The purpose of the article is to prove what nobility title was used by the Mojmir's and what was the meaning of this title. Author tries to assess various opinions relating this issue throughout the history of research.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

panovník, král, knieža, Morava, regnum

KEYWORDS

monarch, king, prince, Moravia, regnum

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Miroslav Lysý
Názov pôsobiska:
Katedra právnych dejín
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Šafárikovo nám. 6
P. O. Box 313
810 00 Bratislava 1
E-mail: miroslav.lysy@flaw.uniba.sk

Úvod

V priebehu 9. storočia v dôsledku zásadných zmien došlo k prebudovaniu spoločenskej organizácie v kmeni Moravanov. Ich kniežatstvo sa v latinsky písaných prameňoch pomenovávalo najčastejšie termínom *regnum*,¹ zriedkavejšie ako *regio*,² *terra*,³ v slovanských písomných pamiatkach ako *страны*,⁴ ale aj *область*,⁵ *земля*,⁶ a z mojmirovskej Moravy zrejme pochádza aj označenie *цѣсарство*.⁷ V geografii Alfréda Veľkého nájdeme termín *lond*,⁸ u Konštantína Porfyrogenneta je to zas *χώρα*.⁹ Prostredníctvom vonkajších i vnútorných vplyvov sa Morava zmenila na to, čo v súčasnosti trochu nepresne a anachronicky nazývame štát, resp. veľkomoravský štát. Prijatím kresťanstva¹⁰ a potrebou účinnejšej vlády v kontakte s Franskou, resp. neskôr Východofranskou ríšou sa muselo zmeniť aj postavenie panovníka.

Súčasťou diskusií o premenách strednej Európy v 9. storočí býva aj v podstate okrajový, symbolický, no na strane druhej aj zbytočne vyhrotený spor o to, aký titul mali panovníci – a najmä Svätopluk – na Morave. Zbytočnosť takéhoto sporu vyplýva z toho, že sila a suverenita panovníka nevyplývala priamo z označenia jeho krajiny, ani jeho titulu. Dôležitejšia bola jeho vojenská a hospodárska sila, či štruktúra spoločnosti, ktorej vládol. Na strane druhej je tento spor zaujímavý inak: panovníci v strednej Európe sa o dosiahnutie kráľovského titulu nepochybne usilovali. Tieto snahy poznáme z obdobia neskorších útvarov približne od konca 10. storočia, najmä z Uhorska, Poľska a Čiech. Znamená to, že hoci mohlo ísť o často symbolický problém a v podstate otázku prestíže, vo vtedajšej dobe mal väčší význam.

Prehľad prameňov

Vyriešenie, akým titulom sa hrdili Mojmirovci, však komplikuje nejednotnosť písomných prameňov. V tomto ohľade je nutné zdôrazniť, že táto nejednotnosť je charakteristická najmä pre 9. storočie, čiastočne aj storočie nasledujúce. V neskoršom období, od 11. storočia, boli autori prameňov dôslednejší

- 1 Ako „Marahensium regna“ a „regnum Marahensium“ ju spomína *Reginonis abbatis Prumiensis chronicon cum continuatione Treverensi ad aa. 860 et 890. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis recus.* Ed. Fridericus KURZE. Hannoverae: Hahniani, 1890, s. 78, 134. „Regnum Marahavorum“ používajú Fuldské anály (*Annales Fuldenses ad a. 900. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis separatim editi.* Ed. Fridericus Kurze. Hannoverae: Hahniani, 1891, s. 134). Neobvyklý tvar „Regnum Margorum“ je v *Annales Xantenses ad a. 871. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis separatim editi.* Ed. B. de Simon. Hannoverae: Lipsiae: Hahniani, 1909, s. 30. Por. tiež Tempore Michaelis imperatoris Legenda Moravica, c. 10. In *Magnae Moraviae Fontes Historici (ďalej MMFH) II. Textus biographici, hagiographici, liturgici.* Eds. Dagmar BARTOŇKOVÁ et al. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1967, s. 265. Listina z roku 888 používa označenie „de Marauorum regno.“ *MMFH III. Diplmata, epistolae, textus historici varii.* Eds. D. BARTOŇKOVÁ et al. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1969, Diplomata č. 44, s. 76.
- 2 *Legenda Christiani, c. I. Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eius.* Ed. Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ. Prague: Vyšehrad, 2012, s. 12.
Z kontextu tzv. Bavorského geografa vyplýva označenie *regio* aj pre Moravu. *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii.* In *MMFH III*, ref. 1, s. 287.
- 3 „Terram Marauorum“. *Annales Fuldenses ad a. 892*, ref. 1, s. 121. Označenie „in terram Sclavorum“ použil autor *Vita cum translatione s. Clementis*, c. 7. In *MMFH II*, s. 128. Tempore Michaelis imperatoris Legenda Moravica, c. 5, ref. 1, s. 260. Tiež v sťažnosti bavorského episkopatu z roku 900, adresovanému pápežovi, por. *MMFH III*, Epistolae č. 109, ref. 1, s. 4.
- 4 „въ страны моравскы...“ Pochvalnoje slovo Kirillu i Mefodiju. In *MMFH II*, s. 173.
- 5 O tom svedčí zaujímavá pasáž zo Života Metoda, ako sa Moravská „oblasť“ začala rozširovať na všetky strany. „...моравска область пространити начать вса страны...“ Žitije Mefodija, c. 10. In *MMFH II*, s. 154.
- 6 „(Metod) Сѣдѣше въ земли моравѣ...“ Por. Proložnoje žitije Konstantina i Metodija. In *MMFH II*, s. 166. „моравскаа земля“, por. i Žitije Nauma. In *MMFH II*, s. 178. Tento termín používa aj *Zakonъ sudnyj ljudьmъ*, c. 4, 21, 26, 28. In *MMFH IV. Leges, textus iuridici, supplementa.* Eds. Dagmar Bartoňková et al. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1971, s. 181, 191, 193 – 194.
- 7 Kyjevský misál. In *MMFH II*, s. 320.
- 8 „Maroara londē“, por. Bos Pe man Orosius nemned. In *MMFH I*. Eds. D. BARTOŇKOVÁ et al. Praeae; Brunae: Státní peagogické nakladatelství, 1966, s. 338.
- 9 „χώρα τοῦ Σφενδολόκου“, resp. „τοῦ Μοραβίας“ Konstantinos Porfyrogennétos. *De administrando imperio*, c. 13, 41. In *MMFH II*, s. 384, 398.
- 10 *Notae de episcopis Pataviensis ad a. 831. Monumenta Germaniae historica, Scriptorum, Tomus 24.* Ed. G. WAITZ. Hannoverae: Hahniani, 1880 (ďalej *MGH SS I*), s. 623.

a stredoeurópských panovníkov označovali korektnejšie a jednotnejšie.¹¹ Ak by sme si urobili prehľad používaných titulov Mojmirovcov, zistíme, že dominujú termíny *dux*,¹² prekladaný najčastejšie ako knieža (zriedkavejšie vojvoda) a taktiež *rex*,¹³ teda kráľ. Z latinských termínov ešte môže zaujať „zdrobnené“ *regulus*,¹⁴ *princeps*¹⁵ a ojedinelé *comes*.¹⁶ Pozoruhodné sú doklady zo slovansky písaných pamiatok, ktoré okrem všeobecného termínu pre vládcov *владѣйка*¹⁷ poznajú len označenie *кнѣзь*, resp. *князь*,¹⁸ na čo nadväzuje arabský prepis *k.náz*,¹⁹ v arabskom diele od Ibn Rustu je však aj *ra 'isu r-ru 'asá*,²⁰ teda náčelník náčelníkov (doslovne hlava hláv). Pramene písané v gréckom jazyku vo vzácnej zhode označujú panovníka termínom *ἄρχων*,²¹ čiže vládca.

- 11 Na tomto priestore nemá zmysel menovať množstvo písomných prameňov z 11. storočia aj so zmienkami o uhorských, poľských a českých panovníkoch. Ako príklad, že na týchto označeniach si dávali autori prameňov viac záležať, je titulácia uhorského kráľa Gejzu I. (1074 – 1077) zo strany pápežskej kúrie vo forme *dux*, a to jednoducho preto, že pápež nebol ochotný uznať „uzurpáciu“ uhorského kráľovského trónu, v čom sa inak zhodol s kráľom Rímsko-nemeckej ríše Henrichom IV. (1056 – 1106). Gejzu preto v korešpondencii oslovoval ako knieža (*dux*) Uhrov, resp. Uhorska. Por. *Diplomata Hungariae antiquissima, Volumen I. Ab anno 1000 usque ad annum 1131*. Ed. Georgius GYÖRFFY. Budapestini: In aedibus Academiae scientiarum Hungaricae, 1992, č. 66, 71 – 72, s. 192, 200, 202. Por. tiež STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska. Rozprávanie o dejinách nášho územia a okolitých krajín od sťahovania národov do začiatku 12. storočia*. Bratislava: Rak; Veda, 2004, s. 286. LYSÝ, Miroslav. Nemecké výboje proti Uhorsku v 11. storočí. In *Vojenská história*, 2005, roč. 9, č. 2, s. 37 – 38.
- 12 *Annales Fuldenses ad aa. 846, 855, 863, 871*, ref. 1, s. 36, 45, 56, 73. Termín *dux* používa tiež regensburské pokračovanie Fuldských análov (*Annales Fuldenses ad aa. 884, 890, 892 – 895*, ref. 1, s. 111, 118, 121 – 122, 125 – 126.) a pokračovanie altaišské *Annales Fuldenses ad aa. 899, 901*, ref. 1, s. 133. *Annales Laubacenses ad a. 894*. *Monumenta Germaniae historica, Scriptorum I*. Ed. G. H. Pertz. Hannoverae: Hahniani, 1826, s. 53. *Annales Weingartenses ad a. 870*. *MGH SS I*, s. 66. Liuprandi episcopi Cremonensis antapodosis I 5, I 13. In *Die Werke Liudprands von Cremona. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis separatim editi*. Ed. Joseph BECKER. Hannoverae; Lipsiae: Hahniani, 1915, s. 7, 15 – 16. Thietmari Merseburgensis episcopi *chronicon VI 99 (60)*. *Monumenta Germaniae historica, Scriptores rerum Germanicarum Nova series, Tomus IX*. Ed. Robert HOLTZMANN. Berolini: Weidmanos, 1935, s. 393. Tiež v liste pápeža Štefana V. niekedy z prelomu rokov 885/886, *MMFH III*, Epistolae č. 102, ref. 1, s. 226. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum, c. 10*. *Das Weissbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien*. Ed. Herwig WOLFRAM. Wien; Köln; Graz: Hermann Böhlau Nachf., 1979, s. 50.
- 13 „Rasticium regem“ a „Rasticius rex Margorum“. *Annales Xantenses ad aa. 870 – 871*, ref. 1, s. 28, 30. *Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon ad aa. 890, 894*, ref. 1, s. 134, 143. *Widukindi Monachi Corbeiensis Rerum Gestarum Saxoniarum libri tres I 19*. *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis separatim editi*. Ed. Paul HIRSCH. Hannoverae: Hahniani, 1935, s. 29. *Annales Hildesheimenses ad aa. 855, 864*. *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis recus.* Ed. Georgius WAITZ. Hannoverae: Hahniani, 1878, s. 17, 18. *Annales Altahenses maiores ad a. 855*. *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis recus.* Ed. Edmundi L. B. ab OEFELE. Hannoverae: Hahniani, 1891, s. 6. *Legenda Christiani*, c. 2, ref. 2, s. 22. *Tempore Michaelis imperatoris Legenda Moravica*, c. 5, 9, 10, 13 – 14, ref. 1, s. 260 – 261, 265, 267. *Legenda Diffundente sole*, c. 3. In *MMFH II*, s. 279. V liste pápeža Štefana V. je oslovený Svätopluk ako kráľ Slovanov, *MMFH III*, ref. 1, Epistolae č. 101, s. 217. Inak však pápeži v titulature dôslední neboli, (ref. 12, 16). *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum I 10, 14*. *Monumenta germaniae historica, Scriptores rerum Germanicarum Nova series*. Ed. Bertold BRETHOLZ. Berolini: Weidmanos, 1923, s. 22, 32.
- 14 „Resticio Winidorum regulo“, „Restitium Winidorum regulum“. *Annales Bertiniani ad aa. 861 – 862, 870*. *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis recus.* Ed. Georgius WAITZ. Hannoverae: Hahniani 1893, s. 55, 61 78.
- 15 *Annales Fuldenses ad a. 871*, ref. 1, s. 73. Informácia sa týka voľby Slavomíra za panovníka. Tu však zrejme autor análov zo štylistických dôvodov potreboval použiť iný tvar, ako bol *dux*, ktorý inak dôsledne používal. Použiteľnejší je v tomto ohľade citát z Reginona, ako Ľudovít Nemec zajaľ „*principe nomine Rastiz*“. *Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon ad a. 860*, ref. 1, s. 78. *Vita cum translatione s. Clementis*, c. 7, ref. 3, s. 127. Tiež v liste Jána VIII. arcibiskupovi Metodovi z 23. marca 881. *MMFH III*, ref. 1, Epistolae, č. 95, s. 211.
- 16 *MMFH III*, ref. 1, Epistolae, č. 90, s. 199.
- 17 *Vladykam zemľę Božie slovo velitъ*. In *MMFH IV*, s. 199, 203.
- 18 Žitije Konstantina, c. 14. In *MMFH II*, s. 98. Žitije Mefodija, c. 5, 10, 17, ref. 5, s. 143, 154, 162, s. tým, že posledný príklad na s. 162 je sporný z hľadiska toho, aké kniežatá mal autor Života na mysli. Rastislava, Svätopluka a Kocela sú ako kniežatá označení tiež v: Pochvalnoje slovo Kirillu i Mefodiju, s. 172. Proložnoje žitije Kirilla, Proložnoje žitije Mefodija. In *MMFH II*, s. 244. Uspenije Kirilla. In *MMFH II*, s. 249. Latopis Nestora, c. 20. In *Monumenta Poloniae historica I*. Ed. August BIELOWŹSKI. Lwów: Nakładem własnym, 1864, s. 569. *Закопъ судный людѣмъ*, c. 3, ref. 6, s. 180, panovníckou hodnosťou je zrejme aj knieža menovaný v kapitole 4 („от князя земли“), por. c. 4, s. 181. *Vladykam zemľę Božie slovo velitъ*, ref. 17, s. 201.
- 19 Kitábu l-masáliki wa-l-Mamáliki li-bni Churdáđbiha. In *MMFH III*, s. 326. Ide síce o konjektúru, no medzi orientalistami v tejto otázke vládne zhoda.
- 20 Kitábu l-a'láki n-náfísati li-bni Rusta. In *MMFH III*, s. 346.
- 21 Βίος Κλήμεντος, c. 15, 29 – 31. In *MMFH II*, s. 210, 223, 225. Autor Života Klimenta rozlišuje medzi kniežaťom (ἄρχων) a kráľom (βασιλεὺς), mojmirovských panovníkov však označuje termínom knieža. K termínu ἄρχων

Môžeme si všimnúť, že termín *rex* používajú síce aj súčasné pramene, no platí, že oficiálne analý Východofranskej ríše sú priam dôsledné v používaní termínu *dux*. Tento jav môžeme interpretovať dvoma spôsobmi: buď ako „spoľahlivosť“ zainteresovaných a relatívne blízkych informátorov, alebo ich zaujatosť, ak budeme predpokladať, že sa usilovali znížiť „prestíž“ Moravy a Mojmiróvcov. Jej odkaz by teoreticky nemuseli chcieť neskoršie pramene „hanobiť“, v čoho dôsledku by nemusel prekvapovať zvýšený výskyt v nich obsiahnutých moravských kráľov. Tu by sme však mohli rovnako namietnuť nižšiu spoľahlivosť neskorších písomných prameňov, a to podľa základných zásad textovej kritiky historickej vedy. Preto aj s krajnou nedôverou musíme hľadiť na správu o korunováci moravského „kráľa“ z Kroniky popa Dukljana,²² pochádzajúcej z 12. storočia.

Ak sa pozrieme na neskoršie písomné pramene, potom zistíme, že Moravské kráľovstvo bolo historickou „realitou“ pre autora tzv. Dalimilovej kroniky, napísanej niekedy na začiatku 14. storočia v rýmovanej češtine. Autor dokonca neváhal rozvinúť motív *translationis regni*, keď sa kráľovská koruna a vláda presunula z Moravy, od „kráľa“ Svätopluka do Čiech, a to všetko pod patronátom cisára.²³ V týchto motívoch neskôr pokračovala aj kronika Pribíka Pulkavu z Radenína z obdobia vlády Karla IV. Spojac viacero zdrojov zrejme aj s fantáziou autora, sa v nej rozoberá zaujímavá historka o „kráľovi“ Svätoplukovi, vládcovi Čiech, Poľska a Ruska, ako bojoval proti cisárovi Arnulfovi, aby tesne pred bitkou opustil vojsko a pripojil sa k pustovníkom na hore Zobor. Svätoplukov nástupca si moc neudržal a jeho krajinu si rozdelili Maďari, Rakúšania a Poliaci, čím zaniklo Moravské kráľovstvo. Kráľovstvo bolo potom obnovené v roku 1086, údajne vďaka Henrichovi III., a prenesené bolo do Čiech k prvému českému kráľovi Vratislavovi.²⁴ Hodnovernosť týchto kombinácií samozrejme znižuje pomerne veľký časový odstup od udalostí, no tiež nesprávnosť údajov. Ak Pribík Pulkava netušil, že Henrich III. bol v roku 1086 mŕtvy, ako môžeme brať vážne ešte staršie, ním popisované udalosti?

Vymýšľanie ďalších životov dejín 9. storočia samozrejme pokračovalo aj neskôr, základný rámec však zväčša vychádzal z *translationis* Pribíka Pulkavu. Pomohlo tomu najmä prepojenie Moravanov s Markomanmi, či označením Marobuda za kráľa markomanského a moravského.²⁵ Tak sa v historiografii označenie moravský kráľ vžilo a nevadilo ani tak to, že motív *translationis regni* mal skôr pôvodne za úlohu legitimizovať České kráľovstvo. Moravská historiografia kolísala medzi jednotou s Čechami a zdôrazňovaním svojej suverenity,²⁶ k čomu motív Moravského kráľovstva bol najdôležitejším kľúčom.

Historiografia k titulácii mojmiróvských panovníkov

K mojmiróvským dejinám sa však okrem Čechov a Moravanov hlásia aj ďalší „dediči“, a to Slováci. Problému sa venoval napríklad Juraj Papánek, ktorý svoje dielo nazval O kráľovstve a kráľoch Slovákov.²⁷ A to na rozdiel od Juraja Sklenára, ktorý Rastislava i Svätopluka označil ako *duces*.²⁸ Ku kráľovskej hodnosti mo-

por. tiež Konstantinos Porfyrogennétos. De administrando imperio, ref. 9, s. 398. Konstantinos Porfyrogennétos. De ceremoniis aulae Byzantinae II 48. In *MMFH III*, s. 402.

22 Presbyteri Diocleatis regnum Sclavorum, c. 9. In *MMFH I*, s. 245. Tento údaj bral vážne HAVLÍK, Lubomír E. *Dukljanská kronika a Dalmatská legenda. Rozpravy Československé akademie věd. Řada společenských věd. Ročník 86, sešit 2*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1976, s. 39.

23 Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila, c. 24. In *Fontes rerum Bohemicarum, Tom. III*. Ed. Josef JIREČEK. V Praze: Nákladem Musea království českého, 1878, s. 49 – 51.

24 Kronika Pulkavova. In *Fontes rerum Bohemicarum, Tom. V*. Ed. Josef EMLER. V Praze: Nákladem nadání Františka Palackého, 1893. s. 16 – 17.

25 *Václav Hájek z Libočan. Kronika Česká*. Ed. Jaroslav KOLÁR. Praha: Odeon, 1981, s. 38.

26 Podrobně WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí (906 – 1197)*. Praha: NLN, s. 16 – 27.

27 *Georgii Papanek parochi Olasziensis presbyteri dioecesis Quinqueecclesiensis. De regno regibusque Slavorum atque cum prisci civilis, et ecclesiastici, tum hujus aevi statu gentis Slavae Anno christi MDCCLXXX cum premissu superiorum. Quinque ecclesiis, Typis Johannis Josephi Engel, Typog. privil.*

28 *Vetvssimvs Magnae Moraviae situs set primvs in eam Hvngarorvm ingressvs et incvrsvs, qvem geographice historice critice descripsit et vetvstis ac plervmqve coevis monvmentis illvstravit Georgivs Szklenár. Posonii, Typis Ioannis Michaelis Landerer. 1784, s. 3.*

jmírovských panovníkov sa však neskôr vrátil Franko Vítazoslav Sasinek.²⁹ Ako vidno, medzi slovenskými autormi jednota nepanovala.

Ak v 19. storočí vypracoval František Palacký koncepciu českého národa v dvoch krajinách – v Čechách a na Morave –, je logické, ak dôsledne používal termín knieža.³⁰ Zrejme aj vďaka nemu sa tento termín usadil v historiografii modernej doby. Výnimky samozrejme potvrdzovali pravidlo. Niečo vo svojej práci naznačil V. Vaněček, ktorý „veľkého kniežata-vojvodu“, napr. Svätopluka, videl označeného titulom kráľ.³¹ Nemožno opomenúť ani moravského historika Lubomíra Havlíka, ktorý svoje postoje v tomto duchu prezentoval v každej svojej väčšej práci k dejinám Moravy v 9. storočí. Vo svojom diele z roku 1964 zdôraznil najmä spoločný pôvod germánskeho *chuning* a slovanského *князь*.³² O niečo opatrnejší bol však vo svojej neskoršej práci z roku 1978,³³ aby vo svojej popularizačnej knižke z roku 1994 vzdal hold moravskému kráľovi Svätoplukovi.³⁴

Na Slovensku sa historiografia 20. storočia v prevažnej miere obrátila k používaniu termínu knieža³⁵ (resp. vojvoda),³⁶ pravdou však je, že „dvorný historik“ tzv. Slovenského štátu František Hrušovský neváhal označovať Svätopluka ako kráľa – a to dokonca priamo slovenského.³⁷ Intermezzo nacionálne silne podfarbenej historiografie po 2. svetovej vojne sa samozrejme muselo zmestiť do nových pomerov a s ústupom „slovenskosti“ Moravy sa postupne³⁸ vytratili aj veľkomoravskí králi. O kráľoch – opäť slovenských – bol ochotný písať až po roku 1989 neoľudácky historik Milan Ďurica v *Dejinách Slovenska a Slovákov*.³⁹ Takto sa podarilo nadviazať na tradície Slovenského štátu, ktorý sa snažil prezentovať v duchu „svätoplukovského“ dedičstva – ako nástupca „slovenskej“ a „svätoplukovskej“ ríše.⁴⁰ Uvedenú dikciu boli ochotní reprodukovať aj najvyšší ústavní činitelia v súvislosti s postavením monumentu na Bratislavskom hrade v roku 2010. Reakcie historikov nenechali na seba čakať. Zdalo sa, že sa rozdelili do dvoch skupín, ktoré zastávali a popierali opodstatnenosť termínu „starí Slováci“, ktorí používali a zamietali titul kráľ. Celkovo bolo spektrum názorov omnoho pestrejšie. Najdôležitejšou odbornou reakciou na otázky súvisiace s tituláciou

-
- 29 SASINEK, Fr. V. *Dejiny počiatkov terajšieho Uhorska*. V Skalici: Tlač Fr. X. Škarnicla synov, 1867, s. 193, 198.
- 30 PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*. Praha: B. Kočí, 1908, s. 34 – 44.
- 31 VANĚČEK, Václav. *Prvních tisíc let... Předstání společenská organizace a vznik státu u českých Slovany*. Praha: Život a práce, 1949, s. 85.
- 32 HAVLÍK, Lubomír. *Velká Morava s středoevropskými Slované*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1964, s. 135 – 136.
- 33 HAVLÍK, Lubomír E. *Morava v 9. a 10. století. K problematice politického postavení, sociální a vládní struktury a organizace*. Praha: Academia, 1978, s. 63 – 64.
- 34 HAVLÍK, Lubomír E. *Svätopluk Veliký, král Moravanů a Slovanů*. Brno: Jota, 1994, najmä s. 70. Treba dodať, že L. Havlík sa pokúšal pre používanie termínu kráľ uplatniť aj neistú pasáž v Reginonovej kronike, podľa ktorej Svätopluk dosiahol kráľovskej hodnosti, por. HAVLÍK, Lubomír. *Velká Morava a Franská říše*. In *Historické štúdie*, 1963, roč. 8, s. 166. Jeho vývody presvedčivo vyvrátil STEINHÜBEL, Ján. *Bol Svätopluk kráľom starých Slovákov? Nápis na podstavci Svätoplukovej sochy*. Osobný archív.
- 35 Por. napr. štúdie v zborníku *Ríša veľkomoravská. Sborník vedeckých prác*. Ed. Ján STANISLAV. Praha: Nakladatel E. Mazáč v Prahe, 1935².
- 36 *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov II. Slovensko očami cudzincov. Vzácné správy o histórii nášho územia od 6. do 10. storočia, tak ako sa javia v písomnostiach prevažne cudzieho pôvodu*. Eds. Richard MARSINA et al. Budmerice: Rak, 1999, s. 309, kde v indexe je Svätopluk I. označený ako knieža, resp. vojvoda, čím sa samozrejme myslí jeho nitriansky údel.
- 37 HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská, 1940, s. 46, 48 – 51. F. Hrušovský bol v terminológii pomerne nedôsledný. Ak odhliadneme od toho, že jadro Veľkej Moravy pokladal za „výlučne slovenské“ (s. 52), tak si všimnime, že Sama označil ako knieža (s. 31). K Hrušovského nepresnej terminológii, ktorá však nijako nevybočovala z vtedajšieho úzu, patrí aj označenie Východofranskej ríše ako nemeckej (s. 38 – 39, 44, 46, 48 – 52, 54).
- 38 Samozrejme treba podotknúť, že zotrvačnosť možno vidieť aj v prípade významného právneho historika Štefana Lubyho. Por. LUBÝ, Štefan. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Iura edition, 2002², s. 66. Dielo vznikalo ešte v období Slovenského štátu.
- 39 ĎURICA, Milan S. *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí*. Bratislava: Lúč, 2003³, s. 30 – 32, 35, 37 – 38, 40 – 47.
- 40 Ako presvedčivo poukázala ZAVACKÁ, Marína. *Pomník Svätopluka ako prameň k dejinám 20. a 21. Storočia. Poznámky k historickej interpretácii*. Osobný archív.

Svätopluka z pohľadu jeho historickej oprávnenosti sa stal posudok Jána Steinhübla⁴¹ z doby,⁴² keď sa začali prehodnocovať niektoré prvky Svätoplukovho monumentu (resp. socha ako celok). K jeho argumentácii sa ešte vrátíme, z „opačného tábora“ však spomenieme monografiu Kráľ Svätopluk z pera Matúša Kučeru, jedného z ideových tvorcov známeho monumentu. K jeho hlavným motívom, prečo treba Svätopluka označovať titulom kráľ, patrí najmä jeho dôsledné prekladanie latinského termínu *regnum* ako kráľovstvo.⁴³ Okrem toho sa snaží samozrejme vyzdvihovať tie písomné pramene, ktoré Svätopluka označili ako kráľa.⁴⁴ Tiež neváhal, aby zo Svätopluka na základe oslovenia *unicus filius* v pápežskej listine urobil adepta Ríma na cisársky „stolec“.⁴⁵

Rex medzi Rímom a stredovekou Európou

Ak máme problém panovníckej nomenklatúry Mojmírovcov prebrať kriticky, musíme si uvedomiť, že absolútna väčšina prameňov bola napísaná v jazykoch, ktoré sa v bežnej reči nepoužívali a jednalo sa tak o viac či menej vhodné preklady do gréckeho, latinského, či dokonca arabského jazyka. A ako to aj s touto terminológiou býva, aj termín kráľ mení počas stáročí svoj význam. Pôvodné latinské označenie *rex* pochádza samozrejme z titulu vládca v starovekom Ríme. Po ich vyhnaní, tradične kladeného do roku 510 (resp. 509) pred n. l. a po nastolení republikánskeho zriadenia, sa tento titul užíval pre barbarských panovníkov.⁴⁶ Rimanov pritom ani len nenapadlo vrátiť sa k titulu *rex* po znovuzavedení monarchie v cisárskom období. Dôvod bol v jeho sprofanovaní⁴⁷ a sám prvý cisár Augustus robil všetko pre to, aby jeho nové monarchické zriadenie vyzeralo ako pokračovanie republiky.

Vládca Rímskej ríše si preto radšej vybral tituly ako *Imperator*, či *Caesar*. Ak sa vznešený vládca rímskeho Impéria honosil práve týmito titulmi, nič neprekážalo tomu, aby sa barbarský *chunig* prekladal „uprázdneným“ titulom *rex*. Barbarskí panovníci tento stav rešpektovali, a hoci sa radi pýšili rímskymi hodnosťami, ako boli konzul, či *patricius*,⁴⁸ ani jeden neuchvátil pre seba titul cisára a ani jednému neprekážal negatívny nádech, ktorý mal termín *rex*. Negatívny odtieň kráľa sa odrážal v rímskom, nie barbarskom myslení. Barbari boli opovrhnutiahodní takpovediac *per se*, nech už mali tituly akékoľvek. Nebol preto dôvod vyhýbať sa označeniu *rex*, a na neho si nakoniec zvykli aj románski poddaní v barbarských kráľovstvách, ktoré sa stali pozostatkami Impéria. V latinskom priestore tak vznikla nomenklatúrna zhoda medzi rímskym *rex* a barbarským *chuning*, preto vládca Frankov, Vandalov, či Vizigótov bol *rex*.

Takto začalo v Európe dominovať nové kráľovské zriadenie, ktoré sa samozrejme svojou podstatou odlišovalo od Rímskeho kráľovstva a ktoré mohlo mať sotvačo spoločné s kráľovstvami gréckych mestských štátov. Putovanie gréckeho kráľovského titulu je inak pre nás tiež poučné, ak uvažíme, že tradičný titul pre kráľov v starovekom Grécku bol prevzatý aj pre cisárske zriadenie v Byzancii (*βασιλεύς*). Neprekvapí potom, ak sa mojmirovskí vládcovia označujú v grécky písaných prameňoch termínom *ἄρχων*⁴⁹ a nie sú potom titulárne rovní „v purpure narodenému“ panovníkovi Byzancie.

Ak sa Augustus snažil, aby jeho nová monarchia nebola v myšliach ľudu spojená s kráľovstvom, bolo to iste aj pre príťažlivosť republikánskeho zriadenia so svojim rovnostárstvom. Cisárske zriadenie sa však

41 STEINHÜBEL, *Bol Svätopluk kráľom starých Slovákov*, ref. 34.

42 Ide samozrejme o obdobie po voľbách do NR SR v roku 2010.

43 KUČERA, Matúš. *Kráľ Svätopluk (830? – 846 – 894)*. Martin: Matica slovenská, 2010, s. 39, 125.

44 KUČERA, *Kráľ Svätopluk*, ref. 43, s. 15, na s. 99 menuje viac titulov, ďalej s. 107 – 108, 115.

45 KUČERA, *Kráľ Svätopluk*, ref. 43, s. 108. Používať slovo „stolec“ v súvislosti s cisárskym titulom je krajne nevhodné, a to aj vtedy, ak to autor myslel ako synonymum k hodnosti. Stolce mali k dispozícii kniežací vládcovia, najznámejšie zo slovanského prostredia pochádzajú z Korutánska a Čiech. Por. TŘEŠTÍK, Dušan.: *Mýty kmene Čechů (7. – 10. století). Tři studie ke „starým pověstem českým“*. Praha: NLN, 2003, s. 156 – 157.

46 STEINHÜBEL, *Bol Svätopluk kráľom starých Slovákov*, ref. 34, s. 1.

47 Sprofanovanie kráľovského titulu sa podarilo prekonať až postupne v cisárskom období. Kráľ. In *Encyklopedie středověku*. Eds.: Jacques LE GOFF – Jean-Claude SCHMITT. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 305.

48 LE GOFF, Jacques. *Kultura středověké Evropy*. Praha: Vyšehrad, 2005², s. 48.

49 Ref. 21. Ku gréckemu kráľovskému zriadeniu por. ROUX, Jean-Paul. *Kráľ. Mýty a symboly*. Praha: Argo, 2009, s. 39. K byzantskej paralele por. Kráľ, ref. 47, s. 306. VYKYPĚL, Bohumil. *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltických jazycích*. Praha: NLN, 2011, s. 120, ktorý upozorňuje, že pôvodným označením panovníka v Byzancii bolo *καῖσαρ* a k zmene došlo v roku 629.

samozrejme muselo nevyhnutne odkloniť od Augustovho odkazu, aby sa cisárom napokon prisudzovala po vzore orientálnych despocií posvätnosť, či božskosť. Barbarskí panovníci si s týmito zmenami nemuseli lámať hlavu, keďže ich inštitúcia kráľa bola tak či tak posvätná. Rozdiel azda existoval medzi barbarmi, ktorí inštitúciu kráľa zjednodušili v dobe sťahovania národov a zvykli ustanovovať svojho vládcu vyzdvihnutím na štít a tými barbarmi, ktorí zachovali inštitúciu archaického kráľovstva.⁵⁰ Pre oba typy však bola postava kráľa posvätná,⁵¹ a v predkresťanskom období dokonca germánski králi boli priamo spojení s bohmi. Prijatím kresťanstva o toto pohanské „posvätno“, späť ani nie tak s osobou kráľa ako skôr s rodom, prišli,⁵² nezabúdajme však na to, že vďaka kresťanstvu sa do obradu ustanovovania kráľa (resp. korunovácie) vložil prvok pomazania. Ním sa obyčajný človek dostal stal posvätným. Každý nový kresťanský kráľ bol tak vďaka pomazaniu novým Dávidom (1 Sam 16, 13). Lénnici vo franskom svete sa však neopovažovali uzurpovať nárok na pomazanie,⁵³ rovnako ako sa uzurpácie kráľovského titulu neodvažoval ani inak mocný Karol Martel.⁵⁴

Nie každý barbarský kmeň mal však na svojom čele panovníka s titulom *rex*. Týka sa to napr. Bretónov,⁵⁵ ale prekvapivo aj Longobardov v období ich sťahovania,⁵⁶ *dux* bol aj bavorský vládca Tassilo III.⁵⁷ Dôvody sa nehládajú ľahko, očividné však je, že vzťah *rex* – *duces* bol v niektorých prípadoch logickým riešením, ako vyjadriť subordináciu vládcov pod zvrchovanosťou franského kráľa. Práve so vzťahom k Franskej ríši napokon súvisí aj otázka titulu Mojmirovcov. V merovejskom období si ešte autor tzv. Fredegarovej kroniky nemusel lámať hlavu, ako označí vládcu „Vinidov“ Sama. Bol pre neho jednoducho *rex*.⁵⁸ Je však príznačné, že vládcu polabských Srbov Dervana, ktorý sa ku „kráľovstvu“ Sama pripojil, už označil titulom *dux*.⁵⁹ Aj on zrejme cítil potrebu zaviesť istú hierarchiu medzi vládcami a Samo bol jednoducho na vyššej úrovni ako Dervan. Hoci nepokladal pohanských Slovanov za rovnocenných Frankom, v terminológii vládných titulov použil dvojstupňovú štruktúru.

Vládcovia Karolovskej dynastie sa otázkou nomenklatúry museli zaoberať z praktických dôvodov. Budovanie franského impéria totiž počítalo so začleňovaním existujúcich útvarov do ríše, ktorá sa tak na východ rozšírila o územia Sasov a Bavorov. Nie však tým spôsobom, že by došlo k zborteniu ich vládných štruktúr, ale prostredníctvom ich kontroly. Tento cieľ sledovali Frankovia aj voči Avarom, ich pokus však skrachoval. Niet pochyb, že v podobnom duchu chceli postupovať aj voči slovanským kniežatstvám v strednej Európe. Ich vládcovia sa mali zaviazat poslušnosťou a vernosťou a napokon sa začleniť aj do Franskej ríše, podobne ako Sasi a Bavori. V niektorých prípadoch boli Frankovia úspešní, inokedy išlo o zbožné želanie. Frankovia však museli vyriešiť, ako budú týchto slovanských vládcov nazývať. Ak tituly avarských hodnostárov nebolo spravidla nutné prekladať a v latinských prameňoch sa stretávame s originálnymi avarskými titulmi, vládcovia slovanských *gentes* sa často preložili termínom *dux*. Nemôžeme však prehliadať, že v relevantnom počte písomných prameňov bol použitý aj termín *rex*. Bol teda panovník u Slovanov (a špeciálne na mojmirovskej Morave) kráľom, alebo kniežatom?

50 SCHÜCKING, Walther. *Der Regierungsantritt. Eine rechtsgeschichtliche und staatsrechtliche Untersuchung. Erstes buch. Die Urzeit und die Zeit der ost- und westgermanischen Stammesreiche*. Leipzig: Verlag von Veit & Comp., 1899, s. 8. TŘEŠTÍK, Mýty kmene Čechů, ref. 45, s. 157 – 158.

51 ROUX, ref. 49, s. 30.

52 BLOCH, Marc. *Králové divotvůrci. Studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii*. Praha: Argo, 2004, s. 62 – 64.

53 BLOCH, Marc. *Feudální společnost*. Praha: Argo, 2010, s. 388.

54 BLOCH, ref. 52, s. 65.

55 *Gregorii episcopi Turonensis Historiarum libri X, IV 4. Monumenta Germaniae historica, Scriptores rerum Merovingicarum, Tom. I, P. I, Fasc. I*. Ed. Bruno KRUSCH. Hannoverae: Hahniani, 1937, s. 137. „*Nam semper Britanni sub Francorum potestate post obitum regis Chlodovechi fuerunt, et comites, non regis appellati sunt.*“

56 *Pauli Historia Langobardorum I 20. Monumenta Germaniae historica, Scriptores rerum langobardicarum et italicarum saec. VI–IX*. Ed. G. WAITZ. Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1878, s. 49.

57 *Annales regni Francorum inde ab a. 741. usque ad a. 829, qui dicuntur Annales Laurissenses maiores et Einhardi ad a. 749. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis separatim editi*. Ed. Fridericus KURZE. Hannoverae: Hahniani, 1895, s. 14.

58 *Chronicarum, quae dicuntur Fredegarii scholastici libri IV, IV 48, I 68. Monumenta Germaniae historica, Scriptores rerum Merovingicarum, Tomus II*. Ed. Bruno KRUSCH. Hannoverae: Hahniani, 1888, s. 145, 154.

59 *Chronicarum, quae dicuntur Fredegarii scholastici libri IV, IV 68*, ref. 58, s. 154.

Slovanský КЪНАЗЪ

Dalo by sa vychádzať z Havlíkovho základného postulátu, že germánsky *chuning* má rovnaký pôvod ako slovanský КЪНАЗЪ.⁶⁰ A ak bol germánsky *chuning* preložený ako *rex* (kráľ), potom by bolo správne takto aj slovanských vládcov označovať ako kráľov. Havlíkova argumentácia je však neprijateľná z dvoch dôvodov. Prvý spočíva v tom, že sa vo vrcholnom stredoveku jasne rozlišoval rozdiel medzi kniežatom a kráľom. Ak by bol КЪНАЗЪ totožný s kráľom, museli by byť kráľmi aj českí Přemyslovci z 9. storočia,⁶¹ či ich mocní nasledovníci z 10. storočia, alebo poľskí Piastovci. Prečo by sa však potom v 11. storočí usilovali stredoeurópski panovníci o zisk kráľovskej koruny? Aký zmysel by mali korunovácie Boleslava Chrabrého, Mieška II., Vratislava II., či Vladislava II.?⁶²

Dôležité je ešte spomenúť – čím sa dostávame k druhému dôvodu neprijateľnosti Havlíkovej tézy –, že Slovania urobili z mena Karola Veľkého titul *король*.⁶³ Tento titul však zostal práve franským panovníkom, tí domáci zostali kniežatami. Ak aj máme v niekoľkých latinských prameňoch k Mojmírovskej Morave označeného panovníka titulom *rex*, v žiadnom slovansky písanom prameni z tohto obdobia nevystupuje ako *король*. Takto je označený v Živote Metoda franský panovník.⁶⁴

V tejto súvislosti je vlastne charakteristické, že termín *король* nebol u obyvateľov Moravy ktorýkoľvek *rex*. Keď totiž sv. Konštantín musel premýšľať, ako preloží z gréčtiny časť biblického veršu J 19, 15 (Nemáme kráľa, len cisára!), tak gréckeho *basilea* (v modernom slovenskom preklade kráľa) preložil slovom *цесаръ* a novozákonné *καίσαρ* neprekladal vôbec.⁶⁵ *Цесаръ*, (*цѣсаръ, царъ*) sa tak stal panovníkom, ktorého ekvivalentom bol latinský *rex*, a preto Slovania termín *король* spočiatku nepoužili ani v prípade vládcov starozákonného Izraela,⁶⁶ a dokonca ním ani neoznačili ani panovanie Ježiša Krista.⁶⁷ Z čoho jednoznačne vyplýva, že u moravských Slovanov mohol byť *король* len jediný vládca, a to panovník Frankov, ako nástupca Karola Veľkého.

-
- 60 Ref. 31. Titul prevzali Slovania od Germánov, resp. Gótov. Nápad, že tomu bolo naopak, sa pokúšal presadiť Štefan Ondruš. Por. ONDRUŠ, Šimon. *Odtajnené trezory slov*. Martin: Matica slovenská, 2000, s. 88 – 90. Jeho názory presvedčivo vyvracia VYKYPĚL, *Studie k šlechtickým titulům*, ref. 49, s. 132. Gótske slovo *kuni* má svoj indoeurópsky základ a je príbuzný latinskému *gens*, vzniklo teda od výrazu, označujúceho „rodiť sa“, „plodiť“, „vznikať“. Tento výraz napokon prevzali Slovania zrejme ešte v období praslovanskej jazykovej jednoty. Tamže, s. 39 – 45, 128 – 133. Kráľ, ref. 47, s. 306 – 307.
- 61 A to vrátane Václava I., ktorého autor 1. staroslovanskej legendy označil ako *кнѣз*. Por. Žitije Věceslava. In *MMFH II*, s. 181 – 182.
- 62 Na tomto mieste je vhodné spomenúť, že termín *rex* použil aj saský kronikár Widukind z Corvey (ref. 13). K tomu tiež A. Pleszczyński, ktorý Widukindovho *rexa* dal do súvisu s „riadnym“ panovníkom bez ohľadu na ich príslušnosť ku kresťanstvu, či ich suverenitu. PLESZCZYŃSKI, *Pierwsza Monarchia Piastowska*, s. 39 – 40. Por. tiež SCHRÖDER, *Völker und Herrscher des östlichen Europa im Weltbild Widukinds von Korvei und Thietmars von Merseburg*, s. 48 – 53. RAZIM, Jakub. *Fidelis et utilis. Čechy a říše v kronice Widukinda z Corvey*. In *Státoprávní vztahy českého státu a Římskoněmecké říše ve středověku a jejich důsledky pro další vývoj*. Sborník z kolokvia pořádaného Katedrou dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity a The European Society for History of Law. Eds. Jaromír TAUCHEN – Karel SCHELLE. Ostrava: Key publishing, 2012, s. 35.
- 63 Ako v tomto kontexte zdôraznil STEINHÜBEL, *Bol Svätopluk kráľom starých Slovákov*, ref. 34, s. 1. VYKYPĚL, *Studie k šlechtickým titulům*, ref. 49, s. 123 – 124. BORUŇ, Piotr. *Kniaziowie, królowie, carowie... Tytuły i nazwy władców słowiańskich we wczesnym średniowieczu*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010, s. 102 – 107.
- 64 Žitije Mefodija, c. 9 – 10, 16, ref. 5, s. 151 – 153, 160. Posledný príklad z kapitoly 16 v legende hovorí o „*королью оугърскоу*“, teda o uhorskom kráľovi. V skutočnosti však ide o omyl ruskej redakcie legendy z 11. storočia a pôvodne malo ísť nepochybne o východofranského panovníka. TŘEŠTÍK, Dušan. *Pád Velké Moravy*. In *Typologie raně feudálních slovanských států*. Praha: Ústav československých a světových dějin, 1987, s. 63 – 67. Podrobný rozbor, por. BORUŇ, *Kniaziowie, królowie, carowie*, ref. 63, s. 110 – 116. Kapitulu 9 František Graus interpretoval v zmysle, že ide o moravského kráľa (GRAUS, František. *Rex – dux Moraviae*. In *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské university, řada historická*, 1960, roč. 9, č. C7, s. 183.) Nejasnú pasáž sami vydavatelia Života Metoda interpretujú bez pochyb tak, že kráľom bol mienený Ľudovít Nemec (MMFH II, s. 151, pozn. č. 2). Por. tiež BORUŇ, *Kniaziowie, królowie, carowie*, ref. 63, s. 109 – 110.
- 65 Pôvodný grécky text z Jánovho evanjelia: „*οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα*“. Por. VYKYPĚL, *Studie k šlechtickým titulům*, ref. 49, s. 121 – 122.
- 66 Žitije Mefodija, c. 13, ref. 5, s. 98.
- 67 Kyjevský misál, ref. 7, s. 320.

Tretím argumentom, použitým v prospech kráľovského titulu Svätopluka je označenie mojmirovskej Moravy vo viacerých latinsky písaných prameňoch ako *regnum*.⁶⁸ Matúš Kučera vo svojej najnovšej knihe prekladá tento latinský termín mechanicky ako kráľovstvo,⁶⁹ akoby si vzal k srdcu slová Isidora zo Sevilly, že *Regnum ab regibus dictum*.⁷⁰ Hoci *regnum* nepochybne úzko súvisí s latinským *rex*, má viac významov a prekladať ho možno taktiež ako panstvo, či vláda. Všeobecne ide o politický útvar, ktorý môže mať rôzny pôvod, a môže ním byť označené napríklad panstvo Avarov,⁷¹ Čechy (samozrejme ešte v kniežacom období, dokonca nie celé, ale len ich časť),⁷² Svätoplukovo panstvo ako súčasť Moravy ešte pred zajatím a odstránením Rastislava v roku 870,⁷³ ale rovnako bolo označené aj Uhorsko ešte pred Štefanom I. autorom Anonymovej kroniky.⁷⁴ Použitie tohto termínu záviselo najmä od autora prameňa, dalo sa využiť, ako vidíme, rôzne.⁷⁵

Preto z použitia termínu *regnum* ako označenia mojmirovskej Moravy nemôžeme robiť žiadne závery, o aké sa snažil M. Kučera. Navyše treba opätovne pripomenúť, že k tomuto latinskému termínu nachádzame v starej slovančine obdoby len veľmi problematicky. Zodpovedať by mu mohlo vcelku ojedinelé *црѣцѣство*.⁷⁶

Dá sa teda povedať, že titulácia Mojmirovcov patrí k sporným problémom. Najkonzistentnejšie však bude používať pre mojmirovských panovníkov titul knieža, ktorý najviac zodpovedá vtedy používanému *кѣнѣзь*. Ak by sme chceli používať titul kráľ, nevedeli by sme dobre vysvetliť, prečo sa panovníci v Poľsku a v Čechách snažili v 11. storočí a aj neskôr získať kráľovskú korunu. Latinské, grécke i arabské termíny, ktoré sme videli v tomto príspevku, sú teda len viac či menej vhodnými ekvivalentmi termínu *кѣнѣзь*, doložiteľného u Mojmirovcov, a ktorého najvhodnejší preklad do slovenského jazyka je knieža. Nijako to neuberá historickému významu týchto panovníkov, ktorých kvalita vyvierala viac z osobných schopností, ako z titulácie. Potvrďuje to napokon aj jedinečný vklad Rastislava do stredoeurópskych dejín a jeho pokus o cirkevno-správnú nezávislosť Moravy. Ten síce nedokázali Mojmirovci naplno zužitkovať, zostal však inšpiráciou pre neskoršie obdobie.

Resume

LYSÝ, Miroslav. Titul mojmirovských panovníkov. In *Historia et theoria iuris*, 2013, roč. 5, č. 1, s. 24

The paper deals with criticism of the sources on the period of Moravia during the period of Mojmir dynasty. The purpose of the article is to prove what nobility title was used by the Mojmir and what was the meaning of this title. Author tries to assess various opinions relating this issue throughout the history of research.

68 Ref. 1.

69 KUČERA, *Kráľ Svätopluk*, ref. 43, s. 39, 87

70 ISIDOR ZE SEVILLY. *Etymologiae IX*, III, 1. Eds. Irena Zachová – Hana Šedinová. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 50.

71 *Chronicon, quae dicuntur Fredegarii scholastici libri IV*, IV 72, ref. 58, s. 157. *Annales regni Francorum ad a. 795*, ref. 57, s. 96.

72 Podľa Kristiánovej legendy mal Bořivoj svoje *regnum*, por. *Legenda Christiani*, c. 3, ref. 2, s. 26. Naproti tomu v Reginonovej kronike vystupujú Čechy ako *ducatum*. (*Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon ad a. 890*, ref. 1, s. 134), ale aj ako *regnum* (por. tamže ad a. 876, s. 112).

73 „Zuentibald nepos Rastizi propriis utilitatibus consulens se Carlmanno una cum regno, quod tenebat, tradidit.“ *Annales Fuldenses ad a. 870*, ref. 1, s. 70.

74 Autor kroniky nazval poslednú kapitolu „*De constitutione regni*“ a kladie ju do obdobia kniežat Zultu a Takšoňa. P. magistri, qui Anonymus dicuntur, *Gesta Hungarorum*, c. 57. In *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. Ed. E. SZENTPÉTERY. Budapestini: Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, 1937, s. 113 – 117.

75 Podobne tiež GRAUS, *Rex – dux Moraviae*, ref. 64, s. 181 – 182, 184.

76 Ref. 7.

NÁČRT POROVNANIA KONCEPCIE DRŽBY V KONTINENTÁLNO A ANGLOAMERICKOM PRÁVNOM SYSTÉME

**MATEJ MLKVÝ
PRÁVNICKÁ FAKULTA UNIVERZITY
KOMENSKÉHO V BRATISLAVE**

ABSTRAKT

MLKVÝ, MATEJ: NÁČRT PROVNANIA KONCEPCIE DRŽBY V KONTINENTÁLNOH A ANGLOAMERICKOM PRÁVNOM SYSTÉME. IN HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 5, 2013, Č. 1, S. 34

Držba má v kontinentálnom a angloamerickom právnom systéme dôležité normatívne konzekventy v podobe systému petitórnej, a v kontinentálnom systéme aj posesórnej právnej ochrany. Napriek týmto dôležitým účinkom nie je držba jednotne konštrukčne vymedzená (subjektívne právo vs. faktický stav) a nie sú jednotne upravené ani faktické antecedenty, ktoré musia byť prítomné pre existenciu držby (predovšetkým požiadavka a charakter držobného úmyslu). Dôvodom týchto odlišných znakov je odlišná funkcia, ktorú držba plní v oboch veľkých právnych systémoch – kým funkcia držby je v zásade komplementárna k vlastníckemu právu v kontinentálnych jurisdikciách, v angloamerických štátoch držba priamo nahrádza vlastníctvo, ktoré je ako právny koncept nepotrebné a nadbytočné. Na podklade historickej analýzy vývoja držby vo vybraných kontinentálnych jurisdikciách a v Anglicku a Walese má príspevok ambíciu prispieť ako k akademickej právno-komparatistickej diskusii, tak aj objasniť niektoré otázky v súvislosti s právnou úpravou držby v spracovaných častiach navrhovaného harmonizovaného európskeho občianskeho zákonníka.

ABSTRAKT

Possession in civil as well as common law systems is associated with important normative consequences in the form of petitory and in civil law systems also so-called possessory legal remedies. Despite these crucial legal effects, the legal construction of possession is not unitary (subjective right vs. factual state) and different are also the factual antecedents which have to be present for possession to exist (predominantly the requirement of possessory intent). The reason of these contrasting features is to be found in the different function possession assumes in both major legal families – while the function of possession is complementary to that of ownership in civil law jurisdictions, in Anglo-American states possession replaces ownership, which is an unnecessary and abundant concept. Based on historical analysis of the development of possession in selected civil law jurisdictions and in England and Wales, this article has the ambition to contribute not only to academic comparative law discussions but also to shed some light on the legal regulation of possession in the drafted parts of the proposed harmonized European Civil Code.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Držba, subjektívna koncepcia, objektívna koncepcia, actio Publiciana in rem, conversion, európsky občiansky zákonník

KEYWORDS

Possession, Subjective Concept, Objective Concept, Actio Publiciana in Rem, Conversion, European Civil Code

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Mgr. Matej Mlkvý, LL.M.
Názov pôsobiska:
Právnická fakulta Univerzity Komenského
v Bratislave
Katedra právnych dejín
Šafárikovo nám. č. 6
P.O. BOX 313
810 00 Bratislava 1
Slovenská republika
E-mail: matej.mlkvy@flaw.uniba.sk

Úvod

Napriek svojmu významu v kontinentálnej a angloamerickej právnej praxi je držba právnou kategóriou, ktorú môžeme vo všeobecnosti charakterizovať prekvapivo malým počtom spoločných pojmových znakov. Problémy začínajú už pri snahe zodpovedať základnú doktrínálnu otázku, či držba je len faktický stav, ktorý nemá s právom nič spoločné, alebo sa jedná o samostatné subjektívne vecné právo. V angloamerických jurisdikciách je držba nesporne subjektívnym právom, lebo každá držba vrátane neoprávnenej je petitórne chránená. V kontinentálnych jurisdikciách naproti tomu je držba zvyčajne charakterizovaná ako faktický stav a nie samostatné právo, no minimálne držba, z ktorej je držiteľ petitórne aktívne legitimovaný (publiciánska vecná žaloba), má aj v kontinentálnych jurisdikciách charakter subjektívneho práva. Funkcia držby je v obidvoch právnych rodinách odlišná – kým v kontinentálnych jurisdikciách je komplementárna k inštitútu vlastníckeho práva, v angloamerických štátoch držba vlastníctvo z právneho hľadiska priamo nahrádza do takej miery, že právna koncepcia vlastníctva je v týchto štátoch nadbytočná a nepotrebná. Dôvody odlišnej konštrukcie ako aj funkcie v obidvoch veľkých právnych systémoch treba hľadať v odlišnom historickom vývoji, ktorému sa budeme venovať v nasledovnom texte.

1 Konštrukcia držby v kontinentálnych jurisdikciách

V úvode už bolo naznačené, že pre kontinentálne jurisdikcie je charakteristická dichotómia vlastníctva a držby ako právneho a faktického panstva nad vecou, čo vyplýva z rímskoprávnej recepcie. Aj keď v právnej praxi je v drvivej väčšine prípadov držiteľ veci aj jej vlastník, nemusí to tak nutne byť, a v právnej doktríne je držba dávaná do ostrého protikladu k vlastníckemu právu. Ulpián tvrdí, že *nihil commune habet proprietatis cum possessione*,¹ no význam pojmu držba je viac ako problematický a nejasnosti s ním spojené spôsobili mnohé interpretačné problémy v právnej doktríne. Bezpečne možno tvrdiť, že držba v rímskoprávnom pojatí je odlišná ako od vlastníctva, tak od fyzickej detencie veci, čo je prejavom stredovej pozície medzi stotožňovaním držby s vlastníckym právom a držbou ako svojbytným javom.² Držba bola v klasickom rímskom práve³ a aj vo väčšine kontinentálnych právnych systémov od 19. storočia⁴ pokladaná na základe prevládajúcej mienky len za právnu skutočnosť (*res facti*) a nie za samostatné právo, no bola schopná nadobudnúť právneho významu v prípade, že vlastníctvo a držba sa oddelili.⁵ Na základe toho sa držba definovala ako faktické panstvo nad hmotnou vecou (*possessio corpore*) s úmyslom mať vec výlučne pre seba (*animus possidendi, animus domini*) a vznikala súbehom oboch náležitostí u jednej osoby.

V rannom období rímskeho štátu bola všetka pôda majetkom štátu (*ager publicus*) a preto osoby, ktoré túto pôdu obhospodarovali (prevažne patricijovia), ju nemohli mať vo svojom osobnom vlastníctve. V tomto období preto držba predstavovala taký vonkajší pomer osoby k veci, podľa ktorého osoba mala vec fakticky vo svojej moci, mohla s ňou nakladať s vylúčením všetkých ostatných osôb a mala vôľu s vecou nakladať ako vlastník aj keď si nemyslela, že je skutočne vlastníkom a teda oprávnená s vecou nakladať. *Ager publicus* však stále patril štátu a osoba držiteľa mohla byť teoreticky kedykoľvek vypudená z pôdy (právne išlo len o výprosu, t.j. *precarium*),⁶ čo motivovalo držiacich patricijov k pokusom spojiť s týmto faktickým stavom aj právne následky. V rímskom klasickom práve, keď sa trvalo s faktickým stavom držby spojili právne účinky, prestalo

1 D 41.2.12.1.

2 KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M.: *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 162.

3 Porovnaj BARTOŠEK, M.: *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995, s. 179, 185 – 186. BARTOŠEK, M.: *Encyklopedie římského práva*. Praha: Academia, 1994, s. 216 – 217.

4 Prelomový moment bolo vystúpenie von Savignyho v roku 1803, ktorému bude venovaná pozornosť ďalej v texte.

5 Stredoveké školy glosátorov a komentátorov však boli iného názoru – na jednej strane pokladali držbu za právo, na druhej rozdiel medzi vlastníckym právom a držbou stierali. Táto predstava o držbe prevládala až do publikácie von Savignyho práce *Das Recht des Besitzes* v roku 1803. Ku stredovekým školám pozri vo všeobecnosti LANGE, H.: *Römisches Recht im Mittelalter. Band 1 – Die Glossatoren*. Mnichov: C.H. Beck, 1997, s. 107 a nasl.

6 BARTOŠEK, M.: *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995, s. 179.

byť fyzické panstvo nad vecou podstatným znakom existencie držby, ale stala sa dôležitou skutočnosť, či sa niekto fakticky chová k veci ako vlastník, či túto vládu nič neruší a nebránia jej prirodzené prekážky.⁷

Z tohto dôvodu začal byť prvok fyzického ovládania veci stále menej reálny – vlastníkovi bola priznaná držba pozemkov, aj keď sa na nich nezdržoval, držba hnutelných vecí, aj keď ich založil, držba veci všeobecne aj keď ich mal vo svojich rukách člen *familie* alebo vypožičiavateľ (*commodatarius*), uschovávatel' (*depositarius*), príkazník (*procurator*, mandatár) alebo nájomník (*conductor*).⁸ Nastali dokonca prípady, keď vlastníkovi aj nevlastníkovi bola priznaná (1) držba veci ako v prípade záložného veriteľa, prekaristu, nestranného prostredníka, ktorý opatroval spornú vec (*sequester*), pachtovného nájomníka *ager vectigalis*, dedičného nájomníka (*emphyteuta*) alebo (2) kvázi-držba (*quasi possessio*) v prípade stavebníka držiaceho dedičným právom stavby (*superficiarius*) a oprávneného z osobnej služobnosti požívacieho práva (*usufructuarius*).⁹

V klasickej dobe práve v dôsledku spomenutého vývoja držba zahŕňala rôzne situácie: *possessio naturalis* (*corporalis*) predstavovala detenciu, teda čisto fyzické ovládanie veci,¹⁰ *possessio civilis* (*possessio ad usucapionem*) zahŕňala okrem faktickej moci a držobnej vôle aj platný právny dôvod (*iusta causa possessionis*)¹¹ a *possessio ad interdicta* označovala držbu chránenú prétorom pri ktorej bolo právne irelevantné, či dôvod nadobudnutia bol platný alebo nie. V poklasickej dobe výraz držba (*possessio*) znamenal najrôznejšie druhy moci nad vecou od klasickej detencie cez iné vecné oprávnenia až po vlastníctvo. Justiniánske právo sa vrátilo ku klasickému poňatiu držby, no kládlo dôraz na držobnú vôľu (*animus possidendi*) do takej miery, že držba nadobúdala charakter právnomu vzťahu, aj keď slabšieho ako vlastníctvo.¹² Taktiež justiniánske právo zaviedlo okrem poklasickej kvázi-držby (*quasi-possessio*) aj nový pojem držba práva (*possessio iuris*), ktorá bola priznaná tomu, kto skutočne vykonával požívacie právo alebo niektorú pozemkovú služobnosť či už právne alebo protiprávne.¹³ Súviselo to pravdepodobne s hospodárskym rozvratom rímskeho štátu viditeľným už od fázy dominátu, keď faktické ovládanie veci automaticky zakladalo domnienku, že osoba ovládajúca vec je oprávnená.¹⁴

V náuke stredovekých škôl rímskeho práva bola držba pokladaná zaiste pod vplyvom rímskeho práva v podobe justiniánskej kodifikácie za vecné právo, pričom tento názor pretrvával až do začiatku 19. storočia, keď von Savigny predostrel vo svojej práci *Das Recht des Besitzes* tézu, že držba je len faktom a nie právom. Dovtedajšie vnímanie držby, ktoré chránilo každé fyzické ovládanie veci vrátane detencie, bolo zúžené na tie prípady, v ktorých má držiteľ *animus possidendi*.

7 ARNDTS, C.L.: *Učební kniha pandekt*. 1. diel. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 223.

8 Títo boli považovaní len za detentorov veci. SOMMER, O.: *Učebnice soukromného práva římského*. 2. Diel. Praha: Všeherd, 1946, s. 196.

9 Tieto osoby sú tzv. odvodení držiteľia, lebo majú vec so súhlasom vlastníka. Prvej skupine sa priznáva držba samotnej veci a kvázi-držiteľom len držba práva. Žalobnú ochranu v prípadoch reálnych zmlúv *depositum* a *sequester* máme doloženú v pretorských ediktoch klasického rímskeho práva vrátane Hadriánovho večného ediktu. Držba práva sa vyskytuje až v poklasickom alebo justiniánskom práve, lebo klasické právo priznávalo len držbu hmotných vecí. K tomu pozri SOMMER, O.: *Učebnice soukromného práva římského*. 2. Diel. Praha: Všeherd, 1946, 196 – 197, LENEL, O.: *Das Edictum Perpetuum. Ein Versuch zu Dessen Wiederherstellung*. Lipsko: Bernhard Tauchnitz, 1883, s. 230. BERGER, A.: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991, s. 637.

10 Detencia vždy zahŕňovala okrem *corpore* aj *animo*, ale na rozdiel od vlastnej držby nepredstavovala držobná vôľa vôľu držať vec pre seba, ale pre iného. Sporné ostáva, či sa musela opierať o platný právny dôvod. Sommer tvrdí, že dôvod môže byť akýkoľvek s čím súhlasí Berger, keď tvrdí, že detencia nemá *iusta causa possessionis*. Naproti tomu neskorší autori Urfus a Blaho tvrdia, že detencia sa musí opierať o platný právny dôvod – podľa Urfusa vypožičanie, úschova, nájom, príkaz a bezpríkazné konanie, podľa Blaha aj árenda a ručný záloh. Bartošek sa obmedzuje na tvrdenie, že detentorovi *animus possidendi* chýba spravidla na základe zmluvy. SOMMER, O.: *Učebnice soukromného práva římského*. 2. Diel. Praha: Všeherd, 1946, s. 197. BERGER, A.: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991, s. 638. KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M.: *Římské právo*. Praha: Č.H. Beck, 1995, s. 163. REBRO, K. – BLAHO, P.: *Římske právo*. 3 vyd. Bratislava: Iura Edition, 2003, s. 226. BARTOŠEK, M.: *Encyklopedie římského práva*. Praha: Academia, 1994, s. 91.

11 V klasickom práve boli platnými právnymi dôvodmi len kúpa, pôžička, darovanie, poskytnutie preddavku a vena, vecný odkaz, splnenie dlhu, uchopenie opustenej veci, dedenie a uchopenie veci zo spočívajúcej pozostalosti. REBRO, K. – BLAHO, P.: *Římske právo*. 3 vyd. Bratislava: Iura Edition, 2003, s. 225.

12 BARTOŠEK, M.: *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995, s. 197 – 198.

13 BERGER, A.: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991, s. 636. BARTOŠEK, M.: *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995, s. 198.

14 Porovnaj BARTOŠEK, M.: *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995, s. 197.

Táto, tzv. subjektívna teória držby ostala nespochybnou až do vystúpenia Rudolfa von Iheringa, ktorý v 2. polovici 19. storočia odmietol celkovo koncepciu *animus possidendi* s vysvetlením, že o držbe nerozhoduje vôľa jedinca, ale hľadisko spoločnosti nachádzajúce svoj výraz v právnom poriadku.¹⁵ Držba v Iheringovej koncepcii, tzv. objektívnej teórii držby, je právom chránený záujem a je jej priznaný charakter subjektívneho práva.¹⁶ Rozdiel medzi detenciou a držbou nie je podľa Iheringa v držobnej vôli, lebo ktokoľvek, kto prejavuje svoju vôľu tak, že získa detenciu veci ju zároveň aj drží, pokiaľ tomu nebráni osobitná právna norma.¹⁷ Ak existuje rozdiel medzi držbou a detenciou, nie je v držobnej vôli, ale v tzv. kauze držby (*causa possessionis*) – ak kauza je takej povahy, že implikuje výkon faktickej moci nad vecou za inú osobu, ide o kauzu detencie (*causa detentionis*), v opačnom prípade o čistú kauzu držby.¹⁸

Kontinentálne jurisdikcie sú rozdelené vo vnímaní držby rovnako ako jurisprudencia. Subjektívna teória držby je prijatá vo francúzskom a talianskom občianskom zákonníku, naopak nemecký občiansky zákonník bol silne ovplyvnený objektívnou koncepciou. V slovenských a českých podmienkach našla subjektívna teória legislatívne vyjadrenie v novelizovaných ustanoveniach §§ 129 – 131 slov. OZ a § 987 v spojitosti s § 989 nového čes. OZ, no spor o to, či držba je faktickým stavom alebo subjektívnym právom pretrváva. Randa, Heyrovský, Boháček a Sommer považujú držbu za faktický stav zatiaľ čo Vážny, Knappová, Tilsch, Mayr a Rouček za subjektívne právo.

Na ozrejmienie tejto otázky treba hneď na začiatku priznať, že neexistuje minimálne na kontinentálnej úrovni spor len o faktické antecedenty držby, teda o podmienky, ktoré musia nastať aby právo spojilo s držbou normatívne konzekventy, ale aj v samotnej povahe týchto konzekventov, teda právnych následkov držby. Randa ako právne následky držby považuje len (1) ochranu prostredníctvom držobných interdiktov (posesórna ochrana) a (2) nemožnosť žalobne vyzvať držiteľa k udaniu právneho dôvodu držby.¹⁹ Ak by však právnym následkom držby bolo aj poskytnutie petitórnej ochrany, čo Randa odmieta, potom je držba nesporne subjektívnym právom.²⁰

Posesórna ochrana držby bola v rímskom práve poskytovaná prostredníctvom interdiktov bez ohľadu na to, či držba bola nadobudnutá na základe nejakého právneho titulu (hoci aj putatívneho) alebo nie. K ochrane súčasnej držby boli používané *interdicta retinendae* a k opätovnému nastoleniu do stratenej držby *interdicta recuperandae possessionis*. Prvá skupina interdiktov subsumovateľná pod kategóriu *interdicta prohibitoria* zakazovala obom stranám svojpomocné rušivé činy. *Interdictum uti possidetis* zakazoval v spore o držbu nehnuteľnosti obom stranám použitie násilia proti poslednému bezchybnému (resp. bezvadnému) držiteľovi a *interdictum Utrubi* proti osobe, ktorá hnutelnú vec v poslednom roku pred vydaním interdictu držala po dlhšiu dobu. Druhá skupina interdiktov je subsumovateľná pod kategóriu *interdicta restitutoria*, ktoré nariaďujú rušiteľovi vydať vec alebo obnoviť predchádzajúci stav. *Interdictum de vi* (alt. *unde vi*) smeroval najdlhšie do roka po čine proti tomu, kto fyzickým násilím vypudil iného z držby pozemku a *interdictum de vi armata* bez časového obmedzenia proti tomu, kto násilím za pomoci tlupy ľudí alebo so zbraňou v ruke vypudil iného z držby. Arndt a Blaho udávajú v tejto kategórii aj *interdictum de precario*, prostredníctvom

15 Korešponduje to s názormi neskoršieho Iheringa, keď sa kriticky postavil k právnemu konstruktivismu (*Begriffsjurisprudenz*). Na rozdiel od konstruktivismu, ktorý zmysel právnej vedy vidí vo formovaní právnej matérie do koherentného systému právnych inštitútov, ktoré majú byť klasifikované nie na základe špecifického spôsobu ich použitia, ale na základe ich štruktúry, Ihering tvrdí, že život nemá byť podriadený právnym inštitútom, ale právne inštitúty majú byť podriadené reálnym potrebám života a citu pre právo (*Rechtsgefühl*). K tomu pozri vo všeobecnosti SOBEK, T.: *Argumenty teorie práva*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2008, s. 291. K otázkam nemeckého právneho konstruktivismu vrátane názorov skoršieho Iheringa pozri KRAWIETZ, W.: *Theorie und Technik der Begriffsjurisprudenz*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1976.

16 ŠPÁČIL, J.: *Ochrana vlastníctví a držby v občanském zákoníku*. Praha: C.H. Beck, 2005, s. 73, 74.

17 K tomu pozri všeobecne HOLLAND, T.E.: *The Elements of Jurisprudence*. Clark (New Jersey): The Lawbook Exchange, 2006, s. 164. Prelomové Iheringovo dielo venujúce sa problematike držby je JHERING, R. von: *Der Besitzwille. Zugleich eine Kritik der Herrschenden juristischen Methode*. Jena: G. Fischer, 1889.

18 YIANNPOULOS, A.N.: *Possession*. In: *Louisiana Law Review*. Zv. 51, 1991. s. 525.

19 RANDA, A. – ŠIKL, H.: *Držba dle rakouského práva v pořádku systematickém*. Praha: J. Otto, 1890, s. 27.

20 ŠPÁČIL, J.: *Poznámky k vymezení pojmu „držba“*. In: *Právník*, 1994, s. 414 a nasl.

ktorého mohol poskytovateľ výprosy (*precario dans*) sa kedykoľvek na výprosníkovi (prekaristovi) domáhať vrátenia veci, príp. náhrady úmyselne spôsobenej škody.²¹

Poklasické právo rozšírilo posesórnu ochranu aj na naturálnych držiteľov, teda detentorov. V roku 326 bola zavedená *possessio momentaria*, ktorá umožňovala každému naturálnemu držiteľovi vrátane otroka domáhať sa súdnej ochrany na základe interdiktů, ktorý bol niektorými autormi stotožnený s *interdictum unde vi*.²² Justiniánske právo zjednotilo interdikty *uti possidetis* a *utrubi* do jednotného retenčného interdiktů *uti possidetis*, čím odpadlo rozlišovanie medzi hnutelnou a nehnuteľnou vecou ako aj požiadavka držby po dlhšiu dobu (stačilo preukázať bezvadnú držbu v čase litiskontestácie); a interdikty *unde vi* a *de vi armata* do jedného rekuperačného deliktu *unde vi*. Najzávažnejšou zmenou však bolo odstránenie rozdielu medzi posesórnu a petitórnu ochranu tým, že namiesto magistrátskeho administratívneho rozkazu nastupovalo riadne súdne konanie. V prípade rušenia alebo odňatia držby prislúchala po novom žaloba *ex causa interdicti*. Aj keď mená jednotlivých interdiktů ostali zachované, jedine tým sa nové konanie podobalo interdiktnému, že bolo urýchlené.²³

Rímske právo už od magistratúry prétora Publicia (okolo roku 70 pred n.l.) poznalo aj petitórnu ochranu držby, no táto bola obmedzená len na oprávnenú držbu (*possessio iusta*), teda takú, ktorá je schopná vydržania. Ak teda niekto začal vydržanie, no stratil držbu veci pred uplynutím vydržacej lehoty a teda pred originálnym nadobudnutím vlastníckeho práva, nemohol použiť žalobné prostriedky svedčiace vlastníkovi (*rei vindicatio*), ale len obdobnú žalobu (*utilis rei vindicatio*), ktorá niesla názov *Actio Publiciana in rem*. Žaloba bola na rozdiel od reivindikačnej žaloby žalobou z lepšieho práva – žaloba bola neúspešná proti osobe, ktorá držala vec na základe lepšieho práva, predovšetkým vlastníckeho (vlastník mal k dispozícii *exceptio iusti dominii*),²⁴ alebo rovnakého práva.²⁵ Vlastník mohol uprednostniť chránenie svojho vlastníctva k veci práve prostredníctvom publiciánskej žaloby z dôvodu, že držba bola ľahšie dokázateľná ako vlastnícke právo, ktorého dôkaz by v niektorých prípadoch predstavoval *probatio diabolica*, teda dôkazné bremeno, ktoré sa dá len veľmi ťažko uniesť.

V justiniánskom práve boli súčasne s odstránením posesórnej ochrany prostredníctvom klasických interdiktů rozšírené možnosti petitórnej ochrany držby tým, že sa rozšíril počet subjektov majúcich aktívnu legitimáciu k podaniu žalôb *ex causa interdicti*. V priebehu stredovekého vývoja boli rímskoprávne prostriedky ochrany držby z veľkej časti nahradené z kánonického práva pochádzajúcou *actio spoli*.²⁶ Tento prostriedok petitórnej ochrany držby bol založený na tzv. *canon redintegranda* Gratiánovho dekrétu tvoriaceho základnú časť kánonickej kodifikácie *Corpus iuris canonici*.²⁷

Podľa štandardnej glosy predmetný kánon zakladal súčasne žalobnú námietku *exceptio spoli*, ktorú mohol uplatniť biskup zbavený držby pred tým, ako synoda meritórne rozhodla vo veci jeho prípadného previnenia a *actio spoli*, ktorá oprávnenej osobe, ktorá držbu stratila z dôvodu násillia, hrozby alebo podvodom, umožnila domáhať sa navrátenia do držby nehnuteľných a hnutelných vecí a dokonca aj práv nielen proti narušiteľovi, ale aj proti akejkoľvek inej osobe.²⁸ Aktívna legitimácia nesvedčila len biskupovi alebo

21 ARNDTS, C.L.: *Učebná kniha pandekt*. 1. diel. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 308. REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo*. 3 vyd. Bratislava: Iura Edition, 2003, s. 243.

22 REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo*. 3 vyd. Bratislava: Iura Edition, 2003, s. 234. BERGER, A.: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991, s. 638.

23 SOMMER, O.: *Učebnice soukromného práva římského*. 2. diel. Praha: Všechn, 1946, s. 202.

24 Ak však išlo o spor bonitárneho vlastníka a inej osoby, napr. kviritského vlastníka, o vec, ktorú bonitárny vlastník nadobudol neformálnym spôsobom, mal k dispozícii námietku a protinámietku *exceptio rei venditae et traditae* a *replicatio rei venditae et traditae*, príp. *exceptio doli* a *replicatio doli*.

25 ARNDTS, C.L.: *Učebná kniha pandekt*. 1. diel. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 299.

26 Pôvodné názvy boli vzhľadom na systematické zaradenie v kánonickom kódexe *condictio ex canone redintegranda*, potom *actio redintegranda* a nakoniec *actio spoli*. BERMAN, H.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. Cambridge: Harvard University Press, 1983, s. 241.

27 K slovenskému prekladu vybraných častí kódexu pozri BEŇA, J.: *Pramene k dejinám práva. Stredovek*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 2007, s. 193 a nasl. K českému prekladu pozri HRDINA, A.: *Prameny ke studiu kánonického práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.

28 BERMAN, H.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. Cambridge: Harvard University Press, 1983, s. 241.

príslušníkom duchovného stavu, ale bola dostupná všetkým. Žalobca nemusel dokazovať vlastnícky titul k veci tvoriacej predmet žaloby a teda aktívna legitimácia svedčila aj neoprávnenému držiteľovi. V dôsledku širšieho uplatnenia *actio spolii* v priebehu 17. a 18. storočia nahradila v právnej praxi rímsky interdikt *unde vi*, resp. žalobu odvodenú z neho.²⁹

Moderné kodifikácie 19. a 20. storočia vychádzajú pri ochrane držby buď zo širšie koncipovanej *actio spolii* alebo z užšej *Actio Publiciana in rem*. Talianske, francúzske ako aj nemecké právo poskytujú petitórnu ochranu držby široko. Čl. 1168 talianskeho CC priznáva osobe, ktorá bola násilne alebo ľstou vypudená z držby, právo do roka od vypudenia žalovať na navrátenie držby, pričom žaloba svedčí aj osobe, ktorá má vec v detencii s výnimkou prípadov, keď vec drží s cieľom služby alebo pohostinstva. Talianska judikatúra extenzívne vykladá pojem násilné vypudenie ako každé vypudenie proti vôli pôvodného držiteľa,³⁰ a žaloba prislúcha tiež nájomcovi³¹ a osobe, ktorá si vec požičala.³² Čl. 2283 francúzskeho CC ustanovuje, že držba je chránená bez ohľadu na jej právnu podstatu proti rušeniu, ktoré do nej zasahuje alebo ju ohrozuje, pričom ochrana je poskytnutá aj detentorovi proti akejkoľvek osobe s výnimkou osoby, od ktorej detentor odvodzuje svoje detenčné práva. Najširšiu ochranu poskytuje nemecký §861 BGB, ktorý tvrdí, že držiteľ, ktorý bol zbavený držby protiprávnym zásahom, môže požadovať navrátenie držby voči osobe, ktorej držba je vadná vo vzťahu k nemu. Treba mať na pamäti, že nemecký zákonník vychádza z objektívneho chápania držby, preto je držiteľom akákoľvek osoba ktorá má faktickú moc nad vecou aj keď túto moc vykonáva v mene inej osoby.

Podľa slovenského práva petitórna ochrana držby svedčí oprávnenému držiteľovi a oprávnenému detentorovi (§126 ods. 2 OZ), pričom neoprávnený držiteľ sa môže domáhať len ochrany pokojného stav podľa § 5 OZ.³³ Takáto koncepcia je mierne širšia ako koncepcia rakúskeho ABGB, ktorý žalobu pre rušenie držby (§§ 339 – 342 ABGB) a žalobu z bezprávneho zbavenia držby (§ 346) priznáva každému držiteľovi a jeho univerzálnemu sukcesorovi, no nie detentorovi pokiaľ nedrží právo,³⁴ pričom aktívna legitimácia k publiciánskej žalobe podľa

§ 372 ABGB svedčí len poriadnemu, pravému a poctivému držiteľovi a jeho zástupcovi na základe zmluvy, zákona alebo donútenia (napr. konkurzný správca).³⁵ Nový český občiansky zákonník sa v §1043 nov. čes. OZ vracia k rakúskym koreňom, keď priznáva aktívnu legitimáciu tomu, kto nadobudol držbu vlastníckeho práva poctivo, riadne a pravým spôsobom. Nadväzujúci § 1044 nov. čes. OZ dáva tomu, komu nesvedčí domnienka podľa §1043 možnosť uplatniť si právo prislúchajúcu vlastníčkovi na ochranu svojim vlastným menom, čo zrejme možno vykladať ako uchovanie možnosti detentora podať publiciánsku žalobu.

2 Konštrukcia držby v angloamerických jurisdikciách

Na rozdiel od kontinentálnych jurisdikcií je dichotómia vlastníctva a držby v anglosaských právnych systémoch prítomná len minimálne z dôvodu, že neexistuje samostatná žaloba na ochranu vlastníckeho práva, z čoho sa dá odvodiť aj pomerne odvážny, ale formálnoprávne správny záver, že vlastníctvo je nadbytočnou

29 RAFAELLE, C.: Concepts and Remedies in the Law of Possession. Dostupné na internete: <http://www.jus.unitn.it/cardoza/review/2005/Caterina1.pdf> [cit. 2.4.2013], s. 4. Randa pokladal ochranu detencie na základe *actio spolii* za mylnú. RANDA, A. – ŠIKL, H.: *Držba dle rakouského práva v pořádku systematickém*. Praha: J. Otto, 1890, s. 35.

30 Cass. civ., 23/02/1981, n.1101; Cass. civ., 13/02/1999, n.1204. Talianske judikáty je možné vyhľadať na internetovej stránke <http://www.infoleges.it/service5/?service=5>.

31 Cass. civ., 20/05/1963, n. 1306; Cass. civ., 05/03/1968, n. 710.

32 Cass. civ., 11/08/1986, n.5008; Cass. civ., 30/06/1987, n. 5746.

33 LAZAR, J. a kol.: *Občianske právo hmotné. I. časť*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 480.

34 VESELÝ, F.X.: *Všeobecný slovník právní*. 1. díl. Praha: Walters Kluwer, 2009, s. 382. ROUČEK, F – SEDLÁČEK, J.: *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Zv. 2. Praha: V. Linhart, 1935, s. 143, 178.

35 Poriadny držiteľ musel podľa §316 ABGB preukázať platný dôvod držby (t.j. dôvod schopný nadobudnutia vlastníctva). Pravý držiteľ vec držal podľa §345 v spojitosti s §372 ABGB *nec vi, nec clam, nec precario*. Poctivý držiteľ je podľa § 326 ABGB ten, kto z pravdepodobných dôvodov pokladá vec, ktorú drží za svoju, teda kto je v dobrej viere. ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J.: *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Zv. 2. Praha: V. Linhart, 1935, s. 344, 345.

a nepotrebnou kategóriou v anglickom práve.³⁶ Angloamerické právo síce uznáva kategóriu vecných práv, no nemá na ich ochranu vecnoprávne žaloby, ale len deliktuálne. Dôvod treba hľadať obdobne ako pri kontinentálnych systémoch v historickom vývoji, osobitne vo formotvornom období práva charakterizovaného prísne formalizovaním súdnym konaním v Anglicku počas 11. až 19. storočia. Vzhľadom na obmedzenia rozsahu príspevku sa v nasledujúcom texte budeme venovať výlučne držbe hnuteľných vecí, na ktorej sa výstižnejšie dá charakterizovať angloamerická koncepcia.

Anglické feudálne súdnictvo po normandskej invázii bolo charakterizované jurisdikčnou konkurenciou medzi viacerými sústavami súdov. Mimo súdov s osobitne vymedzenou vecnou a osobnou pôsobnosťou (napr. obchodné sudy, sudy admirality, sudy koronera a cirkevné sudy) existovali tri sústavy súdnej moci – sústava zemepanského súdnictva (*manorial courts*, alt. *courts baron*), miestne sudy grófstiev a miest (napr. *county courts*, *hundreds*) a kráľovské sudy (*common law courts*). Zemepanské sudy boli vo väčšine prípadov ovládané zásadou ústneho a neformálneho konania a ich osobná pôsobnosť sa vzťahovala na poddaných konkrétneho panstva. Miestne sudy boli pôvodne sudy všeobecnej jurisdikcie (pre slobodné obyvateľstvo) odvodzujúce svoj pôvod väčšinou z obdobia anglosaských kráľov, no ich vplyv upadá už v prvom storočí po normandskej invázii. Kráľovské sudy, ktoré v neskoršom období úplne vytesnili obe predchádzajúce sústavy súdov, boli pôvodne sudy s obmedzenou právomocou. Proces pred nimi sa mohol začať len pokiaľ si žalujúca strana vedela zaobstarať osobitný zvitok opatrený kráľovskou pečaťou obsahujúci príslušnú žalobnú formulu, ktorá sa nazýva writ. Writy, pôvodne vyjadrené ako voľne formulované rozkazy panovníka šerifovi grófstva a menej často iným osobám, boli už v rannom období po normandskej invázii štandardizované do predpísanej formy a neskôr bol Oxfordskými províziami (1258) ich počet uzatvorený. Writ, podobne ako *actio* v rímskom formulovom procese, ovládal celý proces – v intencii vymedzoval podstatu sporu ako aj sporné strany a v prípade vykonania predpísaného dokazovania bola šerifovi alebo sudcovi uložená v kondemnácii writu povinnosť žalovanému uložiť writom predpísanú sankciu alebo ho oslobodiť. Writ mal teda nielen procesné, ale aj hmotnoprávne účinky, lebo podobne ako rímske žaloby formulového procesu vymedzoval hmotnoprávne nároky, ktoré boli žalovateľné pred daným súdom.³⁷

Na rozdiel od writov chrániacich držbu nehnuteľných vecí, ktoré sú v *common law* prísne oddelené od prostriedkov ochrany hnuteľných vecí,³⁸ writy chrániace držbu hnuteľných vecí sa objavujú v súdnych záznamoch a v súkromných právnych kompiláciách³⁹ neskôr nesporne z dôvodu, že pre feudálnu spoločnosť bola regulácia nehnuteľností a predovšetkým právneho režimu pozemkov oveľa dôležitejšia. Najstarší prostriedok ochrany bol trestnoprávny (*appeal of theft*) a hoci v 13. storočí nachádzame v zbierke Britton zmienku o civilnej žalobe (*de re adirata*), nemáme o tejto žalobe veľa informácií. Konanie totiž prebiehalo na nižších súdoch, na ktorých sa na jeho iniciovanie nevyžadoval writ. V registroch writov nachádzame ako najstarší writ chrániaci hnuteľnú vec writ of debt, resp. writ of detinue.⁴⁰ Tieto writy prikazovali šerifovi, aby nariadil žalovanému vrátiť žalobcovi veci, ktoré žalovaný neoprávnene odňal.⁴¹

36 BIRKS, P.: *English Private Law*. Zv. 1. Oxford: Oxford University Press, 2000, s. 218.

37 K tomu vo všeobecnosti pozri KUKLÍK, J. – SELTENREICH, R.: *Dějiny angloamerického práva*. Praha: Linde, 2007, s. 55 – 60.

38 Dichotómia ovládajúca *common law* by predstavoval právny režim nehnuteľných vecí (*law of real property*) a právny režim hnuteľných vecí (*law of personal property*).

39 Aplikačnú prax súdov môžeme skúmať zo záznamoch vo forme *year books*, resp. *pipe rolls*. Autoritatívne právne kompilácie tvoria na základe konsenzu veľké a malé *books of authority*, ktorých zoznam vypracoval v 18. storočí slávny anglický právnik sir William Blackstone. Z ranného obdobia ide predovšetkým o *Tractatus de legibus et consuetudinibus regni Angliae* od Ranulfa de Glanvilla (napísaná okolo roku 1188), *De Legibus et Consuetudinibus Angliae* od Henricha de Bractona (napísaná niekedy pred rokom 1235), *Summa de legibus Anglie que vocatur Breitone* (napísaná najskôr okolo roku 1290), *Fleta seu Commentarius juris Anglicani* (napísaná okolo roku 1290) a *Mireur a justices* (podľa legendy niektoré časti pochádzajú už z obdobia vlády Alfréda Veľkého, no niektoré časti sú napísané začiatkom 14. storočia).

40 Obidva writy boli úzko prepojené a tvoria podtriedu tzv. zmiešaných writov (medzi vecnými a osobnými) najstaršej triedy writov *praecipe*, ktoré mali žalobnú intenciu formulovanú v gramatickom spôsobe nepodmieneného rozkazu. *Writ of debt* bol použitý na vymáhanie generickej veci vrátane peňazí zatiaľ čo *writ of detinue* slúžil na vymáhanie špecifickej veci.

41 ...*praecipe D quod reddat P [špecificácia veci] quiaue injuste detinet*.

Zo znenia writu nevieme zistiť, či žalobca žaloval na navrátenie veci z obligačného alebo vecno-právneho titulu, no od 14. storočia sa writy používali z oboch titulov. Podmienkou však bolo, aby medzi žalobcom a žalujúcim existoval nejaký hmotnoprávny vzťah (*privity*), z ktorého bola zrejmá protiprávnosť konania žalovaného.⁴² Pre tento účel žalobca najčastejšie tvrdil, že vec zveril žalovanému do úschovy (*bailment*) a tento mu ju odmieta vydať. Z toho vznikla v čase špecifikácie žaloby pred súdom osobitná žaloba *detinue sur bailment*.

Detinue sur bailment poskytovala žalovanému v prípade, že všeobecne nepoprel, že sa skutok stal (*general issue*), len veľmi obmedzený počet procesných námietok. Žaloba smerovala k navráteniu veci alebo náhrade škody. Pasívne legitimovaný bola spočiatku osoba, ktorá mala vec v úschove, vykonávateľ jej závetu (*executor*) a od začiatku 14. storočia aj nálezcovia listín, ktoré spôsobovali prechod oprávnenej držby (*seisin*) k pozemkom (*title deeds*). Od polovice 14. storočia bola požiadavka osobitného hmotnoprávneho vzťahu medzi žalobcom a žalovaným (*privity*) postupne opúšťaná a okruh pasívne legitimovaných osôb bol rozšírený na všetky osoby, ktoré vec získali od uschovávateľa.⁴³ *Detinue* bola teda žalobou z lepšieho práva – žalobca tým, že mohol s vecou disponovať tak, že ju dal do úschovy (čím nepriamo preukázal oprávnenú držbu), dokázal k veci lepší titul ako žalovaný detentor. Postavenie žalovaného v prípade, že priznal detenciu veci, bolo podstatne sťažené. Na rozdiel od predchádzajúcej praxe, podľa ktorej sa žalovaný mohol brániť tvrdením, že vec bola náhodne stratená alebo zničená, od 15. storočia sa už žalovaný nemohol brániť tvrdením, že držbu veci stratil inak ako v dôsledku pôsobenia vyššej moci alebo nepriateľov kráľa. V prípade straty alebo krádeže veci bol žalovaný ospravedlnený jedine v prípade, že sa vopred dohodol so žalobcom, že tieto dôvody budú exkulpčné. Výsledkom takéhoto vývoja bolo, že žalovaný spravidla všeobecne poprel žalobu (tvrdením *non detinet*) alebo špeciálne poprel, že vec získal z rúk uschovávateľa. V takomto prípade, vzhľadom na to, že *writ of detinue* bol súčasťou archaickej triedy writov *praecipe*, bolo toto tvrdenie preukazované iracionálnym dôkazným prostriedkom – súdnym súbojom (*wager of law*). Navyše *writ of detinue* nebol aplikovateľný na prípady, keď žalovaný síce plnil, no jeho plnenie bolo vadné (napr. vrátil poškodenú vec), lebo neumožňoval žalobcovi vzniesť v takomto prípade nárok na náhradu škody. Z týchto dôvodov bol žalobca motivovaný hľadať iné prostriedky žalobnej ochrany svojho práva.

Na konci 14. storočia sa vyvinula druhá špecifikácia žaloby z *writ of detinue* v podobe *detinue sur trover*.⁴⁴ Procesná výhoda tejto žaloby oproti skoršej *detinue sur bailment* bola, že pasívne legitimovaný bol akýkoľvek nálezca veci. Žalobca teda nemusel preukazovať, že vec odovzdal uschovávateľovi a spôsob akým sa vec dostala do rúk žalovaného. Súdny nedovolil žalovanému poprieť, že vec našiel (*traverse the loss and finding*), pokiaľ nevedel zároveň preukázať platný dôvod nadobudnutia oprávnenej držby. Vzhľadom na to, že nájdenie veci nadobudlo charakter súdom sankcionovanej právnej fikcie, za nálezcu bola často označená aj osoba, ktorá vec získala násilím, lstou alebo podvodom. Pokiaľ teda žalovaným nebol priamo uschovávateľom veci, žalobca spravidla postupoval proti detentorovi cez *detinue sur trover*. Nevýhodou tejto žaloby však bolo, že rozsah prípustných žalobných námietok žalovaného bol oveľa širší oproti *detinue sur bailment* v dôsledku neexistencie špeciálneho hmotnoprávneho vzťahu medzi osobami. Žalovaný teda mohol úspešne uplatniť námietku, že vec stratil, voči ktorej nemal žalobca úspešnú replikáciu. Ostatné nevýhody žalôb z *writ of detinue* však ostali – obmedzená možnosť vymáhania veci (vec musela existovať, nesmela byť spotrebovaná do inej veci alebo inak zmenená), obmedzená možnosť náhrady škody (nemožnosť jej uplatnenia v prípade vydania akokoľvek poškodenej veci) a možnosť v prípade všeobecného popretia žaloby (resp. tvrdení v nej) uchýliť sa k súdnemu súboju. To všetko motivovalo žalobcov ďalej hľadať vhodnejšiu procesnú formu.

Túto formu žalobcovia našli v civilnom deliktuálnom práve. Všeobecný deliktuálny writ bol *writ of trespass*, prostredníctvom ktorého mohol poškodený žiadať náhradu škody od škodcu z nešpecifikovanej protiprávnej udalosti. Pôvodne však bola z *writ of trespass* pasívne legitimovaná len osoba, ktorá protiprávny čin spôsobila násilne (*vi et armis*). V prípade, že uschovávateľ alebo nálezca (v extenzívnej interpretácii) vec

42 BAKER, J.H.: *An Introduction to English Legal History*. Londýn: Butterworths, 2002, s. 391.

43 V žalobnej formule bolo v takomto prípade použité spojenie *devenit ad manus defendetis*.

44 Pre ranné formy writu pozri DE HAAS, E. – HALL, G.: *Early Register of Writs*. Londýn: Quaritch, 1970, s. cv a nasl. Pre rozvinuté formy pozri SHANKS, E. – MILSOM, S.F.: *Novae Narrationes*. Londýn: Quaritch, 1963, s. CLXXII – CLXXVII.

nevrátili a držbu neodňali násilne, mal spočiatku *writ of trespass* pre žalobcu len obmedzenú užitočnosť. Zmena nastala okolo roku 1350, keď súdy pripustili možnosť, aby sa *writ of trespass* použil aj v prípadoch, keď protiprávna udalosť nebola spôsobená násilne (*trespass on case*) – napr. v dôsledku nedbanlivosti, podvodu a pod. V najstarších prípadoch použitia žaloby *trespass on case* žalobca tvrdil, že vec odovzdal do opateri žalovanému (*tradidisset ad salvo et secure custodiendum*)⁴⁵ alebo odovzdal pre iný špecifický účel (napr. preprava) a že v dôsledku nedbanlivosti žalovaného boli veci zničené alebo poškodené. Žaloby z *writ of trespass* tak vyplnili medzeru, ktorú nechali otvorenú žaloby z *writ of detinue* a to najmä v prípade zničenia alebo zásadnej zmeny veci (*conversion*).

Spočiatku mohol byť *trespass on case*, ktorý bol v našom prípade špecifikovaný pred súdom na *conversion*, dostupný rovnako ako *writ of detinue* len proti uschovávatelovi a nie proti nálezcovi.⁴⁶ V prvej polovici 16. storočia bola rovnako ako v prípade *writ of detinue* žaloba rozšírená aj na nálezcov, z čoho sa obdobne stala právna fikcia, ktorú nebolo možné vyvrátiť. Táto fikcia sa tak rozšírila, že dokonca osoba, ktorá násilne žalobcovi odňala držbu, mohla byť žalovaná cez *trespass on case for conversion (trover)* namiesto *trespass vi et armis*.⁴⁷ Skutkovou podstatou samotnej *conversion* bolo odmietnutie navrátenia veci po výzve oprávnenou osobou s výnimkou prípadov, keď takéto navrátenie neznamenalopopretie držobného titulu oprávnenej osoby (ako napr. záloh veci).⁴⁸ Žalobca najskôr tvrdil, že vec oprávnene držal ako vlastnú, potom, že vec stratil a žalovaný ju našiel (právna fikcia) a že žalovaný si vec podvodne privlastnil na úkor žalobcu.⁴⁹ Keďže samotné neodovzdanie naplnilo skutkovú podstatu tohto civilného deliktu, zodpovednosť bola objektívna a vôbec sa neskúmalo zavinenie páchatela. V dôsledku toho bola žaloba len formálne deliktuálna, ale v skutočnosti bola vecná.

Aktívne legitimovanou osobou zo žaloby *conversion* bola osoba, ktorá tvrdila, že mala lepšiu držobný titul ako detentor. Ilustrujúcim v tomto smere je často citovaný prípad *Armory v. Delamirie* z roku 1772. Kominársky učeň pri čistení komína objavil náhodne zlatý prsteň, ktorý následne odniesol k zlatníkovi za účelom jeho ocenenia. Jeden z pracovníkov v zlatníctve odstránil z prsteňa drahokamy pod zámienkou váženia, následne oznámil cenu svojmu pánovi, ktorý ju ponúkol kominárskemu učňovi. Ten ponúknutú cenu odmietol a požadoval vrátenie prsteňa, pracovník mu však odovzdal len samotný prsteň bez drahokamov. V následnom súdnom spore bol kominársky učeň úspešný, keďže predmetom súdneho skúmania bolo len zistenie, kto má lepšie právo držať vec. Držba kominárskeho učňa bola skoršia ako držba zlatníka (resp. jeho pracovníka) a preto bola aj silnejšia, čo by však neplatilo v prípade, ak by stranou sporu bola osoba, ktorá prsteň v komíne stratila alebo skryla. Držba učňa bola preto relatívna – bola silnejšia ako držba zlatníka, no slabšia ako držba osoby, ktorá prsteň skryla či stratila (táto osoba však nebola stranou sporu). V súdnom spore nebola tradične prípustná námietka tvrdenia, že iná osoba, ktorá nie je stranou sporu pred súdom, má lepšie právo k veci ako protistrana (námietka *ius tertii*).⁵⁰

Ďalšie zvláštnosti žaloby *conversion* bola veľmi široká pasívna legitimácia – žaloba mohla smerovať súčasne proti osobe, ktorá mala vec v držbe v čase začatia súdneho konania, no aj proti osobe, ktorá vec nadobudla a nakladala s ňou ako s vlastnou.⁵¹ Dobrá viera bola v tomto prípade tiež právne irelevantná vzhľadom na objektívny charakter zodpovednosti. Žalobou *conversion*, ktorá znela ako každá deliktuálna žaloba na náhradu škody,⁵² bolo možné požadovať len náhradu škody v hodnote veci, ktorá bola predmetom sporu, no nie samotnú naturálnu reštitúciu. Za týmto účelom sa musel žalobca obrátiť na súd kancelára, ktorý na základe kancelárskeho práva, resp. ekvity (*equity*), mohol prinútiť žalovaného vrátiť samotnú vec.⁵³

45 Bukton v. Tounesende (1348)

46 BAKER, J.H.: *The Notebook of Sir John Port*. Londýn: Selden Society, 1986, s. 80.

47 Bysshope v. Viscountess Mountague (1600)

48 BAKER, J.H.: *An Introduction to English Legal History*. Londýn: Butterworths, 2002, s. 399.

49 BIRKS, P.: *English Private Law*. Zv. 2. Oxford: Oxford University Press, 2000, s. 502.

50 Toto pravidlo bolo v Anglicku a Walese zmenené čl. 8 *Torts (Interference with Goods) Act 1977*.

51 BAKER, J.H.: *An Introduction to English Legal History*. Londýn: Butterworths, 2002, s. 399.

52 Výraz škoda (*damages*) je však v anglickom práve širší ako v našom – nezahŕňa len nároky zo škody (*loss-based*) ale aj nároky z bezdôvodného obohatenia (*gain-based*).

53 Právo ekvity sa vyvinulo na zmiernenie následkov formalizovaného procesu pred kráľovskými súdmi v dôsledku

Moderný vývoj anglického práva začal v roku 1833, keď bola konečne zrušená možnosť súdneho súboja (*wager of law*) aj v najstaršej skupine writov triedy *praecipe*. Výsledkom bolo, že žaloba z *detinue* sa opätovne začala používať popri žalobe z *conversion*, pričom tento stav trval až do roku 1978. Praktický rozdiel medzi žalobami bol ten, že žalobou z *detinue* mohol žalobca požadovať navrátenie veci alebo alternatívne jej hodnoty v čase vyhlásenia rozsudku, zatiaľ čo žalobou z *conversion* mohol žalobca požadovať náhradu hodnoty veci v čase spáchanie civilného deliktu *conversion* (t.j. v čase odmietnutia vydania veci). Žalobca si teda vyberal žalobu podľa toho, či predpokladal zvýšenie alebo zníženie hodnoty veci od momentu odňatia veci. V roku 1978 bola žaloba *detinue* zrušená v Anglicku a Walese čl. 32 *Torts (Interference with Goods) Act 1977*. Zákon ponechal v existencii len žaloby odvodené z *writ of trespass – trespass vi et armis* (vo forme *de bonis asportatis*) a *conversion*, ktorá je dnes tak dominujúcou žalobou, že prípadné zrušenie prvej žaloby by právnu prax takmer vôbec neovplyvnilo.⁵⁴ Rozsah žaloby *conversion* bol tiež rozšírený – zatiaľ čo pred prijatím zákona bolo možné v *petite* žaloby žiadať len náhradu škody, teraz môže žalobca žiadať aj navrátenie veci, pričom žalovaný môže plniť alternatívne – môže buď vydať samotnú vec, alebo nahradiť hodnotu veci (v oboch prípadoch má žalobca právo požadovať aj náhradu škody, ktorá mu vznikla v dôsledku odňatia veci). Súd má oprávnenie zaviazat žalovaného k vydaniu samotnej veci, toto oprávnenie je však diskrečné a žalobca naň nemá právny nárok.⁵⁵ Na rozdiel od kontinentálnych vecnoprávných žalôb, ktoré sa nepremlčujú, *conversion* sa premlčuje v dobe 6 rokov od odňatia veci, pokiaľ vec nebola odňatá v dôsledku krádeže.⁵⁶

Alternatívne môže osoba žiadať súd, aby postupoval podľa kancelárskeho práva, resp. ekvity. Súd v takomto prípade nemôže rozhodnúť o povinnosti žalovaného vec odovzdať naspäť žalobcovi do oprávnenej držby, môže však rozštiepiť držobný titul k veci zriadením trustu. Právny titul (*legal title*) k veci bude aj naďalej držať žalovaný, no úžitkový titul k veci (*equitable title*) bude mať žalobca. Tým sa vec dostane do právneho režimu trustu, čo založí mnohé povinnosti fiduciárneho charakteru žalovaného voči žalobcovi, ktoré sú predmetom samostatného právneho odvetvia (*law of trusts*).

Z uvedeného je zjavné, že v angloamerickom práve je držba, ktorá predstavuje subjektívne právo a nie len skutkový stav, s ktorým právo spája právne následky ako v kontinentálnej koncepcii, kľúčová. Samotná skutočnosť držby je postačujúca na kreovanie platného právneho titulu k veci pričom je právne irelevantné, či existuje tretia osoba s lepším právom k držbe.⁵⁷ Táto koncepcia pravdepodobne súvisí s rozvojom tovarovo-výmenných vzťahov, pri ktorých bola potreba rýchlej a efektívnej súdnej ochrany vecnoprávných oprávnení zásadná. Vývoj práva však automaticky nekopíruje zmeny v materiálnej základni spoločnosti, naopak, predstavuje v dôsledku rôznych faktorov, ako je nahromadený normatívny materiál, právna empiria, teória, právne koncepcie či tradície v normotvorbe a aplikácii, relatívne samostatný spoločenský subsystém.⁵⁸ V čase zrušenia systému writov vychádzalo anglické právo preto pri prostriedkoch ochrany držby zo žalôb vytvorených ešte vo writovom systéme, no pri hmotnoprávnom vymedzení držby, o ktorom procesné writy prirodzene mlčali, siahli anglickí autori po kontinentálnych doktrínových zdrojoch. Osobitne populárnym sa stalo spracovanie držby von Savigny.

Anglické a všeobecne aj angloamerické právo aj na základe toho prijalo subjektívnu koncepciu držby, ktorá diferencuje medzi jednoduchým fyzickým držaním (detenciou, resp. naturálnou držbou) a samotnou držbou (resp. civilnou držbou). Rovnako ako v mnohých kontinentálnych jurisdikciách je aj v Anglicku civilná držba viazaná na *corpore et animo* a rovnako môže civilná držba za určitých podmienok prežiť stratu detencie veci. Rozdiel spočíva v charaktere držobnej vôle – pokiaľ kontinentálne jurisdikcie vyžadujú aby držobná vôľa smerovala k úmyslu mať vec pre seba ako vlastníka, angloamerická koncepcia vyžaduje skôr úmysel

uzatvorenia počtu writov. Na základe writov bolo možné spravidla žiadať, aby žalovaný niečo dal (hnuteľnú alebo nehnuteľnú vec, peniaze), no nie aby niečo spravil (*specific performance*) alebo aby sa niečoho zdržal (*injunction*). Pokiaľ chcel žalobca, aby súd uložil žalovanému takúto povinnosť, musel sa obrátiť priamo na Korunu reprezentovanú v právnej praxi kancelárom, ktorý nebol viazaný writmi ani procesnými pravidlami bežných kráľovských súdov.

54 BIRKS, P.: *English Private Law*. Zv. 2. Oxford: Oxford University Press, 2000, s. 502.

55 Čl. 3 *Torts (Interference with Goods) Act 1977*.

56 Čl. 2 a 3 *Limitation Act 1980*.

57 BIRKS, P.: *English Private Law*. Zv. 1. Oxford: Oxford University Press, 2000, s. 345.

58 K otázke kontinuity a diskontinuity práva pozri vo všeobecnosti BEŇA, J.: *Kontinuita v práve*. In: *Právny Obzor*, 64, č. 4, 1981, s. 356.

vylúčiť z užívania veci iných.⁵⁹ Na základe takto koncipovanej držobnej vôle je okruh držiteľov v angloamerickom práve oveľa širší – na rozdiel od rímskeho práva, v ktorom bola oprávnená civilná držba priznaná v zásade len vlastníčkovi (výnimku predstavovali prípady, v ktorých bola priznaná držba viacej ako jednej osobe – napr. záložný veriteľ, *sequester*), anglické právo priznáva civilnú držbu aj každému uschovávatelovi veci bez výnimky (*bailee*).⁶⁰

Titul k veci je teda držobný a je v anglickom práve synonymný s právom k držbe.⁶¹ Na rozdiel od vlastníctva k veci, viacero osôb môže mať v angloamerickom práve právo vec držať. Rovnako ako detencia môže byť oddelená od držby, od držby môže byť oddelené aj právo vec držať. Osoba, ktorá má oprávnenie vec držať má však rovnaké práva ako držiteľ veci – predovšetkým má aktívnu legitimáciu k všetkým držobným žalobám.⁶² V prípade sporu viacerých osôb tvrdiacich právo k držbe pristupuje právo obdobne ako publiciánska žaloba ku gradácii držobných titulov. V anglickom práve je vzhľadom na to, že žiadna osoba nemôže preukázať vlastnícky titul k veci, kritérium pre gradáciu titulov skutočnosť, ktoré právo k držbe veci vzniklo skôr.⁶³ Môže však osoba, ktorá je neoprávneným detentorom žiadať o ochranu svojej držby obdobne ako pri interdiktnej alebo inej forme posesórnej ochrany v kontinentálnych jurisdikciách? Anglické právo vychádza z prezumpcie, že detencia veci je *prima facie* dôkaz držby veci a detencia spolu s vôľou vylúčiť iné osoby z pôsobenia na vec vždy zakladá držbu.⁶⁴ Osoba, ktorá drží vec na základe neplatného právneho dôvodu je vo svojej držbe preto plne žalobne chránená voči všetkým tretím osobám. Na rozdiel od posesórnej ochrany v kontinentálnom práve je však v anglickom práve v každom konaní prípustná námietka lepšieho držobného titulu.⁶⁵

3 Navrhovaná úprava v Európskom občianskom zákonníku.

Pokus o právnu komparáciu držby v kontinentálnych a angloamerických jurisdikciách by mohol skončiť konštatovaním odlišnej právnej povahy držby a jej funkcie v daných právnych systémoch, ktoré sa môžeme pokúsiť aspoň čiastočne objasniť historickým exkurzom.

Harmonizácia práva v Európskej únii však nastolila nové otázky aj v tejto oblasti. Pristúpením Spojeného kráľovstva k Európskym spoločenstvám v roku 1973 nastal pre súkromnoprávnu harmonizáciu nový problém, keďže v dôsledku absencie rímskoprávnej tradície v právnom systéme Anglicka a Walesu už nemohlo byť rímske právo priamo alebo nepriamo nekvalifikovane použité za základ pre harmonizovanú právnu úpravu. S touto realitou sa museli vyrovnávať aj autori jednotlivých častí navrhovaného európskeho Občianskeho zákonníka, ktorý by v prípade prijatia či už v záväznej (nariadenie, smernica) alebo nezáväznej forme (model law) predstavoval pravdepodobne vrcholnú formu harmonizácie súkromného práva v Európskej únii.⁶⁶

Vymedzeniu držby nachádzame v časti venovanej prevodu vlastníctva k hnutelným veciam (*Transfer of Moveable Property*). Ako ústupok angloamerickej koncepcii ide len o úpravu držby hnutelných vecí (keďže vecnoprávny režim nehnuteľností je v angloamerických jurisdikciách v zásade iný), no pevne sa presadila kontinentálna dichotómia vlastníctva a držby. Čl. 1:207 definuje držbu a vychádza z Iheringovej objektívnej teórie držby – podľa dikcie osoba, ktorá má fyzickú kontrolu nad hnutelnou vecou je v držbe veci pre účely tejto knihy. Nasledujúci odsek upravuje detenciu – osoba má rovnako vec v držbe pokiaľ je hnutelná vec

59 HOLMES, O.W.: *The Common Law*. New York: Barnes & Noble, 2004, s. 137. POLLOCK, F. – WRIGHT, F.S.: *An Essay on Possession in the Common Law*. Oxford: Clarendon Press, 1888, s. 20.

60 HOLMES, O.W.: *The Common Law*. New York: Barnes & Noble, 2004, s. 131.

61 BIRKS, P.: *English Private Law*. Zv. 1. Oxford: Oxford University Press, 2000, s. 219.

62 POLLOCK, F. – WRIGHT, F.S.: *An Essay on Possession in the Common Law*. Oxford: Clarendon Press, 1888, s. 27.

63 BIRKS, P.: *English Private Law*. Zv. 1. Oxford: Oxford University Press, 2000, s. 220.

64 POLLOCK, F. – WRIGHT, F.S.: *An Essay on Possession in the Common Law*. Oxford: Clarendon Press, 1888, s. 20.

65 HOLMES, O.W.: *The Common Law*. New York: Barnes & Noble, 2004, s. 130.

66 Projektu harmonizovaného európskeho občianskeho zákonníka sa venuje viacero pracovných skupín, najvýznamnejšia je skupina okolo prof. Christiana von Bara z Osnabrúckej univerzity. Spracované časti sú dostupné na internetovej stránke <http://www.sgecc.net>. [cit. 3.6.2013]

v moci inej osoby a táto osoba je (a) oprávnená alebo povinná mať vec vo fyzickej kontrole pre držiteľa alebo (b) inak povinná riadiť sa pokynmi držiteľa v súvislosti s vecou.⁶⁷ Takáto konštrukcia úplne upúšťa od rímskoprávnej požiadavky držobnej vôle nakladať s vecou ako vlastník alebo angloamerickej požiadavky vôle vylúčiť z pôsobenia na vec inej osoby. Najbližšia je ku koncepcii nemeckého práva.

Ochrana držby nie je v tejto časti návrhu zatiaľ spracovaná. 6. kapitola predpokladá podľa názvu nadpisu úpravu ochrany vlastníckeho práva a držby s dôležitým dodatkom „pokiaľ držba bude vôbec chránená“. Do úvahy pripadajú teda tri modely: (1) výlučná ochrana vlastníckeho práva bez ochrany držby, (2) posesórna ochrana držby a ochrana vlastníckeho práva a (3) posesórna a petitórna ochrana držby a ochrana vlastníckeho práva. Prvý model by predpokladal ochranu len vlastníctva na základe reivindikačnej žaloby, čo by pravdepodobne vyvolalo polemiku, či vzhľadom na problematiku dokazovania nadobudnutia vlastníctva právnych predchodcov (*probatio diabolica*) by nemala mať reivindikácia charakter žaloby z lepšieho práva podobne ako publiciánska žaloba. Druhý model by bol problematický z dôvodu, že vlastník, ktorý nestihol využiť spravidla časovo obmedzené prostriedky posesórnej ochrany a nevedel by dokázať nadobudnutie vlastníctva *ex iusta causa*, by nebol úspešný zo žiadnej žaloby. Išlo by o zmenu k horšiemu oproti súčasnému stavu ako v Anglicku a Walese tak aj v kontinentálnych jurisdikciách, lebo takýto vlastník by bol s najväčšou pravdepodobnosťou žalobne úspešný v Anglicku a Walese z *conversion* a v kontinentálnych jurisdikciách z *publiciánskej žaloby*. Tretí model zodpovedá štandardnému kontinentálnemu rámcu ochrany vecných práv. Z hľadiska harmonizácie by ostala otvorenou otázka, či by harmonizovaná úprava nemala umožniť aj neoprávnenému držiteľovi žalovať z publiciánskej žaloby, čo by žalobu v zásadných prvkoch harmonizovalo s anglickou *conversion*.

Záver

Držba je právny termín, ktorý reprezentuje viac právnych pojmov, ktoré v podobe právnych inštitútov plnia rôzne funkcie v rôznych právnych jurisdikciách. V rímskom práve a vo väčšine kontinentálnych jurisdikcií držba existuje popri vlastníckom práve, má teda v určitom zmysle komplementárnu funkciu. Za jej pôvodnú úlohu okrem prípadov, keď pri určitých veciach nahrádzala samotný inštitút vlastníckeho práva (*ager publicus*), sa konsenzuálne považuje ochrana verejného poriadku, čo predstavuje aj možné vysvetlenie dôvodu posesórnej ochrany neoprávneného držiteľa. Ihering pokladá držbu za objektívnu realizáciu vlastníctva – držba je faktická realizácia oprávnenia, zatiaľčo vlastnícke právo je právne uznanie takéhoto oprávnenia.⁶⁸ Odlúčenie vlastníctva a držby je možné len vo výnimočných prípadoch (náhodne, deliktuálne alebo realizáciou osobitných oprávnení). Podobne ako rímske právo zaviedlo vo vecnom práve dichotómiu vlastníctva a držby v dôsledku špecifických historických okolností v rannom formatívnom štádiu svojho právneho systému, angloamerické právo túto dichotómiu stratilo cez historicky špecifické okolnosti realizácie vlastníckeho práva a držby prostredníctvom writového procesu. Writy smerujúce priamo k tvrdeniu vlastníctva (skupina *writs of right*) boli tak procesne nevýhodné (najmä v dôsledku možnosti použitia archaických dôkazných prostriedkov), že boli úplne nahradené deliktuálnymi žalobami odvodenými z *writ of trespass*. Žiadna žaloba anglického práva dnes netvrdí vlastníctvo, čo môže nastoliť otázku, či má za týchto okolností zmysel hovoriť

67 Slovenský preklad: Čl. 1:207: Držba

(1) Osoba, ktorá má hnuiteľnú vec vo svojej fyzickej moci, má hnuiteľnú vec v držbe pre účely tejto knihy.

(2) Osoba má hnuiteľnú vec tiež v držbe, keď iná osoba má vec vo svojej fyzickej moci a táto osoba (a) je oprávnená alebo povinná mať fyzickú moc nad hnuiteľnou vecou pre držiteľa alebo (b) je inak viazaná príkazmi držiteľa ohľadom hnuiteľnej veci.

Autentický anglický text: Article 1:207: Possession

(1) A person having physical control over the movable is considered to be in “possession” of the movable in the sense of this book.

(2) A person is also considered to be in “possession” of the movable if another person has physical control over the movable and this person is (a) entitled or obliged to have physical control over the movable for the possessor or (b) otherwise bound to the possessor’s instructions regarding the movable.

68 Držba je podľa Iheringa vonkajším prejavom vlastníctva. JHERING, R. von: *Über den Grund des Besitzesschutzes*. Jena: Mauke, 1869, s. 179.

o vlastníctve v Anglicku ako o práve, keď s ním právny poriadok nespája žiadne žalovateľné nároky. Držba tak v angloamerických jurisdikciách priamo nahradila koncepciu vlastníctva.

Spoločné prvky nachádzame v žalobnej ochrane držby v obidvoch právnych rodinách. V obidvoch rodinách ide o žaloby z lepšieho práva, pričom zavinenie je dnes ako v kontinentálnych tak v angloamerických jurisdikciách irelevantné. V obidvoch právnych rodinách si môže neoprávnený držiteľ/detentor vybrať naturálnu reštitúciu alebo náhradu škody pri splnení si povinnosti z úspešnej žaloby proti nemu.⁶⁹ Rozdielny pôvod kontinentálnych a ostrovných žalôb sa však prejavuje v možnosti premlčania žaloby – vecno-právne žaloby rovnako ako vecné práva sa v kontinentálnych jurisdikciách nepremľujú, zatiaľčo *conversion* sa v dôsledku svojho deliktuálneho pôvodu premlčuje (v lehote 6 rokov).⁷⁰ Posledný zásadný rozdiel spočíva v subjektoch, ktorým svedčí aktívna legitimácia k niektorému z prostriedkov ochrany držby – zatiaľčo petitórna ochrana svedčí v kontinentálnych jurisdikciách v zásade len oprávnenému držiteľovi a posesórna každému držiteľovi vrátane neoprávneného držiteľa, angloamerické systémy priznávajú každému držiteľovi petitórnu ochranu v dôsledku absencie posesórnej. Rozdiely v kontinentálnej a ostrovej koncepcii držby (minimálne hnutelných vecí) však nie sú tak zásadného charakteru, že by apriórne vylučovali možnosť budúcej harmonizácie a vytvorenia spoločného právneho režimu držby.

69 Rímske žaloby *rei vindicatio* ako aj *actio Publiciana in rem* obsahovali žalobnú kondemnáciu znejúcu na peňažné plnenie, pokiaľ vec nebola vrátená. Randa uvádza, že je možné zmeniť znenie žaloby na vydanie veci zo žiadosti o vydanie veci na náhradu škody. RANDA, A.: *Právo vlastnícke dle rakouského práva v pořádku systematickém*. Praha: Česká akademie pro vědy, slovesnost a umění, 1922, s. 281. V anglickom práve vôbec neexistuje právny nárok na vydanie veci zo žaloby z *conversion*, pričom pokiaľ súd nerozhodne inak, má držiteľ so slabším titulom k veci/detentor možnosť alternatívneho plnenia.

70 Otázne však je nakoľko je tento rozdiel právne významný, keďže aj možnosť uplatnenia vecných žalôb zaniká momentom vydržania veci, čím pôvodne vlastnícke právo spolu so žalobami na jeho ochranu zaniká.

Resume

MLKVÝ, Matej: Outline of Concepts of Possession in Civil and Common Law Systems. In HISTORIA ET THEORIA IURIS, Vol. 5, 2013, No. 1, p. 34

Character of possession has long been disputed within the civil law jurisdictions. The predominant view today, in departure from the learning of medieval schools of Roman law, holds that possession is a mere factual state. This is even in civil law jurisdictions, which award judicial protection through separate action (*actio Publiciana in rem*) to certain kinds of possession, not entirely true and even less so in common law states, where possession as such is protected through separate actions. Disregarding the requirement of possessory intent for possession to exist, on which the civil law countries themselves are in dispute, the basic reason for different construction is the contrasting function possession plays in both legal families. In civil law starkly influenced by the Roman legal tradition, possession is complementary to ownership, while at common law due to specific development of medieval pleading possession supplants ownership nearly in its entirety making ownership abundant. Albeit these differences both legal families within the European Union might have to reach an agreement, first signs of which may be manifested in the drafted parts of the common European Civil Code.

ORGÁNY VEREJNEJ ŽALOBY NA SLOVENSKU V ROKOCH 1848 AŽ 1867¹

**MICHAL POVAŽAN
PRÁVNICKÁ FAKULTA UNIVERZITY
KOMENSKÉHO V BRATISLAVE**

1 Úvod

Orgány verejnej žaloby a zastúpenia štátu v súdnom konaní sú považované vo všetkých krajinách za dôležité orgány ochrany práva. Názvy týchto orgánov sa líšia v závislosti od konkrétnej krajiny. Obvykle sú označované ako prokuratúry resp. štátne zastupiteľstvá. Tieto orgány vznikali v európskej právnej kultúre v rôznych podmienkach. Od toho závisel aj rozsah jej právomocí a postavenie v rôznych obdobiach vývoja tohto právneho fenoménu.

Všeobecne možno rozlíšiť dva základné typy orgánov verejnej žaloby a zastupovania štátu: francúzsky a nemecký model.¹

Francúzsky model sa považuje za starší. Jeho základy položil už francúzsky kráľ Filip IV., ktorý ustanovil v roku 1302 úrady kráľovských splnomocnencov tzv. *procuratores*.² Ich pôvodnou úlohou bolo hájiť majetkové záujmy koruny, tieto fiškálne záujmy ich priviedli cez vymáhanie pokút uložených v trestnom konaní až k stíhaniu trestných činov.³ Podobne sa u nás vyvíjal inštitút riaditeľa kráľovských záležitostí. V 16. storočí sa úrady kráľovských prokurátorov transformovali na tzv. „Verejné ministerstvo“, ktoré mali rozšírené právomoci: okrem zastupovania záujmov panovníka pred súdom mali oprávnenie iniciovať trestné i civilné konania a tiež dozerať nad výkonom súdnej moci pri aplikovaní práva. Hlavný vývoj inštitútu bol zavŕšený po francúzskej revolúcii, keď na základe Napoleonovho trestného poriadku bolo „Verejné ministerstvo“ vybudované ako hierarchicky usporiadaný orgán s výraznými právomocami v trestnom ako aj v civilnom konaní, ktorý okrem iného vykonával aj dozor nad súdmi. Hlavnými znakmi tohto modelu je jeho hierarchické usporiadanie a ingerencia do trestného i civilného konania a vykonávanie dozoru nad súdmi. Všeobecne sa v slovenskom odbornom diskurze používa pre tento model označenie prokuratúra.

Nemecký model vznikol v prvej polovici 19. storočia v nemeckých štátoch odkiaľ bol prebratý aj do právnych úprav iných štátov. Tento model sa vyznačuje hlavne tým, že zastupuje štátnu obžalobu na súde a je výlučne orgánom trestného stíhania. V slovenskom odbornom diskurze je tento typ označovaný ako štátne zastupiteľstvo.

V súčasnosti je na Slovensku pôsobnosť prokuratúry vymedzená v §4 ods. 1 zákona č. 153/2001 Z.z. o prokuratúre v znení neskorších predpisov, na základe ktorého ju môžeme vymedziť ako orgán verejnej moci, ktorý

1. vykonáva trestné stíhanie osôb podozrivých zo spáchania trestných činov a dozor nad zachovávaním zákonnosti pred začatím trestného stíhania;
2. zastupuje štát v konaní pred súdmi;
3. dozoruje zachovávanie zákonnosti orgánmi verejnej správy a tiež
4. dozoruje zachovávanie zákonnosti v miestach, kde sú držané osoby pozbavené osobnej slobody alebo osoby, ktorých osobná sloboda je obmedzená.⁴

Z vyššie naznačeného vyplýva, že slovenská prokuratúra je inšpirovaná francúzskym modelom z čoho sa odvíja aj jej označenie.

Vzhľadom na skutočnosť, že základnou úlohou tak prokuratúry ako aj štátneho zastupiteľstva, teda francúzskeho i nemeckého modelu sú prvé dva pojmové znaky, budeme sa snažiť identifikovať práve tieto dva pojmové znaky v právnej úprave skúmaného obdobia 1848 až 1873.

Tento poznatok vedie k skúmaniu trestného práva hmotného a procesného, správneho a ústavného práva platného a účinného v danom období. Výskum správneho práva súvisí s fúziou súdnictva a verejnej správy

1 Niektorí autori udávajú aj tretí typ a to tzv. socialistický typ prokuratúry. Tento typ je charakteristický silným postavením prokuratúry a oprávneniami v rôznych sférach života štátu. Spolu s viacerými autormi sa domnievam, že nejde o osobitný model, ale iba o jednu z variácií francúzskeho modelu.

2 Brostl, A. a kol.: Ústavné právo Slovenskej republiky. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 339

3 Spáčil, J.: Historie a perspektivy československé prokuratury. In. Prokuratura, 1992, č. 1 – 2, s. 25

4 Považan, M.: Orgány žaloby a zastúpenia štátu od najstarších čias po rok 1526. In. HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč. 4, 2012, č. 2, s. 52

a jeho postupnou emancipáciou v skúmanom období. Súdnictvo sa od verejnej správy odčlenilo postupne po roku 1848 pričom proces bol v Uhorsku definitívne zavŕšený až v sedemdesiatych rokoch 19. storočia.

2 Pojemové znaky orgánov verejnej žaloby v Uhorsku medzi rokmi 1848 a 1873

2.1 Uhorsko v rokoch 1848 až 1873

Začiatok roku 1848 sa v Európe niesol vo víre vzrastajúceho spoločenského napätia. Už vo februári 1848 vypuklo povstanie v Paríži, ktorého výsledkom bolo definitívne ukončenie nielen vlády kráľa Ľudovíta Filipa, ale aj dejín vlády Kapetovcov vo Francúzsku. Táto situácia mala v rôznych krajinách Európy ohromný ohlas.⁵ Nespokojnosť s existujúcim stavom existovala aj v krajinách Habsburskej monarchie. V Uhorsku bol rok 1848 akýmsi záverom a zároveň vrcholom tzv. „reformného obdobia“⁶, ktoré odštartovalo v tridsiatych rokoch 19. storočia s programom modernizácie Uhorska. Za podstatné požadované zmeny sa považovali: účasť nešľachticov pri správe krajiny, zrušenie urbára a dedovizne, zavedenie všeobecnej daňovej povinnosti, reforma trestného práva a pod.

V rokoch 1847 – 1848 prebiehal v Bratislave ostatný stavovský snem, ktorého atmosféra sa výrazne zmenila po parížskych udalostiach. Už 15. marca 1848 snem predkladá panovníkovi petíciu s mnohými požiadavkami, kde sú okrem vyššie spomínaných aj vytvorenie nezávislého ministerstva (vlády) pre Uhorsko, menovanie veľkokniežata Štefana za palatína a kráľovského splnomocnenca, prebudovanie snemu na ľudové zastupiteľstvo a pod. Medzitým 13. marca 1848 pod tlakom ulice vo Viedni rezignuje kancelár Metternich a pozícia panovníka Ferdinanda V. sa oslabuje. Napriek tomu kráľ váha s akceptovaním požiadaviek obsiahnutých v petícii. Až 7. apríla 1848 panovník menuje grófa Ľudovíta Bathyányiho za predsedu uhorského zodpovedného ministerstva (uhorskej vlády).

20. až 31. marca 1848 uhorský snem prijíma celý rad reformných zákonov známych ako bratislavská marcová ústava. Niektoré zákonné články gróf Batthyányi vyhlásil ešte pred ich sankcionovaním panovníkom 11. apríla 1848. Išlo hlavne o zákonný článok č. 9 o zrušení urbára a panskej jurisdikcie, o článok č. 13 o zrušení cirkevného desiatku, o článok č. 8 o všeobecnom znášaní verejných bremien. Okrem nich boli sankcionované aj zákonné články č. 4 o uhorskom sneme, č. 5 o nezávislom uhorskom ministerstve a článok č. 15 o zrušení dedovizne. Zákonný článok č. 5 obsahoval aj úpravu občianstva a volebného práva.

Podľa zákonného článku č. 3 vykonával výkonnú moc v Uhorsku kráľ, v jeho neprítomnosti palatín ako jeho zástupca prostredníctvom zodpovedného ministerstva zloženého z predsedu a 8 ministrov.

„Kompetencie uhorského zodpovedného ministerstva neboli jasne vymedzené; zahrňovala v podstate výkonnú moc predošlej Kráľovskej uhorskej kancelárie, Miestodržiteľskej rady a kráľovskej uhorskej komory. Kráľovské nariadenia, rozhodnutia a príkazy platili len vtedy keď boli kontrasignované príslušným ministrom.“⁷

Marcová ústava výrazne limitovala postavenie panovníka a prebudovávala Uhorsko na konštitučnú monarchiu, kde mala ústredné postavenie vláda, prostredníctvom ktorej kráľ vládol. Takéto ústavné usporiadanie prirodzene vyvolávalo nespokojnosť panovníka a dvorských kruhov vo Viedni. Ďalšie opatrenia týkajúce sa budovania uhorského vojska, zavádzania nových daní, vydávanie uhorských bankoviek stupňovalo napätie medzi dvorom a Uhorskom.

Medzitým narastalo napätie aj v samotnej Viedni. Cisár vydal 25. apríla 1848 tzv. Pillersdorfovu ústavu platnú pre všetky habsburské krajiny okrem Uhorska, ktorá sa inšpirovala ústavou Belgického

5 Bianchi, L. a kol.: Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848 – 1945. I. diel. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1971, s. 48

6 Reformné obdobie bola éra mnohých sociálnych, hospodárskych, kultúrnych zmien v uhorskej spoločnosti v prvej polovici 19. storočia. Ideovými vodcami tohto obdobia boli napríklad František (Ferenc) Deák alebo Roland (Lóránd) Eötvös. Bližšie k reformnému obdobiu a jeho politickým prúdom pozri napríklad Czmadia, A.: Právne tradície ako prekážka reforiem práva v Uhorsku v 19. storočí. In: Právnohistorické studie, 24, 1981, Praha: Akademie/nakladatelství Československé akademie věd, s. 206 – 207

7 Bianchi, L. a kol.: Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848 – 1945. I. diel. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1971, s. 57

kráľovstva z roku 1830. Súčasťou ústavy bol aj volebný poriadok, ktorý limitoval výkon volebného práva. Takto formulovaná ústava sa stala „rozbuškou“, ktorá „zapálila“ viedenské povstanie. Dvor opúšťa Viedeň a odchádza do Innsbrucku, kde odvoláva viaceré ustanovenia Pillersdorfovej ústavy týkajúce sa úpravy volebného práva. Okrem toho panovník reskriptom zrušil hornú komoru Ríšskeho snemu a dolnú komoru vyhlásil za ústavodarný ríšsky snem. Na základe upravenej Pillersdorfovej ústavy prebehli do ústavodarného Ríšskeho snemu voľby vo všetkých neuhorských habsburských krajinách. Snem sa zišiel 10. júla 1848 vo Viedni. Po opätovnom vypuknutí povstania vo Viedni 5. októbra 1848 a odchode dvora do Olomouca sa snem schádzal v Kroměříži.

Táto situácia v rakúskej časti monarchie neumožňovali kráľovi reagovať dostatočne na situáciu v Uhorsku, kde sa vzťahy medzi panovníkom na jednej strane a vládou a snemom na druhej strane naďalej vyhrocovala.

Problémom nečelil iba panovník, ale aj uhorská vláda. Okrem iného vláda nebola schopná riešiť svoje rozpory s nemaďarskými národmi Uhorska, najmä s Chorvátmi pod vedením bána Jelačića, s ktorým sa dostala do vojenskej konfrontácie.

V septembri 1848 kráľ odvoláva palatína Štefana, menuje grófa Lamberga za mimoriadneho kráľovského komisára pre Uhorsko a odročuje snem do decembra. 3. októbra 1848 peštiansky ľud zavraždil prichádzajúceho grófa Lamberga na čo panovník reaguje rozpustným snemu a rozhodnutím vojensky vyriešiť situáciu v Uhorsku. Za miestodržiteľa, kráľovského komisára a splnomocneného veliteľa menuje chorvátskeho bána Jelačića. Snem nerešpektuje svoje rozpustenie a vytvára Výbor pre obranu vlasti pod vedením Ľudovíta Kossutha, ktorý mal viesť odpor proti dvoru.

Po potlačení viedenského povstania odstupuje Ferdinand V. v prospech Františka Jozefa I. Uhorský snem neuznáva abdikáciu a nového panovníka považuje za ilegálneho. Kráľovská armáda pod vedením kniežaťa Windischgrätza sa postupne približovala k Pešti a preto snem uteká do Debrecínu. Vojenské neúspechy vojsk snemu viedli k bezpodmienečnej kapitulácii 13. augusta 1849 vo Vilagosi.

Potlačenie revolúcie vo Viedni a vojenské víťazstvá v Uhorsku viedli panovníka k rozpusteniu ústavodarného Ríšskeho snemu 4. marca 1849 a vydaniu tzv. Stadionovej (oktrojovanej) ústavy, ktorá vyhlásila habsburskú ríšu za nezrušiteľný celok a vzťahovala sa nielen na rakúske a české krajiny ale aj na severné Taliansko a Uhorsko. Spolu s ústavou bola vydaná aj listina občianskych práv, ktorá sa však na vojensky porazené Uhorsko nevzťahovala.⁸

Ústava nakoniec nebola síce realizovaná, keďže sa po potlačení povstania považovala za priveľký ústupok panovníka, ale jej základnú ideu – jednotu ríše – sa podarilo presadiť⁹. Podľa §1 ústavy bolo Uhorsku priznané postavenie korunnej krajiny v rámci Rakúskeho cisárstva a jeho postavenie bolo limitované ústavou (§4). Uhorsko bolo okrem toho rozdelené na viacero administratívnych jednotiek a na nasledujúce obdobie stratilo svoje predchádzajúce územné vymedzenie¹⁰.

Voči Uhorsku uplatnil panovník tzv. Verwirkungstheorie, t.j. právnu doktrínu o strate suverenity v dôsledku povstania proti legitímnemu panovníkovi. Protiprávnym povstaním stratili Uhri právo na vlastnú ústavu na rešpektovanie svojich tradičných práv. Uhorsko sa začalo považovať za originálne nadobudnutú krajinu a teda nebolo potrebné brať na zreteľ je právne tradície.

V Uhorsku ako v dobytej krajine bola nastolená 13. Augusta 1849 vojenská diktatúra, ktorá bola na začiatku roku 1850 nahradená tzv. provizóriom, ktorého cieľom bolo včleniť Uhorsko a jeho správu do jednotného rakúskeho štátu. Správa a súdnictvo boli centrálné riadené z viedenského ministerstva vnútra. Boli zrušené samosprávne župy a ostatné samosprávne orgány, pozastavená platnosť uhorského právneho poriadku a celkovo minimalizovaná samostatnosť a odlišnosť Uhorska v rámci monarchie.

8 Veselý, Z.: Dejiny českého státu v dokumentech. Kamil Mařík – Professional Publishing, 2012, s. 373

9 Mezey, B.: Počiatky modernej uhorskej väzenskej správy. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, Prešov, 2011, s. 63

10 Uhorsko bolo rozdelené na šesť osobitne spravovaných častí: pridružené krajiny Chorvátsko a Slavónsko, Medumurie a Rijeku, Srbskú Vojvodinu a Temešský banát, Sedmohradsko, vojensky spravované pohraničné oblasti a zvyšok Uhorska.

19. januára 1853 bola prijatá definitívna podoba politickej správy v Uhorsku, ktorá kopírovala politickú správu v iných korunných krajinách rakúskej monarchie. Korunné krajiny boli de facto „zdegradované“ na provincie so snemami, ktoré mali iba formálne postavenie. Krajiny riadili panovníkom menovaní a jemu zodpovední miestodržiteľia. Týmto bola centralizácia ríše zavŕšená. Definitívnym návratom k „normalite“ právnych pomerov bolo zrušenie stavu obľahnutia 1. mája 1854. Normalita však znamenal policajný štát, kde sa potierala akákoľvek, aj domnelá opozícia a boli obmedzené základné politické práva.

Režim sa vo svojej finálnej podobe udržal len do konca šesťdesiatych rokov 19. storočia v dôsledku zahraničnopolitických neúspechov, ktoré viedli k jeho vnútornému oslabeniu. Už v auguste 1859 cisár prepustil hlavného reprezentanta režimu ministra Alexandra Bacha a nová vláda prisľúbila obnovu stavovských snemov v jednotlivých krajinách.

20. októbra 1860 cisár vydal tzv. Októbrový diplom, ktorým oznámil návrat k historickým korunným krajinám a obnovu ich právneho postavenia spred roku 1848. Na základe Októbrového diplomu bol zvolaný uhorský snem, ktorý však odmietol tzv. Schmerlingovu ústavu z roku 1861 a následne bol rozpustený. V roku 1861 zasadala Judexkuriálna konferencia, ktorej úlohou bolo obnovenie uhorského právneho poriadku a odstránenie vnúteného rakúskeho právneho poriadku. Závery Judexkuriálnej konferencie boli publikované ako Dočasné súdne pravidlá, ktoré snem vzhľadom na svoje rozpustenie nikdy neschválil, ale právom sa stali z moci právnej obyčaje.

Po rozpustení uhorského snemu v roku 1861 nastúpilo tzv. druhé provizórium, ktoré trvalo až do septembra 1865, keď panovník odvolal Schmerlingovu ústavu a vzdal sa Verwirkungstheorie. V Uhorsku bola obnovená ústavná vláda spolu so samosprávnymi župami ako reprezentantmi moci nižšej a strednej šľachty, ktorá bola hybnou silou politického vývoja v šesťdesiatych rokoch 19. storočia a stála za úspechom politických bojov s panovníkom.

Vzhľadom na oslabovanie zahraničnopolitického postavenia habsburskej monarchie panovník František Jozef pristúpil na kompromis a medzi rakúskom a maďarskými reprezentantmi Uhorska bol vyrovaný kompromis, tzv. rakúsko-maďarské vyrovnanie, ktoré znamenalo obnovenie samostatnosti Uhorska na základe ustanovení Pragmatickej sankcie a prebudovanie rakúskej ríše na dualistickú monarchiu na čele s jedným panovníkom, ktorý menoval spoločných ministrov vojny, financií a zahraničia. Jednotnou bola aj centrálna emisná banka a colná politika. Týmto kompromisom sa Uhorsku otvoril priestor na spravovanie sa vlastných záležitostí a zároveň krajina vstúpila do poslednej etapy svojej existencie.

2.2 Vývoj správy a sústavy súdov

Vývoj správy a súdnictva bol v sledovanom období veľmi búrlivý. Zodpovedal významným politickým zvratom, ktoré viedli od porážky maďarskej revolúcie v roku 1849 až k faktickému víťazstvu mnohých jej predstaviteľov a ideí v roku 1867.

Okamžite po porážke revolúcie došlo k zrušeniu šľachtických žúp, ktoré boli nahradené provizórnou politickou a vojenskou správou, ktorá riadila správu krajiny až do obnovy žúp aj s ich stavovským charakterom na základe Októbrového diplomu. Životnosť obnovených šľachtických žúp nebola dlhá a skončila sa rozpustením uhorského snemu v roku 1861. Do žúp boli dosadení kráľovskí komisári, ktorí reálne riadili správu. Šľachtický charakter žúp sa neobnovil už ani po vyrovnaní, ale župy zostali základnou samosprávnou jednotkou Uhorska až do jeho zániku v roku 1918.

Reorganizácia verejnej správy po porážke maďarskej revolúcie v roku 1849 znamenala odlúčenie súdnictva od administratívy. Dňa 15. februára 1850 vydal hlavný veliteľ cisárskych vojsk v Uhorsku generál Hajnau nariadenie č. 1/1850 r.z. o súdnej sústave a procesnom poriadku v korunnej krajine Uhorskej na základe najvyššieho rozhodnutia cisára Františka Jozefa I. z 3. novembra 1849, ktorým predmetné nariadenie schválil. Nariadenie budovalo štvorstupňový súdny systém: okresné sudy, krajské sudy, dištriktuálne sudy a Najvyšší súdny dvor. Okresné sudy sa delili na sudy prvého a druhého stupňa. Okresným súdom prvého stupňa a prislúchal a v občianskoprávna agenda a ľahšia trestná agenda. Okresným súdom prvého stupňa predsedal samosudca. Okresné sudy druhého stupňa boli tvorené z obvodov viacerých okresných súdov prvého stupňa a prerokovávali ťažšiu trestnú agendu. Súdu tvoril jeho predseda a minimálne štyria

prísediaci (asesori) z radov skúsených trestných sudcov, ktorý rozhodovali o jednotlivých prípadoch v zbore. V roku 1854 prechádza súdny systém reformou na základe spoločného nariadenia ministerstiev vnútra, práv a financií z 15. januára 1853. Okresné sudy zanikli a ich kompetencie prešli na služnovské úrady. Výnimku tvorili okresné sudy v sídlach žúp, ktoré sa zmenili na mestské delegované okresné sudy. V tých župách, v ktorých zrušili krajské sudy ponechali v ich bývalých sídlach naďalej okresné sudy. Krajské sudy premenovali za župné sudy a dištriktuálne na hlavné alebo krajinské sudy. 30. januára 1856 vznikli v jednotlivých župách urbárske sudy. Župné úrady nemali žiadne súdne právomoci, ich pôsobnosť spočívala v kontrole vedenia pozemkových kníh, spravovania sirotských majetkov a v dozore nad stavom väzníc a väzňov. Táto úprava trvala až do prijatia Októbrového diplomu, keď sa obnovili pôvodné župy a ich župné kongregácie na základe stavovského princípu. 1. januára je zrušený súdny systém vytvorený po roku 1849 a súdna kompetencia sa opäť vracia do kompetencie župných úradov. Táto úprava trvá až do rakúsko-maďarského vyrovnania v roku 1867.

2.3 Trestné právo

V §6 nariadenia č. 1/1850 r.z. o súdnej sústave a procesnom poriadku bola obsiahnutá aj jedna zo zásad revolúcie z roku 1848 a to rovnosť pred zákonom a rovnosť v súdnom konaní. §11 stanovoval, že okresné sudy nemali iba súdnu, ale aj vyšetrovaciu právomoc v trestných veciach, ktoré osobitný zákon neprikázal do pôsobnosti iných súdov, teda okresné sudy sú súdmi prvého stupňa pre všetky trestné veci, ktoré osobitný zákon neprikáže iným súdom na rozhodovanie v prvom stupni (§14). Krajské sudy boli odvolacou inštanciou proti rozhodnutiam okresných súdov. Odvolacím súdom vo veciach, v ktorých rozhodujú krajské sudy ako sudy prvého stupňa, sú dištriktuálne sudy. Najvyšší súdny dvor slúžil ako ostatná súdna inštancia pri odvolaniach proti rozhodnutiam všetkých nižších súdov.

§23¹¹ stanovoval, že sudy sú viazané všetkými právnymi predpismi a právnymi obyčajami, ktoré boli dovtedy v platnosti okrem tých, ktoré sú priamo menené týmto nariadením. Nariadenie č. 1/1850 teda bolo vybudované na kontinuite uhorského práva, ktoré bolo menené týmito a nasledujúcimi právnymi normami, ktoré uhorský právny poriadok mali zásadne modernizovať a celoriíšsky právny poriadok unifikovať. Zásada pokračujúcej platnosti a účinnosti uhorského právneho poriadku garantovalo zamedzeniu právneho chaosu a posilňovalo stabilitu právneho poriadku.

§27 nariadenia určuje, že pokiaľ nariadenie neurčuje inak majú sa používať procesné predpisy dovtedy platné.

§30 a nasl. ukladajú povinnosť ministrovi spravodlivosti zabezpečiť ustanovenie súdov ako ich zriaďuje toto nariadenie a ihneď po ich zriadení prechod všetkej agendy z dovtedy existujúcich súdov. Pre zriadenie týchto dočasných súdnych stolíc a prechod agendy sa ustanovili osobitné komisie, ktorých úlohou je dozorovať zriadenie dočasných súdnych stolíc a zároveň aj odovzdanie súdnych listín z archívov rušených súdov príslušnej súdnej stolici (§34).

Oznámenie splnomocneného cisárskeho komisára Geringera z 14. januára 1850 upravovalo vo svojej II. časti vecnú príslušnosť trestných súdov a trestné konanie. V§2 opäť oznámenie odkazovalo na „trwající zákony a zákonní zwyklosti“, ktoré majú byť používané pri rozhodovaní o trestoch.

Oznámenie v §8 zveruje vykonávanie prípravného konania do právomoci okresného súdu a to i pokiaľ oznámenie výslovne zverovalo rozhodovanie v danej veci v prvom stupni do pôsobnosti krajského súdu. Okresný súd zabezpečoval pre krajské sudy prípravné konanie a následne im bol povinný spis z konania i všetko vykonané dokazovanie zaslať. Toto predbežné konanie vykonávajú na okresných súdoch vyšetrujúci sudcovia.

11 §23 doslovne znel: „Dočasné súdne stolice sú, pri rokovaní a rozhodovaní záležitostí sebe vykázaných, k ustanoveniam doterajších zákonov privázané, s jedinou výnimkou tých preměn, které sa týmto nariadením predpísaly. Ohledom týchto preměn, mají ty súdne stolice aj v pádoch spornej hádky toto nariadenia za měřítko swojho rozhodnutia považovať.“ Citované podľa oficiálneho vydania slovensko-nemeckého ríšskeho zákonníka prekorunnú krajinu uhorskú „Zákonník zemský a wěstník wládní pro země korunní Uherskou. I. Ročník, 1850, od 15. února až do konce prosince“.

Zadržaný podozrivý musí byť vypočutý vyšetrojúcim sudcom do 24 hodín od zadržania, pokiaľ sa tak nestane musí byť dôvod do protokolu zapísaný a výsluch musí byť vykonaný ihneď ako je to možné. Na základe výsluchu a iných vykonaných dôkazov musí súd rozhodnúť o vznesení obvinenia a o vyšetrovacej väzbe. Návrh súdy predkladá vyšetrojúci sudca a súd rozhoduje uznesením.

V zmysle §22 súdy vykonávajú dozor nad väzneniami a väzňami a to návštevou všetkých väzňov osobne a pohovorom o stave podmienok vo väzení.

Podľa §24 je na okresných súdoch hlavné pojednávanie vždy ústne a rozsudok i s odôvodnením musí byť zapísaný do súdneho protokolu. Na krajských súdoch sa naďalej mal používať písomný proces zavedený ešte kráľom Matejom I. Korvínom.

§25 uvádza na miesto municipiálnych právnych zástupcov štátnych zástupcov na okresných i krajských súdoch. Kým pojem prokurátor sa používal už v dobách vlády Márie Terézie §25 je prvý, ktorý v Uhorsku používa termín štátny zástupca.

Oznámenie splnomocneného cisárskeho komisára Geringera z 14. januára 1850 v jeho II. časti možno považovať za prvý trestný kódex v Uhorsku, ktorý obsahuje tak ustanovenia trestného práva hmotného ako aj procesného. Katalóg trestných činov je daný vo výpočte pôsobnosti okresných a krajských súdov. Väčšina ustanovení sa týkala procesného práva. Oznámenie delilo trestní konanie na predbežné konanie a konanie pred súdom. Oznámenie upravovalo postavenie procesných účastníkov v konaní, zavádzalo úrad vyšetrojúceho sudcu do uhorského právneho poriadku a taktiež štátnych zástupcov.

Oznámenie bolo účinné až do jari 1855, keď bolo nahradené trestným poriadkom z 29. júla 1853 č. 151/1853 r.z.¹² Trestný poriadok zdôraznil zásadu, že nikto nemôže byť potrestaný bez súdu. Trestná žaloba sa zásadne podávala ex offio okrem tých, čo boli vyhradené súkromnej žalobe. Zásadnou zmenou bol odklon od ústneho konania pred okresnými súdmi, kde sa prešlo výlučne na písomné konanie. Trestný poriadok bol prejavom zvýšenej reštrikcie policajného režimu, ktorý sa posilňoval v celej monarchie

2.4 Štátne zastupiteľstvo

Vznik štátneho zastupiteľstva predpokladal už §25 Oznámenia splnomocneného cisárskeho komisára Geringera z 14. januára 1850, ktorý rušil municipiálnych právnych zástupcov a na ich miesto uvádzal štátnych zástupcov.

Štátne zastupiteľstvo bolo zriadené nariadením ministerstva práv z 8. júna 1850 č. 87/1850 r.z.

§1 nariadenia rušil úrad riaditeľa kráľovských právnych záležitostí ako aj právnych zástupcov municípií¹³ v tých častiach, ktoré sa zaoberajú trestnými vecami.. V §2 riešilo nariadenie spravovanie občianskoprávných záležitostí, ktoré boli v pôsobnosti zrušených úradov. Akákoľvek trestná agenda bola prenesená na novozriadené štátne zastupiteľstvo, ktoré bolo kreované pri okresných a krajských súdoch. Štátne zastupiteľstvo prebralo aj sirotskú agendu, ale len do času, keď sa kreuje osobitný úrad pre túto agendu. Nariadenie stanovuje, že štátne zastupiteľstvo sa riadi II. časťou oznámenia splnomocneného cisárskeho komisára Geringera z 14. januára 1850 a nariadením č. 1/1850 r.z. o súdnej sústave a procesnom poriadku.

Štátne zastupiteľstvo pri dištriktuálnych súdoch je obsadené vrchnými štátnymi zástupcami (generálnymi prokurátormi) a ich námestníkmi, pri krajských súdoch štátnymi zástupcami a pri okresných súdoch námestníkmi štátnych zástupcov. Úrady štátneho zastupiteľstva sú podľa potreby doplnené pomocným personálom.

§7 nariadenia obsahuje hlavnú úlohu štátneho zastupiteľstva – podávať verejnú žalobu na súdoch prvého stupňa, teda na súdoch okresných a krajských.

Štátny zástupca a jeho námestník má povinnosť oznámiť všetky zločiny a prečiny, o ktorých sa dozvie vyšetrojúcemu sudcovi. Rovnako má povinnosť navrhnúť postup vyšetrovania a zhromažďovania dôkazov.

12 Turek, A.: Státní zastupitelství v českých zemích v letech 1850 – 1949. In , s. 113

13 Pod municípiami sa myslia stolice, slobodné kráľovské mestá, dištrikty Kumánov a Jazygov, hajdúckych miest, spišských miest a iné samosprávne jednotky.

Za účelom dôkladného zistenia okolností vyšetrovaného skutku môže štátny zástupca a jeho námestník vyžadovať si súčinnosť od orgánov civilných aj vojenských a taktiež orgánov žandárstva. Konečným cieľom takehoto postupu štátneho zastupiteľstva je zabezpečenie a udržanie verejnej bezpečnosti.

Štátny zástupca a jeho námestník má oprávnenie navrhovať vyšetrojúcemu sudcovi výsluch osôb, ktoré môžu mať podstatné informácie vo veci. V prípade neprítomnosti resp. zaneprázdnenosti vyšetrojúceho sudcu môže nechať vykonať výsluch bezpečnostnými zložkami. Pri týchto úkonoch mohol byť aj osobne prítomný. pri výsluchu, ktorý vykonáva vyšetrojúci sudca osobne predstavitelia štátneho zastupiteľstva nemôžu byť prítomní.

Po skončení vyšetrovania odovzdáva vyšetrojúci sudca spisy štátnemu zástupcovi alebo jeho námestníkovi, ktorý v lehote 14 dní musia predložiť súdu návrh na vznesenie obžaloby, na zastavenie konania alebo priamo na potrestanie (§11).

§13 stanovuje nezávislosť súdu a štátnych zástupcov pri ňom ustanovených. Štátni zástupcovia zastupujú pred súdom štát „zločinom alebo prečinom uraženým“. V tomto ustanovení obsiahnutá základná idea verejnej žaloby, podľa ktorej poškodeným už nie je iba súkromná osoba, ktorá priamo utrpela škodu, ale sprostredkované celá spoločnosť, ktorú zastupuje štát. Zároveň §13 zdôrazňuje povinnosť štátnych zástupcov dohliadať, aby trestné konanie sa spravovalo podľa zákonov – štátne zastupiteľstvo teda aj dozorovalo zákonnosť súdneho konania. §13 osobitne zveruje štátnym zástupcom právomoc nahliadať do vyšetrovacích spisov a kontrolovať, či prípravné konanie alebo konanie pred súdom prebieha v súlade so zákonmi a či je postup súdov zákonný.

Štátne zastupiteľstvo je budované ako hierarchický orgán v jednotlivých dištriktoch. Štátni zástupcovia a ich námestníci boli podriadení generálnym prokurátorom v dištrikte, v ktorom sa nachádzajú. Generálni prokurátori im môžu vydávať príkazy, ktoré musia prijímať a vykonávať (§14).

Dozor generálnych prokurátorov nad podriadenými štátnymi zástupcami a ich námestníkmi je zabezpečovaný aj každomesačným podávaním správ štátnym zástupcov a ich námestníkov o prípadoch, ktoré sa skončili, ktoré trvajú a tiež osobitne o prípadoch osobitného zreteľa.

Generálny prokurátor má právo sledovať ktorýkoľvek prípad v pôsobnosti jemu podriadených štátnych zástupcov a ich námestníkov, vydávať im príkazy, odobrať im prípad s tým, že sami vstúpia na ich miesto alebo prípad prikážu inému jemu podriadenému štátnemu zástupcovi alebo námestníkovi štátneho zástupcu.

Generálni prokurátori sú priamo podriadení ministrovi práv, od ktorého prijímajú príkazy a ktorému podávajú štvrťročne správy o trestných konaniach v ich dištrikte.

Viacere zmeny v pôsobnosti a organizácii štátnych zastupiteľstiev priniesol nový trestný poriadok z 29. júla 1853 č. 151/1853 a rokovací poriadok štátnych zastupiteľstiev z 3. augusta 1854 č. 201/1854, ktoré vstúpili do účinnosti pre celú monarchiu na jar 1855. Oba právne predpisy boli vybudované na zásadách, že čin nemožno byť potrestaný bez súdu a žalobu zásadne podáva štátny zástupca ex offio okrem prípadov, ktoré sú vyhradené pre súkromnú žalobu. Úlohy a postavenie štátnych zástupcov zostali z veľkej časti nezmenené okrem tých častí, ktoré sa museli prispôbiť zrušeniu okresných súdov a prechodu ich niektorých právomocí na slúžnovské úrady a iných na krajské, teda podľa novej úpravy župné sudy. Námestníci štátnych zástupcov naďalej pôsobili na zachovaných okresných súdoch v sídlach tých krajských súdov, ktoré boli zrušené touto reformou. Z tohto dôvodu odpadlo zastupovanie verejnej žaloby pred skoro všetkými okresnými súdmi, okrem tých v sídlach župných úradov, ktoré sa transformovali na mestské delegované okresné sudy a tých ktoré pôsobili v sídlach zrušených krajských súdov.

Aj naďalej ostali štátni zástupcovia nezávislí od súdov a podliehali vrchným štátnym zástupcom (generálnym prokurátorom), ktorí boli naďalej podriadení ministrovi práv. Ktorýkoľvek štátny zástupca mohol zastupovať jeho námestník, pričom boli zachované práva generálnych prokurátorov vstupovať do

prebiehajúcich trestných káz v ich dištrikte, atrahovať si vec pre seba, odvolávať štátny zástupcu z jeho prípadu alebo mu dávať negatívne alebo pozitívne príkazy.

Na rozdiel od právnej úpravy z roku 1850 mohli štátni zástupcovia a ich námestníci pomáhať pri vyšetrovaní priestupkov pri delegovaných mestských okresných súdoch a tých okresných súdoch, v sídlach

krajských súdov, ktoré boli v roku 1855 zrušené. Inak tieto sudy vykonávali vyšetrovaciu právomoc prostredníctvom vyšetrojúcich sudcov samostatne v súčinnosti s orgánmi žandárstva. Štátny zástupcovia mohli navrhovať zabavenie pošty, zaškoľovaciu väzbu, vznášať námietky proti znaleckým posudkom a navrhovať zatknutie falošne vypovedajúceho svedka alebo znalca. Štátny zástupcovia sa ďalej zúčastňovali dozoru nad miestnymi väznicami, podávali správy o vývoji stavu väznenstva i trestnej politiky a mali účasť pri disciplinárnych konaniach voči úradníkom verejnej správy. Mohli sa obracať na iné orgány verejnej správy so žiadosťami o informácie alebo o spoluprácu a v prípade nespôlupráce sa sťažovať nadriadeným orgánom. Osobitne bolo upravený vzťah medzi vyšetrojúcim sudcom a štátnym zástupcom. V prípade ich sporu rozhodoval o veci župný súd. Pokiaľ sa strany konania sťažovali na postup vyšetrojúceho sudcu, musel byť vypočutý aj štátny zástupca. V samostatnom ustanovení bol riešený konflikt záujmov štátneho zástupcu. Nesmel pôsobiť vo veci kde bol činný buď ako sudca, znalec, svedok alebo obhajca a tiež nesmel byť v príbuzenskom vzťahu k iným zamestnancom štátneho zastupiteľstva, na ktorom pôsobil ani so zamestnancami súdu pri ktorom bolo štátne zastupiteľstvo zriadené.

Vrchnému štátnemu zástupcovi (generálnemu prokurátorovi) zostala právomoc dozorovať a riadiť štátne zastupiteľstvá v jeho dištrikte vo veciach služobných a disciplinárnych, právo nahliadať do všetkých trestných spisov a podávať za istých okolností svoje vlastné návrhy, byť pri poradách dištriktuálneho súdu s výnimkou porád a hlasovania o potvrdení rozsudku, odoberať veci jednotlivým štátnym zástupcom a prideľovať ich iným, navrhovať dištriktuálnemu súdu zmenu príslušnosti trestnej veci medzi župnými súdmi v jeho dištrikte, v prípade pozitívneho kompetenčného sporu medzi župnými súdmi ho musel dištriktuálny súd vypočuť. Pokiaľ sa rozhodovalo o treste smrti súd musel prihliadať na názor generálneho prokurátora, to sa týkalo aj prípadu rozhodovaniu o udelení milosti.

Generálnych prokurátorov menoval cisár, ostatných štátnych zástupcov a námestníkov menoval minister práv.

Vzhľadom na zrušenie väčšiny okresných súdov a prechod ich agendy na služnovské úrady možno konštatovať, že došlo k zníženiu právomocí štátneho zastupiteľstva čo sa odrazilo aj na početnosti úradníkov jednotlivých štátnych zastupiteľstiev¹⁴.

Systém štátnych zastupiteľstiev rovnako aj súdna sústava vybudovaná rakúskymi orgánmi v Uhorsku po roku 1849 zanikla na jar 1861 v dôsledku Októbrového diplomu. Reštaurácia uhorského právneho poriadku znamenala aj obnovu stavovských stolíc, samosprávnych miest a iných privilegovaných území s ich právnymi zástupcami, ktorý prebrali aspoň sčasti rolu štátnych zástupcov. Úrad riaditeľa kráľovských právnych záležitostí sa už neobnovil. Táto situácia trvala až do rakúsko-maďarského vyrovnania, keď sa otvoril priestor pre reformu trestnej politiky štátu a celého trestného práva.

14 Turek, A.: Státní zastupitelství v českých zemích v letech 1850 – 1949. In , s. 113

3 Záver

Obdobie 1848 až 1867 bolo dôležité z pohľadu modernizácie uhorského práva, súdnictva a verejnej správy. Napriek tomu, že sa rakúske „právne inovácie“ chápali ako akt zväle a násilia na uhorskom ľude, znamenali výrazný skok vpred. Už revolúcia v roku 1848 rozbila feudálny uhorský poriadok pričom nemala dostatok času vytvoriť poriadok nový. Do toho vstúpila cisárska vláda, ktorá v päťdesiatych rokoch vnútila Uhorsku výrazné reformy aj na poli organizácie súdnictva, jeho oddelenia od štátnej správy a trestného práva procesného.

Keďže tieto reformy sa považovali za cudzorodé a teda nevlastné uhorským tradíciám Judexkuriálna konferencia ich neponechala v platnosti, ale z veľkej časti reštituovala stav z jari 1848. V tomto ohľade možno považovať závery Judexkuriálnej konferencie za krok späť a toto jej rozhodnutie zapríčinilo ešte desiatky rokov diskusií o tom ako má vyzeráť uhorský trestný proces a aké má mať postavenie verejný žalobca. Tieto diskusie boli uzavreté až na sklonku 19. storočia a možno konštatovať, že tzv. kráľovský fiškalát vybudovaný na základe zákonného článku č. XXXIII z roku 1871 svojimi východiskami výrazne pripomína právnu úpravu z roku 1850 a vychádza z tých istých nemeckých vzorov.

Resume

POVAŽAN, Michal: Authorities of public prosecution between 1848 and 1867 in Slovakia. In: HISTORIA ET THEORIA IURIS, vol. 5, 2013, no. 1, p. 50

Public prosecution had in Hungary until 1848, long continual development. Attempt of mainly Hungarian nobility brought loss of selfgovernment of Hungary and thus the gradual change in the criminal law. Traditional institutes have been partially replaced by new ones, which in that period were considered extraneous and could not find a foothold in society. After weakening of the sovereign power in Hungary they were largely rejected and removed and attempted to restaurant original condition. Despite the rejection of a particular legal organization of neoabsolutism time, this time fully proved unviability of traditional Hungarian law with its institutes. It also covered public prosecution. The period 1848 – 1867 can be seen as the beginning of profound changes in the Hungarian law, such changes, which are not only discussed as in the previous reform period, but were also implemented.

ORGÁNY VEREJNEJ ŽALOBY NA SLOVENSKU V ROKOCH 1868 AŽ 1918¹

MICHAL POVAŽAN
PRÁVNICKÁ FAKULTA UNIVERZITY
KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

1 Úvod

Orgány verejnej žaloby a zastúpenia štátu v súdnom konaní boli budované postupne vo všetkých krajinách európskej právnej kultúry. Všeobecne možno rozlíšiť dva základné typy orgánov verejnej žaloby a zastupovania štátu: francúzsky a nemecký model.¹

Francúzsky model sa považuje za starší. Jeho základy položil už francúzsky kráľ Filip IV., ktorý ustanovil v roku 1302 úrady kráľovských splnomocnencov tzv. *procuratores*.² Ich pôvodnou úlohou bolo hájiť majetkové záujmy koruny, tieto fiškálne záujmy ich priviedli cez vymáhanie pokút uložených v trestnom konaní až k stíhaniu trestných činov.³ Podobne sa u nás vyvíjal inštitút riaditeľa kráľovských záležitostí. V 16. storočí sa úrady kráľovských prokurátorov transformovali na tzv. „Verejné ministerstvo“, ktoré mali rozšírené právomoci: okrem zastupovania záujmov panovníka pred súdom mali oprávnenie iniciovať trestné i civilné konania a tiež dozerať nad výkonom súdnej moci pri aplikovaní práva. Hlavný vývoj inštitútu bol zavŕšený po francúzskej revolúcii, keď na základe Napoleonovho trestného poriadku bolo „Verejné ministerstvo“ vybudované ako hierarchicky usporiadaný orgán s výraznými právomocami v trestnom ako aj v civilnom konaní, ktorý okrem iného vykonával aj dozor nad súdmi. Hlavnými znakmi tohto modelu je jeho hierarchické usporiadanie a ingerencia do trestného i civilného konania a vykonávanie dozoru nad súdmi. Všeobecne sa v slovenskom odbornom diskurze používa pre tento model označenie prokuratúra.

Nemecký model vznikol v prvej polovici 19. storočia v nemeckých štátoch odkiaľ bol prebratý aj do právnych úprav iných štátov ako bolo aj Rakúsko a Uhorsko. Tento model sa vyznačuje hlavne tým, že zastupuje štátnu obžalobu na súde a je výlučne orgánom trestného stíhania. V slovenskom odbornom diskurze je tento typ označovaný ako štátne zastupiteľstvo.

Štátne zastupiteľstvo podľa nemeckého vzoru bolo na Slovensku (v Uhorsku) založené počas neoabsolutizmu a to cisárskym nariadením z 8. júna 1850 č. 87/1850 r.z.. Vzniklo na základe zrušených úradov právnych zástupcov municipalít (žúp a miest) a úradu riaditeľa kráľovských záležitostí.⁴

V súčasnosti je na Slovensku pôsobnosť prokuratúry vymedzená v §4 ods. 1 zákona č. 153/2001 Z.z. o prokuratúre v znení neskorších predpisov, na základe ktorého ju môžeme vymedziť ako orgán verejnej moci, ktorý

1. vykonáva trestné stíhanie osôb podozrivých zo spáchania trestných činov a dozor nad zachovávaním zákonnosti pred začatím trestného stíhania;
2. zastupuje štát v konaní pred súdmi;
3. dozoruje zachovávanie zákonnosti orgánmi verejnej správy a tiež
4. dozoruje zachovávanie zákonnosti v miestach, kde sú držané osoby pozbavené osobnej slobody alebo osoby, ktorých osobná sloboda je obmedzená.⁵

Z vyššie naznačeného vyplýva, že súčasná slovenská prokuratúra je inšpirovaná francúzskym modelom.

Skúmať orgány verejnej žaloby a zastúpenia štátu na súde vedie k skúmaniu trestného práva hmotného a procesného, správneho a ústavného práva platného a účinného v danom období. Výskum správneho práva súvisí s fúziou súdnictva a verejnej správy a jeho postupnou emancipáciou v skúmanom období.

1 Niektorí autori udávajú aj tretí typ a to tzv. socialistický typ prokuratúry. Tento typ je charakteristický silným postavením prokuratúry a oprávneniami v rôznych sférach života štátu. Spolu s viacerými autormi sa domnievam, že nejde o osobitný model, ale iba o jednu z variácií francúzskeho modelu.

2 Brostl, A. a kol.: Ústavné právo Slovenskej republiky. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 339

3 Spáčil, J.: Historie a perspektivy československé prokuratury. In. Prokuratura, 1992, č. 1 – 2, s. 25

4 Považan, M.: Orgány verejnej žaloby na Slovensku v rokoch 1848 až 1867. In. HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč. 5, 2013, č. 1, s. 50 – 61

5 Považan, M.: Orgány žaloby a zastúpenia štátu od najstarších čias po rok 1526. In. HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč. 4, 2012, č. 2, s. 52

2 Pojemové znaky orgánov verejnej žaloby v Uhorsku medzi rokmi 1848 a 1873

2.1 Uhorsko v rokoch 1868 až 1918

Obdobie po roku 1868 bolo poznamenané rakúsko-maďarským vyrovnaním v roku 1868, neskorším maďarsko-chorvátskym vyrovnaním⁶ a postupným prebudovávaním štátu na občianskom princípe. Napriek tomuto vývoju v krajine pretrvávali feudálne rezíduá, ktoré výrazne ovplyvňovali život spoločnosti i tvorbu a aplikáciu práva a celé obdobie 1868 až 1918 možno charakterizovať ako pokus o defeudalizáciu spoločnosti, ktorý ale nebol dokonaný ani v roku 1918 a stále v spoločnosti prežívali zbytky privilégií aristokracie a nerovnosti pred zákonom (majetkový cenzus pri voľbách, volebné právo obmedzené iba na mužov, možnosť zasadať v porotách limitovaná iba na mužov a pod.).

V šesťdesiatych rokoch došlo k postupnému odumieraniu jednotného habsburského štátu ako bol budovaný počas neoabsolutizmu a tiež došlo aj k výraznejšiemu rozchodu v oblasti práva medzi krajinami uhorskej a chorvátskej koruny. Každopádne Uhorsko získalo skoro úplnú nezávislosť v spravovaní domácich záležitostí. Rakúsko-Uhorsko možno charakterizovať ako úniu dvoch štátov so spoločným panovníkom, ministerstvami vojny, financií a zahraničných vecí a jednotnou centrálnou bankou.⁷

Parlamenty oboch častí únie rokovali o spoločných záležitostiach prostredníctvom šesťdesiatčlenných delegácií, ktoré ale vždy rokovali oddelene. Oddelené rokovanie podčiarkovalo skutočnosť, že takéto rokovanie nebolo považované za rokovanie jednotného orgánu únie.

Rakúsko-maďarské vyrovnanie možno považovať za najvýznamnejšiu ústavnoprávnu zmenu v postavení Uhorska od roku 1526 a voľby panovníka z rodu Habsburgovcov. Vyrovnanie predchádzalo formálne obnovenie uhorskej ústavy Františkom Jozefom I. vo februári 1867. 28. júla 1867 panovník sankcionoval zákonný článok č. XII z roku 1867 o rakúsko-uhorskom vyrovnaní⁸.

Takáto samostatnosť umožňovala Uhorsku pokračovanie v ceste nastúpenej už Judexkuriálnou konferenciou a jej Dočasnými súdnymi pravidlami, ktoré de facto obnovovali uhorský právny poriadok platný do roku 1848 vrátane samozrejme s potrebnými zmenami vyplývajúcimi z následných právnych, politických a ekonomických zmien.⁹

Toto usporiadanie dvojčlennej únie existovalo až do roku 1918, keď sa únia v dôsledku prehratej vojny rozpadla a rovnako sa rozpadli aj jej dve súčasti. Na území Slovenska vznikol československý štát ako nástupnícky štát Rakúsko-Uhorska.¹⁰

2.2 Vývoj správy a sústavy súdov

Po roku 1868 sa otvorila aj cesta k výraznej modernizácii súdnictva a skutočnému oddeleniu výkonnej a súdnej moci v Uhorsku. Prvým krokom je prijatie zákonného článku č. 54 z roku 1868, ktorým sa prebudoval civilný procesný poriadok.

6 Chorvátsko-maďarské vyrovnanie prebehlo v roku 1869 a zabezpečilo Chorvátom samostatný snem, vládu na čele s bénom, osobitného chorvátskeho ministra ako člena uhorskej vlády a účasť Chorvátov na celouhorskom sneme. Súčasťou tejto dohody bolo aj vymedzenie vzájomných kompetencií. Chorvátom napríklad ostala kompetencia v oblasti civilného práva čoho dôsledkom bolo pokračovanie účinnosti ABGB v Chorvátsku a celkový samostatný chorvátsky vývoj v mnohých oblastiach práva.

7 Názory na typ tohto usporiadania sa rôznia: existujú argumenty a odborníci, ktorí zastávajú názor, že išlo buď o personálnu úniu, personálnu úniu so znakmi reálnej únie alebo o reálnu úniu.

8 V texte používame termín rakúsko-maďarské vyrovnanie, keďže de facto došlo iba k vyrovnaní s maďarským národom, ale nedošlo k vyrovnaní s ostatnými národmi Uhorska. V prípade zákonného článku, ale dodržiavame jeho oficiálny názov, ktorý hovorí o rakúsko-uhorskom vyrovnaní.

9 Blížšie k Judexkuriálnej konferencii a Dočasným súdnym pravidlám pozri Gábriš, T.: Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861. Monografická štúdia a historickoprávny komentár. Bratislava: ATTICUM, 2013, 494 s.

10 Viac o rôznych prístupoch k nástupníctvu po Rakúsko-Uhorsku pozri Vyhnanek, J.: Nástupníctvo po Rakúsko-Uhorsku. Kontinuita Uhorska v Maďarsku? Bratislava: ATTICUM, v tlači

Zákonný článok odňal rozhodovaciu právomoc obecným sudcom a stanovil, že najnižší úradník verejnej správy nemôže vykonávať súdne právomoci, môže v súdnom konaní vystupovať len ako sprostredkovateľ alebo pri jeho výkone spolupracovať. „Uvedená norma bola jedným z prvých nesmelých vyjadrení dodnes ťažko riešiteľnej otázky výkonnej a súdnej moci. Veci nepatrného procesného významu si poväčšine vyžadujú rýchle riešenie, čím sa však narušia princíp zabezpečená procesných záruk (prítomnosť obhajcu a iné).“¹¹

Ďalším krokom k oddeleniu výkonnej a súdnej moci bolo zrušenie súdnej stolice podžupana¹². Zároveň citovaný zákonný článok zrušil aj dištriktuálnych tabulí, ktorý bol vybudovaný v roku 1723.

V roku 1868 boli prijaté viaceré modernizačné právne normy v oblasti súdnictva, ale jeho právna úprava stále zostávala roztrieštená a málo prehľadná. Viaceré zmeny priniesol zákonný článok č. 4 z roku 1869 o výkone súdnej moci, ktorý po prvý krát zaujal teoretické stanovisko oddelenia výkonnej a súdnej moci a nezávislosti súdnictva.¹³ Bola zavedená zásada, že súdnictvo je vykonávané v mene kráľa, sudcov vymenúva kráľ a plat poberajú zo štátnej pokladnice. Nezávislosť sudcu bola vyjadrená zásadou jeho závislosti pri rozhodovaní iba od zákonov a obyčají. Na to nadväzovala zásada nekompatibilitnosti funkcie sudcu s ňou verejnou funkciou, jeho neodvolateľnosti z iných ako presne zákonným článkom stanovených dôvodov a nepreložitelnosti na iný súd. S viazanosťou sudcu len zákonmi a obyčajami vyplývala aj požiadavka na odborné vzdelanie sudcu.¹⁴

Napriek skutočnosti, že zákonný článok vyhlásil zásady oddelenia súdnej a výkonnej moci nezávislosti sudcu nedošlo k plnému rešpektovaniu týchto zásad v konkrétnych právnych normách. Sudcovia boli vymenovávaní na základe návrhu ministra spravodlivosti a veľké množstvo priestupkovej agendy bol zverených správnym orgánom bez možnosti preskúmania ich rozhodnutia na súdom.

Zákonný článok č. 8 z roku 1871 o trestnoprávnej a hmotnej zodpovednosti súdov určil, ako už hovorí jeho názov, prvý krát v uhorských právnych dejinách podmienky, za ktorých môžu byť predstavitelia súdnej moci postihovaní za výkon svojej funkcie. Zákonný článok vylúčil priamu ingerenciu správnych orgánov do konaní voči sudcom a stanovil, že o delikte sudcu môže rozhodnúť iba súdny tribunál.

Týmto postupnými úpravami sa prvý krát do uhorského práva postupne zaviedol princíp nezávislosti súdnej moci a sudcu.

Postupnými zmenami prešla aj celá organizácia súdnictva. Všeobecne možno konštatovať, že súdy sa stali stálymi¹⁵, teritoriálne viazanými¹⁶ nepretržite zasadaúcimi a jednotné¹⁷.

Zákonné články upravili aj hierarchickú štruktúru súdnictva, dozor ministerstva pravosúdia nad súdmi, vnútornú organizáciu súdov, podmienky zamestnávania sudcov.

Významným je zavedenie zásady decentralizácie, teda povinnosti rozhodnúť vec tam, kde vznikla.

Ako najvyšší súdny orgán Uhorska v čase dualizmu pôsobila podľa §2 zákonného článku 59 z roku 1881 uhorská kráľovská Kúria.

V trestných veciach rozhodovala Kúria ako kasačný súd sťažnosti proti rozsudkom prisažných stolíc alebo súdnych tabulí. Kráľovský prokurátor sa mohol obrátiť na Kúriu s odvolaním proti právoplatnému rozhodnutiu ktoréhokolvek súdu s odôvodnením, že ide o vec zjednotenia judikatúry. V týchto veciach Kúria zasadala v sedemčlenných senátoch, v ostatných veciach v päťčlenných senátoch.¹⁸

Podriadeným súdom bola Kráľovská súdna tabuľa, ktorá v trestných veciach prerokúvala odvolania voči rozsudkom súdnych stolíc.

11 Stipta, I.: Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918. Košice: nica, 2004, s. 53

12 V období neoabsolutizmu túto úlohu vykonávali okresné súdy.

13 Stipta, I.: Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918. Košice: nica, 2004, s. 56

14 Vojáček, L. – Schelle, K.: Právní dějiny na území Slovenska. Ostrava: Key Publishing, 2007, s. 183

15 Okrem súdov zmierovacích sudcov, slúžnych, volebného súdnictva a porotných súdov vytvorených na obdobie zasadania súdnych stolíc.

16 Zákonný článok resp. nariadenie ministra pravosúdia ustanovil sídla a obvody súdov pričom súdy mohli zasadať iba v súdnych budovách počas úradných hodín

17 Podľa zákonných článkov 31 a 32 z roku 1871 boli zrušené všetky dovtedajšie osobitné prvostupňové súdy, banské súdy, zmiešané súdy hlavných slúžnych, mestské a župné súdne stolice, súdny tribunál urbárskych obcí.

18 Zákonný článok č. 34 z roku 1887.

Najdôležitejším súdnym orgánom dualistického Uhorska boli kráľovské súdne stolice. Išlo o súdy obvykle zriadené v sídle župy so všeobecnou súdnou právomocou. V trestných veciach konal v prvej inštancii vyšetrojúci sudca vo funkcii samosudcu¹⁹. Vyšetrojúci sudca nevykonával iba úkony vyšetrovania, ale zároveň bol v danom prípade aj sudcom. Obžalobu na základe vyšetrovania vyšetrojúceho sudcu schvaľoval a podával obžalobný senát.²⁰ Súdna stolica preskúmavala odvolania z okresných súdov, či je možné podať odvolanie na Kráľovskú súdnu tabuľu. Okresné súdy prerokúvali menej významné trestné veci.

Osobitným druhom trestného súdnictva boli porotné súdy. O ich zavedení sa v Uhorsku diskutovalo už od dvadsiatych rokov 19. storočia, ale zriadené boli až zákonným článkom č. 18 z roku 1848 aj to iba pre tlačové trestné činy. Tieto porotné súdy boli zrušené v roku 1852. Po obnovení uhorského právneho poriadku Judexkuriálnou konferenciou sa vrátila aj diskusia o porotných súdoch. Na základ zákonného článku č. 18 z roku 1848 minister pravosúdia nariadením č. 307 zo 17. mája 1867 obnovil inštitúciu porotných súdov v tlačových veciach. Rozšírenie inštitútu porotných súdov priniesol až trestný poriadok vydaný ako zákonný článok č. 33 z roku 1896 o trestnom súdnom konaní. Následne bol prijatý zákonný článok č. 30 z roku 1897 o porotných súdoch, ktoré vláda zaviedla k 1. januáru 1900. Podľa tejto právnej úpravy dvanásťčlenná porota rozhodovala o otázke viny a trojčlenný senát zložený z profesionálnych sudcov o treste. Senát a porota zasadali oddelene. Porotné súdy boli príslušné pre najťažšie zločiny, ktorých trestná sadzba presahovala päť rokov trestu odňatia slobody.

2.3 Trestné právo

Aj v prípade trestného práva obnovila Judexkuriálna konferencia právnu situáciu platnú k roku 1848, teda trestné právo hmotné ani procesné nebolo kodifikované a jeho právna úprava bola roztrúsená v mnohých zákonných právnych normách a právnych obyčajoch. Toto odvetvie práva bola v tomto období ešte stále vnímané ako v zásade súkromné právo, keďže delikt bol považovaný za poškodenie individuálnych záujmov a nie záujmov celej spoločnosti.

Ostatný neúspešný pokus o kodifikáciu trestného práva hmotného bol vykonaný v roku 1867 a tak do obdobia dualizmu vstupovalo Uhorsko s anachronickou úpravou trestného práva hmotného. Trestné právo hmotné sa dočkalo svojej kodifikácie až v roku 1878 – zákonný článok č. 5 z roku 1878 o zločinoch a prečinoch²¹, na ktorý nadväzoval zákonný článok č. 40 z roku 1879 o trestnom zákonníku priestupkovom. Obidve právne normy boli účinnými od 1. januára 1880.

Uhorské trestné právo hmotné sa považuje za modernejšie a humannejšie ako rakúske aj vzhľadom na skutočnosť, že rakúska kodifikácia bola z roku 1852. Trestná úprava vychádzala z koncepcie tripartícia trestných činov, t.j. rozlišovala ich na zločiny, prečiny a priestupky. Tresty odňatia slobody sa členili podľa uvedenej tripartície na trest trestnice za zločiny (2 roky a viac), trest žalára za zločiny s výmerou trestu 6 mesiacov a viac, trest väzenia za prečiny a trest uzamknutia za priestupky.

Trestný zákonník vychádzal z tzv. klasickej dogmatickej trestnoprávnej školy, ktorá akcentovala právnu povahu trestného činu a jeho spoločenskú povahu zatlačala do úzadia. Jej hlavná pozornosť bola zameraná na juristické spresňovanie trestnoprávnych definícií a menej akcentovala osobu páchatela.²² Od novších právnych úprav sa odlišovala zdôrazňovaním represívnej funkcie trestného práva.

Uplatňovanie trestného práva súdmi sa však považuje za tvrdšie a rigidnejšie ako to bolo v prípade rakúskych súdov.²³ Uhorský trestný zákon sa vyznačoval prísnosťou pri vymedzení majetkových deliktov s cieľom zabezpečiť účinnú ochranu súkromnému vlastníctvu. Trestná kódex miernejšie postihoval ublíženie

19 §33 zákonného článku č. 17 z roku 1891

20 §1 zákonného článku č. 34 z roku 1897

21 V literatúre je známy aj ako Csemegiho kódex podľa Karola Csemegiho, popredného uhorského kriminalistu, autora zákonnej predlohy a neskoršieho predsedu kráľovskej Kúrie.

22 Bianchi, L. a kol.: Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848 – 1945. I. diel. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1971, s. 313

23 Tamže, s. 313

na tele. Tu sa kvalifikácia v princípe prenechávala lekárom lebo pri vymedzení závažnosti ublíženia na tele sa vychádzalo z dĺžky hojenia utržených zranení.

Aj v prípade trestného práva procesného obnovila s menšími zmenami Judexkuriálna konferencia situáciu roku 1848. Konferencia potvrdila zásadu rovnosti občanov pred zákonom tak ako bola vyhlásená v roku 1848, teda došlo k zrušeniu väčšiny výsad šľachty v trestnom konaní. Popri tom povolila opatrné používanie telesných trestov.²⁴ Horná snemovňa ešte v roku 1869 zablokovala zrušenie telesných trestov a okov a dožadovala sa najprv reorganizovať a dobudovať väzenskú sústavu, aby boli telesné tresty plnohodnotne nahradené trestami odňatia slobody. Telesné tresty a okovy boli definitívne zrušené až v roku 1871 zákonným článkom č. 52 o dočasnej úprave trestnej praxe (§1).

V roku 1871 bol do snemovni predložený návrh zákona o dočasnej úprave trestného konania, ktoré autorom bol Karol Csemegi. Návrh zákona snemovňa odmietla a tak minister pravosúdia Štefan Bittó v roku 1872 rozposlal súdom návrh zákona vo forme obežníka s názvom Dočasný súdny poriadok, aby ho dočasne akceptovali ako vzor pri procesnom postupe v trestných veciach. Táto dočasnosť nakoniec trvala až do roku 1900²⁵. Táto úprava trestného procesu, pre ktorú sa vžil názov Žltá kniha (podľa obalu pôvodného vydania, ktoré bolo distribuované na sudy) nezavádzala v plnom rozsahu do praxe vtedy už uznávané zásady ústnosti, verejnosti, bezprostrednosti, voľného hodnotenia dôkazov a pod. Jej súčasťou nebola ani úprava porotného súdnictva. Otázky opravných prostriedkov boli v nej upravené veľmi nedostatočne²⁶. Úprava sa vôbec nezaoberala otázkami obnovy konania či procesným poriadkom na okresných súdoch. Celkovo možno túto úpravu hodnotiť ako skutočne provizórnu, ktorá napriek tomu znamenal výrazný postup vpred a to najmä z hľadiska určitého zjednotenia trestného konania. Tým, že Žltú knihu neschválil parlament a nebola teda ani promulgovaná panovníkom došlo k v Uhorsku obvyklej situácii a to zaradenia do právneho poriadku na základe právnej obyčaje. To, že Dočasný súdny poriadok sa stal právom z moce právnej obyčaje dokladajú aj rozhodnutia Kúrie, ktorá vykladala, dopĺňala i menila ustanovenia Žltej knihy svojou rozhodovacou praxou.

Žltá kniha organizovala trestné konanie na predsúdnu a súdnu časť podľa západoeurópskych vzorov. Predsúdna časť teda stopovanie²⁷ a vyšetrovanie malo inkvizičný charakter. Kontradiktórny charakter malo iba pojednávanie na súde prvého stupňa pričom obžalúvacia zásada ani tu nebola plne uznávaná o čom svedčia mnohé súdne rozsudky, kde súd uznal obvineného vinným napriek tomu že obžaloba navrhla oslobodenie. Obhajoba nebola mandatórna okrem prípadov, kde prichádzal do úvahy hrdelný trest. Obhajca, ak bol ustanovený, mal obmedzené postavenie. Skutočnosti, ktoré dnes považujeme za samozrejmé ako je nahliadanie do spisu alebo možnosť stretnúť sa s klientom vo vyšetrovacej väzbe boli skôr výnimočného rázu a záviseli od rozhodnutia vyšetrojúceho sudcu, obhajca ani obvinený nemali na ne automatický nárok. V predsúdnom konaní bol „pánom konania“ vyšetrojúci sudca, ktorý mohol okrem vyšetrovacích a stopovacích úkonov vykonávať aj iné procesné úkony, ktoré nezniesli odklad. Až v okamihu ukončenia vyšetrovania predkladal vyšetrojúci sudca prípad kráľovskému fiškalátu, ktorý mal právo vzniesť žalobu. Na návrh kráľovského fiškalátu rozhodoval súd aj o zastavení konania, vznesení obžaloby, o nariadení priameho predvolania resp. o začiatku overovacieho konania. Na súdoch vyššieho stupňa sa ústne konanie konalo len výnimočne, aj sudy prvého stupňa mali právo rozhodnúť iba na základe písomných podkladov bez ústneho pojednávania. Zásada voľného hodnotenia dôkazov nebola ešte zakotvená. V prípade, že sa svedkovia alebo obžalovaný odklonili na súdnom pojednávaní od výpovedí počas vyšetrovania, museli tieto rozdiely pred súdom vysvetliť.

Uplatňovanie Dočasného súdneho poriadku – Žltej knihy bolo predmetom veľkej kritiky, ktorú si od osemdesiatych rokov 19. Storočia osvojila aj kráľovská Kúria, ktorá prostredníctvom rozhodovacej praxe mierila viaceré kritizované ustanovenia Žltej knihy. Popri diskusiách v právnických kruhoch prebiehali aj politické diskusie na pôde uhorského parlamentu. Návrhy trestného poriadku boli niekoľko krát prepracované až bol Trestný súdny poriadok prijatý ako zákonný článok č. 33 z roku 1896, ktorý bol na základe zákonného

24 Stipta, I.: Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918. Košice: nica, 2004, s.207

25 Zákonný článok bol síce prijatý už v roku 1896, ale účinným sa stal až 1. januára 1900.

26 Všetky konania pred vrchnými súdmi boli ešte stále písomné.

27 Stopovanie v súdovej terminológii zodpovedá vyhľadávaniu.

článku č. 34 z roku 1897 o zavedení Trestného súdneho poriadku účinný na základe rozhodnutia ministra pravosúdia od 1. januára 1900. Ustanovenia zákonného článku č. 33 z roku 1896 je potrebné vykladať aj v spojení so zákonnými článkami č. 34 z roku 1897 o organizácii porotných súdov a tiež so zmieneným článkom č. 34 z roku 1897, ktorý okrem činnosti Trestného súdneho poriadku upravoval aj kompetencie trestných súdov.

Trestný súdny poriadok z roku 1896 je najdlhšie účinným trestným poriadkom na Slovensku. Bol zrušený až zákonom č. 87/1950 Zb. s účinnosťou od 1. augusta 1950. Jeho účinnosť teda trvala viac ako päťdesiat rokov. Tejto právnej norme sa v našej právnickej spisbe venuje na priek uvedenému len okrajová pozornosť a preto na nasledujúcich riadkoch sa budeme venovať jeho jednotlivým ustanoveniam podrobnejšie.

Trestný poriadok súdny bol organizovaný do všeobecnej a osobitnej časti. Vo všeobecnej časti boli vyjadrené zásady, na ktorých bol kódex vybudovaný. Išlo o zásady oficiality konania, bezprostrednosti, ústnosti, verejnosti, rovnosti účastníkov, voľného hodnotenia dôkazov, slobody obhajoby a primeranej ochrany osobnej slobody v prípade predbežného zadržania alebo vyšetrovacej väzby.

Zásada oficiality nebola absolútna, keďže v duchu uhorských tradícií sa ponechával priestor pre súkromnú žalobu. Tento priestor bol však veľmi úzky a bol výrazným odklonením od stáročného vývoja trestného práva procesného, ktoré okrem obdobia neoabsolutizmu bolo viac-menej vybudované na súkromnej žalobe.

Zásada bezprostrednosti je úzko spojená so zásadou ústnosti. V predchádzajúcich obdobiach bolo bežným rozhodovaním súdu iba na základe písomných materiálov predložených zástupcom kráľovského fiškalátu resp. v dávnejších dobách municipiálnymi právnymi zástupcami alebo riaditeľom kráľovských záležitostí. Kódex z roku 1896 akcentoval zásadu bezprostrednosti, t.j. súd sa stretával so všetkými subjektmi konania osobne, osobne zisťoval všetky dôkazy a do úvahy neberie také skutočnosti, o ktorých sa priamo nepresvedčil.

Zásada ústnosti sa uplatňuje najmä na hlavnom pojednávaní, ktoré má znaky kontradiktórnosti. V zásadách ústnosti je obsiahnutá skutočnosť, na základe ktorej súd neprihliada na fakty zistené v prípravnom predsúdnom konaní pokiaľ mu neboli predložené v ústnom konaní.

Zásady bezprostrednosti a ústnosti znamenajú definitívny rozchod s uhorskou tradíciou siahajúcou ešte do stredoveku, ktorá akcentovala písomnosť celého procesu.

Zásada verejnosti má mnoho podôb a rovín v rôznych častiach trestného konania. Zásada verejnosti znamená účasť účastníka konania na jednotlivých fázach trestného konania. Táto zásada umožňuje účastníkovi konania a jeho právnym zástupcom získať detailné informácie o celom konaní. Trestný súdny poriadok prirodzene umožňoval ba prikazoval prítomnosť účastníkov konania a ich zástupcov pri mnohých vyšetrovacích úkonoch (domová prehliadka, osobná prehliadka, zabavenie vecí, a pod.). Pri mnohých úkonoch stopovania zase prítomnosť účastníkov vylučoval rovnako ako ich prítomnosť vylučoval pri poradách súdu a podobne. Zásada verejnosti má aj svoje vyjadrenie voči záujemcom o trestné konanie. Ide o tzv. absolútnu verejnosť, ktorá umožňuje kontrolu verejnosti nad trestným konaním. Verejnosť môže byť z pojednávania vylúčená len zo zákonne vymedzených dôvodov. V tomto období išlo o ohrozenie verejného poriadku alebo verejnej mravnosti.

Rovnosť účastníkov konania v trestnom procese existuje hlavne v pojednávaní pred súdom, kde má obhajoba rovnaké procesné možnosti ako obžaloba. V prípravnom konaní za rovnosť účastníkov konania neuplatňuje.

Čo sa týka predbežného obmedzenia slobody a garancie primeranej ochrany osobnej slobody je zabezpečená tým, že obmedzenie slobody môže byť iba v intenciách zákona, keď budú splnené vymedzené skutočnosti. Predbežné zadržanie mohol nariadiť vyšetrojúci sudca, obžalúvací senát alebo súd rozhodujúci vo veci (v prípade nevyhnutnosti aj okresný súd alebo policajný orgán). Rozhodnutie muselo byť písomné. Zadržaný mal právo byť vypočutý do 24 hodín od zadržania a do 48 hodín predvedený pred vyšetrojúceho sudcu, ktorý rozhodoval o predbežnej väzbe. Predbežná väzba mohla trvať do konca stopovania, najviac však 15 dní od zadržania. Túto lehotu mohol obžalúvací senát predĺžiť o ďalších 15 dní, po ktorých musel byť zadržaný prepustený pokiaľ sa nerozhodlo o vyšetrovacej väzbe.

Predbežná väzba bolo iba dozorom, preto mal zadržaný viaceré oprávnenia. Zadržaný mohol požiadať o vykonávanie predbežnej väzby u neho v byte pokiaľ zaplatil náklady spojené s dozorom preddavkom. Pokiaľ bola predbežná väzba realizovaná vo väznici mohol zadržaný chodiť vo svojich šatách, sám sa stravovať, používať vlastné periny a v prípade, že to neporušovalo predpisy aj vykonávať svoju zárobkovú činnosť.

Obmedzenie osobnej slobody, ktoré bolo nariadené súčasne s nariadením vyšetrovania alebo počas neho bol označované ako vyšetrovacia väzba. Vyšetrovacia väzba trvala maximálne tri mesiace, ale obžalúvací senát mohol rozhodovať o jej predĺžovaní. Neexistoval limit pre počet predĺžení vyšetrovacej väzby. V prípade, že dôvody vyšetrovacej väzby odpadli, musel byť zadržaný okamžite prepustený. Zadržaný vo vyšetrovacej väzbe požíval podobné privilégia ako zadržaný v predbežnej väzbe (okrem oprávnenia vykonávať vyšetrovaciu väzbu doma).

Trestný súdny poriadok delil konania podľa závažnosti. Menej závažné prečiny a priestupky patrili do pôsobnosti samosudcov, okresných súdov a správnych orgánov. Závažnejšie prečiny a zločiny boli v kompetencii kráľovských súdnych stolíc a porotných súdov.

Trestný súdny poriadok detailne upravoval celé konanie súdnymi stolicami. Konanie pre inými orgánmi upravoval ako odlišnosti voči konaniu pred súdnou stolicou. Kódex rozpoznával štyri štádiá konania: prípravné konanie, predbežné konanie, hlavné pojednávanie a opravné konanie.

Prípravné konanie bol rozdelené do dvoch fáz: stopovanie a vyšetrovanie. Cieľom stopovania bolo vyhľadať a zhromaždiť informácie potrebné pre rozhodnutie či má byť vo veci vznesená obvinenia. Stopovanie nariaďoval kráľovský fiškalát, ktorý ho zároveň riadil a organizoval.

Pokiaľ bolo zhromaždený dostatočný počet dôkazov na iniciovanie vyšetrovania a vznesenie obvinenia, stopovanie bolo ukončené. V prípade, že nebolo zabezpečených dostatok dôkazov alebo sa zistilo, že skutok nie je trestným činom stopovanie bolo zrušené. Stopovanie nariaďoval síce kráľovský fiškalát, ale vykonávala ho polícia. V prípade súkromnej žaloby stopovanie nariaďoval alebo ukončoval/rušil náčelník príslušného policajného orgánu.

Cieľom vyšetrovania bolo zhromaždiť také množstvo skutočností, ktoré oprávňovali rozhodnúť o nariadení hlavného pojednávania alebo o zrušení trestného konania. Vyšetrovanie viedol a vykonával vyšetrovací sudca, člen príslušnej súdnej stolice, ktorý bol ministrom pravosúdia v danom období poverený na vykonávanie vyšetrovacích úkonov. Vyšetrovanie bolo povinné v prípade hrdelných zločinov, tlačových veciach a súkromných žalôb. V iných prípadoch bolo fakultatívne a záviselo od návrhu žalobcu alebo obvineného a rozhodnutia obžalúvacieho senátu.

Obžalúvací senát bol trojčlenný zložený zo sudcov príslušnej súdnej stolice, ktorých na to určil na obdobie jedného roka predseda súdnej stolice. Tento senát nerozhodoval vo veci samej, jeho hlavnou úlohou bolo vykonávať obžalovacie konanie, dozorovať procesný postup vyšetrovacieho sudcu a rozhodovať o opravných prostriedkoch voči jeho rozhodnutiam. Vyšetrujúci sudca sa mohol na obžalúvací senát obrátiť v prípade pochybností o konkrétnom procesnom postupe. V takom prípade obžalúvací senát o ďalšom postupe rozhodol a vyšetrovací sudca bol jeho rozhodnutím viazaný. Na obžalúvací senát sa mali právo obracať obžalobca, obvinený a súkromný žalobca. Na senát sa mohli obracať písomne alebo ústne v prípade námietok voči postupu vyšetrujúceho sudcu.

Vyšetrujúci sudca vykonával výsluch obžalovaného, obhliadku miesta činu ak to bolo potrebné a nariaďoval vykonanie znaleckého dokazovania. Stopovacie úkony mohol nariadiť iba v prípade, že boli vykonané nedostatočne alebo za účelom odstránenia nepresností a rozporov.

Zrušenie trestného konania mohol vyšetrujúci sudca nariadiť len v prípade, že obžalobca upustil od obžaloby. Ukončenie trestného konania nariadil buď vyšetrujúci sudca alebo obžalúvací senát. Následne sa obžalobca mohol rozhodnúť či upustí od obžaloby alebo predloží obžalobný spis súdu.

Obžalobu vo forme verejnej obžaloby zastupoval kráľovský fiškalát. Popri verejnej žaloby existovala aj súkromná žaloba, ktorá sa rozlišovala na hlavnú a náhradnú súkromnú žalobu²⁸.

28 Rakúska právna terminológia rozlišovala subsidiárnu a podpornú súkromnú žalobu. Táto terminológia sa používala aj v právnoteoretickej spisbe po roku 1918.

V prípade hlavnej súkromnej žaloby išlo o skutky, za ktoré mohol vzniknúť obžaloba iba súkromný žalobca – poškodený. Takýto poškodený vystupoval v konaní ako hlavný súkromný žalobca. Trestný súdny poriadok presne vymedzoval, ktoré skutkové podstaty boli premetom hlavnej súkromnej žaloby. Išlo hlavne o ohováranie súkromných osôb, ublíženie na cti, ľahké ublíženie na tele, porušenie listového alebo telegrafného tajomstva súkromnými osobami, prečin narušania domáceho pokoja, prečin porušenia hnutelného alebo nehnuteľného súkromného majetku a iné. Kráľovský fiškalát bol oprávnený kedykoľvek v priebehu konania prebrať žalobu pokiaľ usúdil, že sa spáchaný skutok týka verejného záujmu.

Inštitút náhradnej súkromnej žaloby bol konštruovaný tak, aby zabránil zneužívaniu trestného konania vládou (ministerstvom pravosúdia), ktorá riadila kráľovský fiškalát.²⁹ Náhradný súkromný žalobca mohol vzniknúť žaloba za akýkoľvek trestný čin, v prípade ktorého sa kráľovský fiškalát rozhodol nepodať žalobu.

Iným procesným inštitútom bol súkromný návrh. V týchto prípadoch žalobu zastupoval kráľovský fiškalát, ale ten mohol iniciovať konanie len na základe súkromného návrhu. Trestnými činmi, ktoré mohli byť stíhané iba na základe súkromného návrhu bolo napr. krivé obvinenie, násilný pohlavný styk, násilné smilstvo, manželská nevera, pomoc nedospelému dievčaťu k úteku, únos ženy, krádež spáchaná v rodinnom kruhu alebo medzi priateľmi a pod. Súkromný žalobca mohol v prípade menej závažných trestných činov vziať súkromný návrh kedykoľvek spať čím sa trestné konanie skončilo. V prípade trestných činov proti ženskej cti späťvzatie návrhu nebolo možné.

Obvinený mohol v ktorejkoľvek fáze konania žiadať prítomnosť svojho obhajcu. Verejný žalobca resp. vyšetrojúci sudca mali povinnosť obvineného na túto možnosť upozorniť a poučiť ho o jeho právach.

Po prípravnom konaní nasledovalo predbežné konanie, ktoré tvorilo prechodovú fázu k hlavnému pojednávaniu. Predbežné konanie má dve formy: podanie obžaloby a priame predvolanie na súd.

Kľúčovým inštitútom bol obžalobný spis. Bez jeho predloženia súdu nebolo možné zahájiť hlavné pojednávanie. V prípade vedenia vyšetrovania o obžalobnom spise rozhodoval vyšetrojúci sudca, v prípade, že konanie nemalo fázu vyšetrovania bol obžalobný spis priamo predložený obžalúvaciemu senátu. Tieto orgány mali povinnosť doručiť spis obvinenému³⁰, ktorý sa mohol k nemu vyjadriť príp. vzniknúť proti nemu námietky. Obžalúvacie konanie pred obžalúvacím senátom sa pokladalo za dôležité z pohľadu zabezpečenie práv obvineného na spravodlivý súdny proces a predstavoval dozor nezávislého súdu nad postupom kráľovského fiškálu, vyšetrojúceho sudcu a polície. Obžalúvací senát mohol konanie zrušiť v prípade, že jeho ďalšie konanie nepovažoval za dôvodné, mohol požiadať o doplnenie dokazovania alebo mohol vzniknúť obžaloba.

V prípade ak obvinený nenamietal proti obžalúvaciemu spisu alebo vec bola menej závažného charakteru a bola jednoznačná³¹ bolo možné priamo predvolať obvineného na hlavné pojednávanie. Právo navrhnúť priame predvolanie na hlavné pojednávanie mal kráľovský fiškalát, ktorý zaznamenal návrh do obžalúvacieho spisu. O návrhu ďalej rozhodoval súd, ktorý pokiaľ boli splnené všetky zákonné náležitosti návrh schválil.³²

Najdôležitejšou fázou trestného konania bolo hlavné pojednávanie keďže počas neho došlo k rozhodnutiu vo veci samej. Na hlavnom pojednávaní sa v plnosti uplatňovali všetky zásady trestného konania. Hlavné pojednávanie mohlo prebiehať pred súdnym senátom alebo pred porotným súdom. Tieto dve formy mali niekoľko odlišností.

Hlavné pojednávanie pred súdnym senátom bolo organizované do presných fáz. Najdôležitejšou časťou bolo dokazovacie konanie, po ktorom nasledovali procesné vystúpenia, porada súdu, prijímanie rozsudku a nakoniec jeho vyhlásenie.

Súde mohol odôvodniť svoj rozsudok len na základe dôkazov predložených na hlavnom pojednávaní. Hlavnými dôkaznými prostriedkami boli vypočutia svedkov a znalcov predsedom senátu, zástupcami strán sporu (krížový výsluch), prečítanie písomných dôkazov, v prípade rozporných dôkazov konfrontácia a pod.

29 Význam tohto inštitútu spočíval hlavne v skutočnosti, že súd nemal oprávnenie začať konanie bez žaloby.

30 Trestný súdny poriadok používal termín podozrivý. Pojmom obžalovaný označoval podozrivého, proti ktorému už bola vznesená obžaloba alebo ktorý už bol predvolaný na hlavné pojednávanie.

31 Obvinený bol napríklad priamo prichytený pri čine.

32 V prípade súkromnej žaloby nebolo možné vynechať obžalobné konanie pred obžalovacím senátom.

Po ukončení dokazovania prebiehali procesné vystúpenia. Najprv vystúpil žalobca³³, po ňom vystúpil s obhajobnou rečou obžalovaný nasledovaný jeho právnym zástupcom. Právo vystúpiť mal aj poškodený. Obžaloba mohla vystúpiť v reakcii na obhajobné reči. Opäť na obžalobu mohla reagovať obhajoba replikou. Právo posledného vystúpenia patrilo obžalovanému.

Po procesných vystúpeniach sa súd odobral na poradu. Súd mohol obžalovaného oslobodiť alebo vyhlásiť za vinného. Rozsudok musel byť písomný a pozostával z výroku a odôvodnenia. Súčasťou výroku musela byť v prípade odsúdenia aj výmera trestu. Po prečítaní rozsudku sa predseda senátu opýtal zástupcov strán či sa chcú odvolať alebo prijímajú rozsudok.

Hlavné pojednávanie pred porotným súdom bol v podstate totožné s pojednávaním pred súdnym senátom. Rozdiely sa týkali iba organizačných záležitostí. Porotné sudy pozostávali z dvojitého súdneho orgánu: trojčlenného súdneho senátu a dvanásťčlennej poroty.

Predseda senátu pri porotnom súde mal viaceré povinnosti, ktoré nemal predsedajúci sudca v procese bez poroty. Predseda senátu bol zodpovedný jednak za vytvorenie poroty a tiež za jej inštruovanie.

Porota sa vytvárala na začiatku hlavného pojednávania. Predseda senátu predvolal tridsať potenciálnych porotcov. Obhajoba aj obžaloba mala právo vylúčiť rovnaký počet porotcov, minimálne však sedem. Nakoniec musel zostať minimálne dvanásť porotcov. Pokiaľ zostalo viac ako dvanásť porotcov boli dvanásť vybratí žrebom pričom maximálne traja boli porotcami náhradníkmi s povinnosťou zúčastniť sa celého hlavného pojednávania.

Po výbere porotcov a zložení porotcovskej prísahy pokračovalo hlavné pojednávanie rovnako ako pred predsedajúcim sudcom. Počas dokazovania mali porotcovia oprávnenie rovnako ako členovia senátu klásť svedkom otázky.

Po skončení dokazovania boli senátom naformulované otázky, ktoré mali porotcovia riešiť. Predseda senátu informoval porotu o otázkach a inštruoval ich o zákonoch, ktoré budú aplikovať po prednesení procesných vystúpení. Predseda senátu v poučení pre porotu nemohol vysloviť svoj názor na uskutočnené dokazovanie.

Porada poroty bola tajná. Na rozhodnutie o vine a nevine bolo potrebná väčšina ôsmich hlasov, na rozhodnutie o predložených otázkach stačila väčšina siedmich hlasov. V prípade rovnosti hlasov bolo rozhodnuté v prospech obžalovaného. Po rozhodnutí sa porota vrátila do súdnej siene, kde bol vyhlásený verdikt. V prípade oslobodzujúceho verdiktu bol obžalovaný okamžite prepustený na slobodu, v prípade odsudzujúceho verdiktu vypočul senát účastníkov konania a prijal na verejnej porade rozhodnutie o treste, ktoré následne verejne vyhlásil.

Trestný súdny poriadok poznal riadne a mimoriadne opravné prostriedky.

Medzi riadne opravné prostriedky patrili: rekurz, odvolanie a zmätočná sťažnosť. Rekurz bolo opravným prostriedkom proti procesným rozhodnutiam, ktoré boli prijaté počas súdneho konania, kým odvolanie bolo namierené proti rozsudku a jeho podstatou bolo napadnutie rozsudku v celku alebo v časti a posunutie konania na nadriadený súd.

Trestný súdny poriadok obsahoval úpravu jednoinštančného odvolacieho konania v rámci ktorého sa uplatňovala s istými obmedzeniami zásada ústnosti. Išlo o zmenu oproti predchádzajúcej praxi, kde odvolania boli prerokúvané zásadne písomne.

Zmätočná sťažnosť bola prípustná iba proti rozsudkom proti ktorým nebolo prípustné odvolanie (rozsudok porotného súdu, druhostupňový rozsudok súdnej stolice, prvo a druhostupňový rozsudok kráľovskej tabule a pod.). O zmätočných sťažnostiach rozhodovala zásadne kráľovská Kúria. V konaní o zmätočnej sťažnosti sa preskúmavali iba právne otázky či boli správne aplikované hmotnoprávne a procesnoprávne normy. Obsahom podania zmätočnej sťažnosti muselo byť poukázanie na takéto pochybenie súdu. Zmätočnú sťažnosť mohli podať vrchný kráľovský fiškál, obžalovaný a jeho obhajca³⁴.

V prípade procesnej zmätočnosti mohla Kúria zrušiť rozsudok nižšieho súdu v celku alebo v časti a vrátiť vec na nové konanie alebo iba na vydanie nového rozsudku. V prípade hmotnoprávnej zmätočnosti

33 Súkromný žalobca na rozdiel od verejného nemal oprávnenie navrhnúť výšku trestu.

34 Obhajca mohol využiť zmätočnú sťažnosť rovnako ako aj ostatné riadne opravné prostriedky aj proti vôli obžalovaného.

Kúria mohla sama rozhodnúť vo veci resp. zmeniť výšku a druh trestu. Samozrejme to neznamenal, že nemá právo rozsudok zrušiť a vec vrátiť na prerokovanie nižšiemu súdu. V prípade rozsudku porotného súdu mohol byť rozsudok napadnutý iba pre procesnú zmätočnosť a Kúria mohla iba rozsudok potvrdiť alebo vrátiť vec na nové konanie.

V roku 1907 bol prijatý zákonný článok č. 18, ktorý novelizoval Trestný súdny poriadok v často o zmätočných sťažnostiach. Príslušnými pre rozhodovanie o zmätočných sťažnostiach sa stali sudy kráľovských tabulí okrem zmätočným sťažnostiam proti rozsudkom porotných súdov, kde naďalej rozhodovala kráľovská Kúria.

Trestný súdny poriadok poznal okrem riadnych opravných prostriedkov ako prostriedky mimoriadne. Medzi ne patrili opravný prostriedok pre zachovanie právnej jednoty a znovu zavedenie konania.

Rozhodovať o opravnom prostriedku pre zachovanie právnej jednoty bola iba kráľovská Kúria, ktorá sa podnetom zaoberala v prípade, že bol podaný kráľovským fiškálom proti právoplatnému trestnému rozsudku z dôvodu jeho nezákonnosti. V prípade súhlasného rozhodnutia Kúrie mohol byť obžalovaný oslobodený alebo jeho trest znížený. Kúria nemohla rozhodnúť o sprísnení trestu.

Znovu zavedenie konania bol inštitút uhorského trestného práva, ktorý staršie procesné právo poznalo pod označením obnova konania. Znovu zavedenie konania bolo prípustné v prospech i na ťarchu obžalovaného proti právoplatnému rozsudku pokiaľ boli splnené zákonom určené podmienky. Dôvodom pre znovu zavedenie konania bol napríklad podplatenie sudcov, objavenie nových dôkazov a podobne. O prípustnosti tohto mimoriadneho opravného prostriedku i v novom konaní rozhodoval prvostupňový súd. Pokiaľ bolo konanie vedené v prospech obžalovaného, výmera trestu nemohla byť prísnejšia ako v pôvodnom rozsudku. Proti takémuto rozsudku boli možné všetky riadne i mimoriadne opravné prostriedky.

Konanie na okresných súdoch pred samosudcom bolo rýchlejšie a jednoduchšie. Neexistovalo vyšetrovanie a obžalúvavanie. Samosudca určil začiatok pojednávania v zmysle návrhu súkromného žalobcu alebo zástupcu kráľovského fiškálu³⁵. Žaloba bola prednesená ústne, obhajoba nebola povinná. V záujme rýchlosti a efektívnosti konania bol rozsudok vyhlásený spravidla v deň začiatku pojednávania. Rozsudok musel byť spísaný podľa možnosti okamžite, najneskôr do 24 hodín od jeho vyhlásenia.

Novým inštitútom zavedeným Trestným súdnym poriadkom bol trestný príkaz, ktorý umožňoval aby okresný súd rozhodol v nepatrných veciach a uložil peňažný trest len na základe stopovacieho spisu bez pojednávania. Ak obvinený vzniesol námietku proti trestnému príkazu bolo nariadené hlavné pojednávanie.

Dovetkom trestného konania bolo konanie o udelení milosti.

Predpokladom akéhokoľvek výkonu trestu bol právoplatný rozsudok. V prípade trestu smrti musel byť spis predložený na posúdenie kráľovskej Kúrii aj s názorom sudcu na udelenie milosti. Kúria predkladala spis ministrovi pravosúdia, ktorý prekladal návrh vo veci milosti kráľovi. Hrdelný trest mohol byť vykonaný len v prípade, že o milosti bolo už rozhodnuté. Na konanie o udelení milosti v prípade trestu smrti nebolo potrebné dať podnet, orgány konali z úradnej povinnosti. V prípade iných trestov bolo potrebné podať žiadosť o udelenie milosti. Omilostený mohol byť akýkoľvek trest. Konanie bolo totožné ako v prípade konania o udelenie milosti v prípade hrdelného trestu.

Trestný súdny poriadok bol veľkým pokrokom oproti tradičnému trestnému procesu v Uhorsku i v porovnaní so Žltou knihou. Vychádzal z moderných zásad trestného konania a znalosti skúseností a inštitútov iných európskych trestnoprocesných úprav. Jeho veľkou pridanou hodnotou bolo odstránenie lokálneho partikularizmu pri uplatňovaní trestného práva a posilnenie právnej istoty ako aj práv účastníkov konania.

V období tesne pred prvou svetovou vojnou dochádza k postupnému sprísňovaniu trestnoprocesných noriem, okliešťovaniu porotných súdov a celkovej militarizácii trestného súdnictva. Vyjadrením týchto právnych zmien boli zákonné články č. 32 a 33 z roku 1912 o vojenskom procesnom súdnom konaní a zákonný článok č. 63 z roku 1912 o výnimočnej moci, ktorý opäť zaviedol štatariálne súdnictvo, ktoré sa začalo hojne využívať po vypuknutí prvej svetovej vojny v roku 1914.

35 Na okresných súdoch vystupovali ako zástupcovia kráľovského fiškálu advokáti. Okresné sudy nemali svojho pendanta v štruktúre kráľovského fiškálu.

2.4 Orgány verejnej žaloby a zastupovania štátu pred súdom

Obdobie neoabsolutizmu bolo prvé v uhorských dejinách, počas ktorého sa budoval komplexný systém orgánov verejnej žaloby a zastupovania štátu pred súdom – štátne zastupiteľstvo. Tento systém úradov štátneho zastupiteľstva bol zrušený Judexkuriálnou konferenciou v roku 1861. Judexkuriálna konferencia sa v mnohom snažila o reštauráciu tradičného uhorského práva. V uhorskom práve do roku 1848 pôsobnosť štátneho zastupiteľstva vykonával riaditeľ kráľovských záležitostí³⁶, municipiálny právni zástupcovia a vrchnostenský právni zástupcovia. Po roku 1861 sa už neobnovil úrad riaditeľa kráľovských záležitostí a z dôvodu zániku vrchnostenských súdnych stolíc ani vrchnostenský právni zástupcovia.

Hneď po rakúsko-maďarskom vyrovnaní (1867) patrilo medzi hlavné úlohy vybudovanie občianskeho a právneho štátu. Vláda mala záujem na centralizácii moci, ale zároveň musela brať ohľad aj na tradičné samosprávne práva a politickú funkciu žúp, aby sa nedostala do sporu so strednou šľachtou strážiaca si svoju mocenskú základňu, ktorá tvorila tiež väčšinu vládnej Deákovej strany³⁷.

20. apríl 1869 bol zvolaný snem, ktorého dôležitým bodom bola legislatíva v oblasti súdnej moci. Hlavnými otázkami boli: poštátnenie súdnictva a jeho oddelenie od municipiálnej správy. Návrh vyvolal búrlivú rozpravu, podľa opozície sa vláda usilovala o zničenie stoličnej autonómie. Vláda oponovala, že nie je možné modernizovať súdnictvo a zároveň ho ponechať v kompetencii župných orgánov a teda ponechať výkon správnej a súdnej moci tým istým orgánom.

Odbornej tlač v tej dobe sa venovala aj otázke vybudovania, postavenia a pôsobnosti kráľovského fiškalátu, ako nevyhnutnej časti súdneho systému. Názory sa prevažne zhodli v tom, že hlavným záujmom štátu je potrestať trestné činy, a preto je vybudovanie štátneho zastupiteľstva, t.j. verejného orgánu, ktorý z úradnej moci bude žalovať spáchané trestné činy a zastupovať štát v súdnych konaniach, za nevyhnutné.³⁸ Odborná i politická diskusia sa výrazne zhodovali v tom, že kráľovský fiškalát má mať verejnožalobnú funkciu a má nasledovať nemecký model prokuratúry, menšia zhoda bola v otázke ako dať do súladu municipiálnu samosprávu s jej vtedajšími kompetenciami vo verejnej žalobe s vybudovaním jednotnej sústavy kráľovského fiškalátu. Panovali obavy z možného zneužitia kráľovského fiškalátu v politickom boji podobne ako to bolo počas neoabsolutizmu, keď cisárska vláda využívala štátne zastupiteľstvo na stíhanie predstaviteľov maďarskej revolúcie 1848 až 1849 ako aj iných politických predstaviteľov. Voľakedajší profesor peštianskej univerzity István Szokolay povedal, že verejný žalobca nemôže byť sprostredkovateľom výkonnej moci, musí byť od nej nezávislý a nepreložitelný v záujme prísneho a nezaujatého výkonu spravodlivosti³⁹.

Vypracovanie definitívnej zákonnej úpravy si vyžadovalo viac času, keďže municipiá rozhodne vystúpili proti obmedzovaniu svojich práv. Prichádzali s pozmeňovacími návrhmi odvolávajúci sa na svoje historické práva, obetovať chceli len toľko pôsobnosti, koľko sa zdalo nevyhnutne potrebné. Bolo zrejmé, že reformu justície je možné uskutočniť len s reguláciou týkajúcou sa municipií, preto vláda zásadne prepracovala predchádzajúcu predlohu zákona a minister vnútra ho na jar 1870 predložil Poslaneckej snemovni.

Zákonným článkom č. 33 z roku 1871 bol zriadený kráľovský fiškalát čím municipiálny právny zástupcovia a teda aj pôsobnosť žúp v súdnych konaniach na strane verejnej žaloby stratili svoju úlohu. Tento úrad však nezanikol, ale sa transformoval.⁴⁰ Podľa zákonného článku č. 42 z roku 1870 sa stal právny zástupca jedným z hlavných úradníkov župy⁴¹, ktorý disponoval hlasovacím právom v municipiálnom zhromaždení. Jeho pozícia bola v municipiálnom zhromaždení posilnená na základe zákonného článku č. 21 z roku 1886 tým, že mal povinnosť zaujať stanovisko pri každom rozhodovaní župy, ktoré sa dotýkalo právnych otázok. V prípade

36 Jeho oficiálny titul znel Causarum Regalium Director et Sacrae Regni Coronae Fiscalis.

37 Deák-párt

38 Schnierer A.: A nyomozó ... – Význam inkvičného a obžalobného princípu v trestnom konaní, s. 334, JK 1868/43

39 odborné periodikum: Jogtudományi Szemle 1869/11 – 12

40 Podľa tradičnej uhorskej právnej úpravy verejnú žalobu i záujmy municipií zastupovali municipiálni právni zástupcovia, ktorí podľa zákonov z roku 1848 sa stali volenými úradníkmi žúp a miest. Blížšie pozri Stipta, I.: Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918. Košice: nica, 2004, s. 257

41 Mestá stratili svoju súdne privilégiá a preto aj úrad právneho zástupcu mesta sa stal obsolentným a v tomto období odumiera na rozdiel od úradu právneho zástupcu župy, ktorý získava nové úlohy.

rozporu rozhodnutia župy so zákonom mal právo napadnúť toto rozhodnutie na súde. Z uvedeného vyplýva, že pozícia municipiálneho právneho zástupcu sa výrazne posilnila a získal právomoc dozoru nad zákonnosťou výkonu samosprávy na župnej úrovni, čo zodpovedá jednej z úloh prokuratúry na Slovensku v súčasnosti. Prvýkrát v dejinách Uhorska bol vytvorený inštitút, ktorý dozoroval zákonnosť výkonu verejnej správy.

Judiciálne úlohy municipiálneho právneho zástupcu boli dvojaké: zastupoval župu v civilných veciach pred súdom a v trestných veciach bola oprávnený podať obžalobu v prípadoch urážky autority samosprávy.

Výraznú úlohu mal právny zástupca aj v prípadoch disciplinárnych konaní voči úradníkom župy a zároveň zastupoval kráľovskú pokladnicu pri výbere daní a poplatkov spravovaných ako dane.

Okrem toho mal právny zástupca svoje nezastupiteľné úlohy v sirotských a poručenských veciach (zákonný článok 20 z roku 1877).

Touto právnou úpravou bol zmiernený odpor žúp a strednej šľachty, čo umožnilo prijať zákonné články ktoré jednak reformovali súdnu sústavu a vyčlenili kráľovský fiškalát ako samostatnú sústavu orgánov ochrany práva.

Návrh zákonného článku o zriadení kráľovského fiškalátu z januára 1870 prevzal riešenie štátneho zastupiteľstva z obdobia 1849 – 1861, v niektorých otázkach ponechajúc priestor aj tradičným uhorským obyčajom. V odôvodnení návrhu zákonného článku sa uvádzalo, že východiskom zriadenie kráľovského fiškalátu v Uhorsku je obžalobný proces a preto je nevyhnutné zriadenie jednotnej sústavy orgánov s verejnoobžalobnou funkciou. Predošlý systém výkonu spravodlivosti a jeho do seba sa vlievajúce funkcie sa považovali za naďalej neudržateľné. Funkcie sudcu, obhajcu, verejného žalobcu sa mali od seba oddeliť a stať sa nezávislými.

Plénum poslaneckej snemovne sa návrhom zaoberalo v máji 1871. Vo všeobecnej rozprave bol návrh podrobený kritike hlavne zo strany opozície, ale viacerí vládni poslanci neboli s návrhom spokojní. Hlavná kritika sa týkala údajného ohrozenia ústavnosti na základe oklieštenia samosprávy v judičiálnych otázkach, vymenovacieho práva vlády bez vypočutia samosprávy, ministerskej „všemohúcnosti“ a finančnej závislosti fiškalátu. Opozícia kritizovala aj skutočnosť, že krajina nemá prijatý ani trestný poriadok ani trestný zákon a tak tento nový orgán môže v zlých rukách spôsobiť odklon Uhorska od zásad ústavného a občianskeho štátu. Návrh zákonného článku podporil okrem iných poslanec Döme Horváth, bývalý hlavný stoličný právny zástupca, ktorý vyzdvihol skutočnosť že municipiálna organizácia má jeden zásadný nedostatok a to, že funkcia obhajcu, žalobcu a sudcu od seba dôsledne neoddeľuje. V centralizovanejšom fungovaní kráľovského fiškalátu videl prekonanie uhorského právneho partikularizmu a zárodok jednotnej aplikácie práva.

Návrh zákonného článku bol prijatý a publikovaný ako zákonným článkom č. 33 z roku 1871 o kráľovskom fiškaláte. Zákonný článok určil kráľovský fiškalát ako trojstupňový orgán kopírujúci súdnu sústavu. Na úrovni kráľovskej Kúrie bol úrad korunného fiškála, na úrovni kráľovských tabúl boli hlavní kráľovskí fiškáli a na úrovni súdnych stolíc boli kráľovskí fiškáli. Na okresných súdoch zastupovali verejnú žalobu určení advokáti. Súčasťou úradov kráľovského fiškalátu boli aj námestníci korunného fiškusa, hlavných kráľovských fiškusov a kráľovskí podfiškusovia.

Kráľovský fiškalát bol podriadený ministerstvu pravosúdia (§3 a §5), ktoré navrhovalo vymenovanie jednotlivých úradníkov fiškalátu panovníkovi, menovacie dekrétu boli aj kontrasignované ministrom pravosúdia. V zmysle §7 mal minister pravosúdia aj právomoc medyoľvek a bez uvedenia dôvodu odvolať ktoréhokoľvek fiškusa. Opozícii sa teda nepodarilo výraznejšie zasiahnuť do predloženého návrhu zákonného článku a dosiahnuť väčšiu nezávislosť fiškalátu na politickej moci.

Zákonný článok je vybudovaný na zásadnom oddelení fiškalátu a súdov a to nielen tým, že ide o od seba nezávislé orgány, ale aj úpravou obsiahnutou v §10, ktorá zakazuje blízke príbuzenské zväzky medzi fiškálmi a sudcami.

Zákonný článok pamätá aj na konflikt záujmov pri výkone funkcie fiškála a presne stanovuje situácie, kedy sa má fiškus sám vylúčiť z konania. V prípade, že sa fiškus sám nevylúči z konania, majú procesné strany právo vzniesť námietku zaujatosti voči nemu.

V tomto období dochádza k výraznej profesionalizácii úradov kráľovstva. Medzi ne patria aj podmienky na zastávanie funkcie fiškála. Okrem dnes samozrejme právnického vzdelania sa vyžadovala aj dlhšia právna prax.

Pôsobnosť fiškalátu bola v trestných veciach – zastupovať verejnú žalobu na súde, v disciplinárnych konaniach voči správnym i súdnym úradníkom a v dohľade nad výkonom väzby. Neskôr bola pôsobnosť kráľovského fiškalátu rozšírená a to najprv na základe zákonného článku č. 31 z roku 1894, ktorý dával fiškusovi právomoc podávať návrh na zrušenie manželstva⁴² a neskôr na základe zákonného článku č. 63 z roku 1912, ktorý rozširoval pôsobnosť fiškalátu na cenzúru tlače počas vojnového nebezpečenstva.

Organizačne na čele kráľovského fiškalátu stál korunný fiškus, ktorý však nemal dozorné ani nariaďovacie právomoci voči fiškusom nižších stupňov. Jeho úlohou bolo zastupovanie verejnej žaloby pred kráľovskou Kúriou a príprava unifikačných rozhodnutí.

Výrazný znakom kráľovského fiškalátu bola jeho organizačná jednota, ktorá ostro kontrastovala s predchádzajúcou partikularitou zastupovania verejnej žaloby v municípiách. Zriadenie kráľovského fiškalátu znamenalo posilnenie unifikačných tendencií v uhorskom práve a posilnenie právnej istoty pri aplikácii trestného práva.

Slabou stránkou kráľovského fiškalátu bola jeho závislosť na vláde a to sa týkalo hlavne otázok personálnych a finančných. Na rozdiel od sudcov mohli byť fiškáli kedykoľvek odvolaní alebo premiestnení. Minister pravosúdia nemal nariaďovaciu ani dozorovaciu právomoc voči fiškálom, ale mohol ich kedykoľvek bez udania dôvodu premiestniť alebo odvolať, čo sa rovnalo odobratiu prípadu a jeho prechod pod iného fiškusa.

3 Záver

Obdobie po rakúsko-maďarskom vyrovnaní bolo v znamení modernizácie uhorského štátu i jeho právneho poriadku. Do tohto obdobia zapadá aj vybudovanie sústavy orgánov kráľovského fiškalátu, ako jednotného orgánu verejnej žaloby. V porovnaní s predchádzajúcou situáciou, kde bolo zastupovanie verejnej žaloby nejednotné a záviselo na osobnostiach jednotlivých municipiálnych právnych zástupcoch a štatútoch či právnych obyčajach jednotlivých žúp, bolo zriadenie kráľovského fiškalátu výrazným progresívnym prvkom v uhorskej štátnej sústave. Možno spolu s vtedajšou opozíciou kritizovať rôzne aspekty prijatej právnej úpravy, ale je jednoznačné, že vytvorenie kráľovského fiškalátu dôveru vo výkon práva v Uhorsku a posilnilo princíp právnej istoty.

42 Okrem tejto jedinej výnimky nemal kráľovský fiškalát žiadnu pôsobnosť v civilných veciach.

Resume

POVAŽAN, Michal: Authorities of public prosecution between 1868 and 1918 in Slovakia. In: HISTORIA ET THEORIA IURIS, vol. 5, 2013, no. 1, p. 62

Public prosecution had a long tradition in Hungary. Its role was limited because in the Hungarian law until 1850 principle of accusation prevailed with an emphasis on private action. Public action has been significantly limited and represented by so called municipal counsel and director of royal legal affairs. Attempts to build a single unite system, the prosecutor's office have long failed to be materialized. It was changed in 1871 when the adoption of then act on royal fiscal, which built offices of public prosecution as a single organ system, which was part of a public authority. Significant signs of legislation after the Austro-Hungarian settlement were that private action was pushed to the background, even though it was still legal system still recognized it. Change in the understanding of government and private actions occurred under a different understanding of criminal damage. The offense has not only harm the individual, but also detrimental to society as a whole and, therefore, was entitled to bring the action.

PRÁVNE ASPEKTY PÔSOBENIA RYTIERSKYCH DUCHOVNÝCH RÁDOV VO SVÄTEJ ZEMI

**JÁN SOMBATI
UNIVERZITA KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE, PRÁVNICKÁ FAKULTA,
KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN**

ABSTRAKT

SOMBATI, JÁN: PRÁVNE ASPEKTY PÔSOBNIA RYTIERSKYCH DUCHOVNÝCH RÁDOV VO SVÄTEJ ZEMI. IN HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 5, 2013, Č. 1, S. 78

Tento príspevok je zameraný na objasnenie právnych aspektov pôsobenia rytierskych duchovných rádov v prostredí Svätej zeme ako osobitých cirkevných inštitúcií, ktoré v sebe spájali svetský a duchovný rozmer. Pre bližšie poznanie dôvodov ich existencie, je súčasťou príspevku analýza materiálnych podmienok vzniku štyroch najdôležitejších rytierskych duchovných rádov, ktoré môžeme nájsť v Sýrii a Palestíne 12. a 13. storočia. Následné zadefinovanie právneho postavenia rytierskych duchovných rádov nám pomáha pochopiť základný právny rámec, v ktorom sa tieto inštitúcie mohli pri plnení svojho poslania pohybovať. Celkový obraz na záver dotvára rozbor vnútornej samosprávy rytierskych duchovných rádov a kľúčových právnych noriem, ktoré regulovali každodenný život v ráde.

ABSTRACT

The submitted article is aimed at the explanation of legal aspects of activities of military orders in the Holy Land as particular church institutions, which combined both lay and spiritual dimension. For better understanding of reasons of their existence, a short analysis focusing on material conditions of establishment of four most important military orders active in the Holy Land, is a part of this article. Subsequently, definition of legal status of military orders helps us to understand the legal framework in which these institutions could have fulfilled their tasks. At the end, the detailed analysis of internal selfgovernment of military orders and crucial legal regulations of internal discipline supports the overall view of abovementioned problematics.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

vznik rytierskych duchovných rádov, právne postavenie rytierskych duchovných rádov, organizačná štruktúra, samospráva, vnútorné predpisy rytierskych duchovných rádov

KEYWORDS

establishment of military orders, legal status of military orders, organizational structure, selfgovernment, internal regulations of military orders

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Mgr. Ján Sombati
Názov pôsobiska:
Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
Katedra právnych dejín
Šafárikovo nám. 6
P.O.BOX 313
810 00 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: jan.sombati@flaw.uniba.sk

Úvod

Na Blízkom východe sa v období 12. a 13. storočia stretávame so štyrmi najvýznamnejšími rytierskymi duchovnými rádmí.¹ Sú nimi „Rehoľný Rád rytierov špitálnikov sv. Jána Jeruzalemského“, známi aj ako rytieri johaniti, „Chudobní rytieri Krista a Šalamúnovho chrámu“, označovaní ako templári, „Bratia špitálu Panny Márie nemeckej“, v stredovekých nemeckých prameňoch spomínaní aj ako *Deutscher Orden*, teda Rád nemeckých rytierov, a nakoniec Rád sv. Lazara Jeruzalemského.² Všetky z nich viaže dohromady Svätá zem, teda miesto, na ktorom vznikli, a kde vyvíjali podstatnú časť svojej činnosti. Avšak tieto rytierske duchovné rády neboli založené súčasne, za rovnakých okolností a s rovnakými cieľmi. Za povšimnutie tiež stojí fakt, že vznik inštitúcií, ktoré v sebe kombinovali svetské a duchovné prvky, v danej dobe znamenal niečo revolučné. Je preto dôležité oboznámiť sa jednak so všeobecnými, ale aj konkrétnymi skutočnosťami, ktoré ovplyvnili alebo priamo podnietili ich vznik, a preskúmať aj rôznorodé právne aspekty ich existencie a pôsobenia priamo v mieste ich prvého pôsobenia.

1. Zrod rytierskych duchovných rádov

Personálnou základňou, z ktorej pochádzali prví členovia jednotlivých rádov, bola spoločenská vrstva rytierstva. V rámci stredovekej spoločnosti išlo o skupinu profesionálnych bojovníkov, ktorí bojovali ako obrnení jazdci vyzbrojení kopijou a mečom. Stredoveké pramene ich označujú bez ohľadu na ich spoločenské postavenie ako rytierov – *milites*. Rytieri boli spravidla vazalmi, ktorí žili na šľachtických dvoroch svojich seniorov, ďalej vlastníci slobodných statkov v lénnej sústave (tzv. alódov), schopní niesť náklady spojené so zabezpečením koňa, výstroje a výbroje, a taktiež mladší alebo nemanželskí synovia šľachticov, ktorým z dedičstva nezvýšil žiaden majetok alebo šľachtický titul.³ Títo svetskí rytieri, tvoriaci ozbrojené družiny svojich seniorov, sa často zapájali nielen do oficiálnych vojen, vedených medzi kráľovstvami, ale aj do osobných šarvátok medzi jednotlivými feudálnymi pánmi. Výnimkou nebola ani ich účasť na lúpežných výpravách, často namierených aj proti bezmocným sedliakom alebo cirkevným kláštorom. Utrpenie a škody, ktoré súkromné vojny spôsobovali, sa stali jedným z impulzov pre vytvorenie konceptu tzv. *milites Christi*, Kristových bojovníkov. Pri zrode tejto myšlienky bola práve cirkev. Malo ísť o bojovníkov bojujúcich nie kvôli svetským pôžitkom, ale bojujúcich v mene cirkvi a samotného Boha proti všetkému zlu na Zemi, kacírom, neveriacim a nepriateľom cirkvi, ktorí páchali neprávosti na nevinných a bezbranných.⁴ Cirkev sa snažila vytvoriť si vlastnú armádu bojovníkov, ktorá by chránila pospolitý ľud a aj ju samotnú, a ktorú by v konečnom dôsledku bolo možné využiť aj na plnenie iných zámerov. *Milites Christi* sa postupom času mali podieľať aj na krížiackej výprave, ktorá si kládla za cieľ najmä pomôcť východným kresťanom a oslobodiť Svätú zem. Ako Kristovi vaza-

1 V súčasnosti neexistuje jednotný názor ohľadom terminológie, ktorá slúži na pomenovanie a všeobecné vyjadrenie charakteru rytierskych duchovných rádov. V domácej aj zahraničnej odbornej literatúre sa stretávame s viacerými alternatívami. Veľmi často sa používa prosté pomenovanie „rytierske rády“ (napr. NICOLLE, David: Rytíři řádu johanitů. Praha: Computer Press, a.s., 2010.; CONTAMINE, Philippe: Válka ve středověku. Praha: ARGO, 2004.). Niektorí autori v snahe zvýrazniť náboženský rozmer týchto organizácií, alebo ich vzťah k cirkvi, preferujú pomenovanie „rehoľné rády, rehoľné vojenské organizácie alebo cirkevný rád“ (napr. NICHOLSONOVÁ, Helen: Templáři 1120 – 1312. Brno: Computer Press, a.s., 2008.; WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold: Rád Johanitů ve středověku. Praha: Academia, 2008.; NICOLLE, David: Rád Německých rytířů 1190 – 1561. Brno: Computer Press, a.s., 2009.). Taktiež existuje aj kategória autorov, ktorí používajú pragmatickú terminológiu, spájajúcu v sebe svetskú aj duchovnú povahu rádov. To sa odráža v pomenovaniach ako napr. „vojenské náboženské rády, rád rehoľných rytierov, vojenské rehoľné rády alebo rytierske duchovné rády“ (napr. FLORI, Jean: Rytíři a rytířství ve středověku. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, spol. s.r.o., 2008.; TOMAS, Maroš: Rytieri a kanonici Sv. Hrobu., JAKUBČIN, Pavol: Život templárov., DADO, Branislav: Rád nemeckých rytierov. In: Zborník príspevkov zo sympózia Trnavského historického spolku, konaného v Tranve 5. – 7. 11. 2004. Trnava: KON-PRESS, 2004.). V ďalšom texte sa preto z rovnakých pragmatických dôvodov prikláňame k používaniu označenia „rytierske duchovné rády“, ktoré je vyjadrením svetskej (rytiersky spôsob boja a tradície), ako aj duchovnej, resp. náboženskej povahy rádov (charitatívne činnosti, prísny rehoľný režim vo vnútri rádov a pod.).

2 Okrem nich vo Svätej zemi ešte pôsobili menšie rytierske duchovné rády, akými bol Rád Božieho hrobu v Jeruzaleme a Špitálnici Sv. Tomáša Canterburského. Viac viď: PHILLIPS, Charles: Krížiacke výpravy – ilustrované dejiny. Bratislava: Reader's Digest Výber Slovensko, s.r.o., 2010., s. 205, 222 – 223

3 FLORI, Jean: Rytíři a rytířství ve středověku. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, spol. s.r.o., 2008., s. 53 – 59

4 FLORI, Jean: Rytíři a rytířství ve středověku. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, spol. s.r.o., 2008., s. 159 – 161

li preliatím krvi neveriacich moslimov, ktorí boli v západnej Európe na prelome 11. a 12. storočia všeobecne vykresľovaní ako „*summa culpabilis, najväčší hriešnici z celého ľudstva*“⁵, sa mali vykúpiť z predošlých hriechov a nastúpiť tak na cestu spásy svojej duše.⁶ Prvá križiacka výprava tak dala počiatočný impulz pre proces transformácie svetského rytierstva na *milites Christi*, ktorí na prvé miesto kladli duchovné, a nie svetské hodnoty. Cirkevní predstavitelia, spomedzi ktorých azda najsnaživejším a najvýznamnejším v tejto oblasti bol sv. Bernard z Clairvaux, sami podporovali a ďalej rozpracovávali koncept nového rytierstva. Vo svojom spise *De laude novae militiae* – „Chvála nového rytierstva“⁷, sv. Bernard z Clairvaux jasne oddelil svetské rytierstvo, ktorým otvorene pohrdal pre jeho morálnu skazenosť a hriešnosť, od nového rytierstva, ktoré malo slúžiť samotnému Bohu a činiť skutky na ochranu a ku prospechu celého kresťanského sveta. Popri učení Sv. Augustína o spravodlivej svätej vojne⁸, a koncepte *milites Christi*, tak sv. Bernard z Clairvaux sformuloval komplexný ideový základ, na ktorom boli v období 12. storočia vybudované nové rytierske duchovné rády. Svetskí rytieri, inšpirovaní týmito myšlienkami, sa tak postupne začali zoskupovať do rehoľných rytierskych bratstiev, spájajúcich v sebe prvky duchovného rehoľného rádu, a vojenskej organizácie.

2. Rytierske duchovné rády pôsobiace vo Svätej zemi

Rytierske duchovné rády vznikali postupne, za odlišných podmienok a z odlišných dôvodov. Prvým rytierskym duchovným rádom, ktorý vznikol vo Svätej zemi, bol rád johanitov. Ako cirkevný rád boli potvrdení bulou pápeža Paschala II. v roku 1113, s blahoslaveným bratom Gérardom ako majstrom rádu. Svoj pôvod odvodzujú od špitálneho bratstva, ktoré v Jeruzaleme existovalo ešte pred dobytím mesta križiakmi v roku 1099. Spätosť s týmto špitálnym bratstvom vyústila do prioritného zamerania rádu na charitatívnu činnosť, akou bola starostlivosť o chorých a chudobných. Až v období, kedy na čele rádu stál blahoslavený Raymond de Puy (1120 – 1160), sa johaniti začali postupne militarizovať, a preberať úlohy spojené s ochranou pútnikov, pútnických miest a hraníc križiackych štátov.⁹

Vznik ďalšieho rádu, templárov, podmienila najmä núdzová vojenská situácia, v ktorej sa ocitlo novovytvorené Jeruzalemské kráľovstvo. V prvých rokoch svojej existencie Jeruzalemské kráľovstvo trpelo akútnym nedostatkom bojaschopných vojakov, ktorí by boli schopní zabezpečiť efektívnu ochranu krajiny a jej obyvateľstva. S prichádzajúcimi pútnikmi z Európy taktiež vyvstala otázka ich ochrany počas púte k svätým miestam kresťanstva. Práve táto situácia bola podnetom pre bojovníkov združených v okolí

5 NICOLLE, David: Rytíři řádu johanitů. Praha: Computer Press, a.s., 2010., s. 6

6 FLORI, Jean: Rytíři a rytířství ve středověku. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, spol. s.r.o., 2008., s. 162 – 166

7 Dostupné v angličtine na: <http://web.archive.org/web/20030814012350/http://www.the-orb.net/encyclop/religion/monastic/bernard.html>; Pozri najmä: „2. kapitola – O svetskom rytierstve“ a „3. kapitola – O novom rytierstve.“

8 Vo svojom diele *De civitate Dei* (O božom štáte) Sv. Augustín rozvinul predchádzajúce teórie o kresťanskej spravodlivej vojne, vypracované Sv. Ambrózom, do podoby učenia o svätej vojne. Sv. Augustín videl pôvod vojny v hriechu, proti ktorému však bolo súčasne možné vojnu viesť. Tvrdil, že vojna, ktorá je inak z hľadiska kresťanského náboženstva ako akt násilného charakteru neprípustná, môže byť legitímna a legálna, ak sú splnené nasledovné podmienky: spravodlivá vojna musí mať spravodlivú príčinu, pričom jej účelom musí byť sebaobrana alebo prinavrátenie strateného územia alebo majetku, a zároveň je schválená a vedená oprávnenou svetskou alebo duchovnou autoritou so spravodlivým zámerom, a za použitia spravodlivých prostriedkov všetkých, čo sa na tejto vojne zúčastňujú. Sv. Augustín navyše v diele *De civitate Dei* nachádza ako ospravedlnenie pre krviprelievania pasáže v biblii, podľa ktorej „*Et ideo nequaquam contra hoc praeceptum fecerunt, quo dictum est, Non occides, qui Deo auctore bella gesserunt*,“ čo znamená, že „*Neprekročili prikázanie nezabiješ tí muži, ktorí viedli vojny z Božieho poverenia*.“ (TYERMAN, Christopher: Svaté války. Dějiny Křížových výprav. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012., s. 930, 41) Koncept svätej vojny sa stal súčasťou kresťanskej vierouky vďaka skutočnosti, že počas historického vývoja sa jej súčasťou stávali aj pre účely bežného života spracované pragmatické komentáre, vysvetlenia a interpretácie nejasných alebo zložitých pasáží Biblie od cirkevných otcov, akými boli napr. Origenes z Alexandrie, Sv. Ambróz, Sv. Augustín alebo pápež Gregor I. Preto na konci 11. storočia nebolo pre pápeža alebo cirkevných kazateľov problémom ospravedlniť zabíjanie neveriacich hriešnikov pomocou myšlienky križiackej výpravy, ktorá mala byť spravodlivou svätou vojnou vedenou proti hriešnym neveriacim moslimom, ktorí mali podľa výpovedí svedkov vraždiť nevinných kresťanov. Viac o vývoji konceptu svätej vojny viď: PHILLIPS, Charles: Križiacke výpravy – ilustrované dejiny. Bratislava: Reader's Digest Výber Slovensko, s.r.o., 2010., s. 20 – 35; RUNCIMAN, Steven: A History of the Crusades: The first crusade and the foundation of the Kingdom of Jerusalem. Harmondsworth: Penguin Books, 1971, s. 83 – 92; TYERMAN, Christopher: Svaté války. Dějiny Křížových výprav. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012., s. 35 – 63.

9 WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold: Řád Johanitů ve středověku. Praha: Academia, 2008., s. 100; NICOLLE, David: Rytíři řádu johanitů. Praha: Computer Press, a.s., 2010., s. 6

francúzskych rytierov Huga z Payens a Godefroia de Saint-Omer, aby v roku 1120 spoločne založili cirkevné rytierske bratstvo, ktorého úlohou by bola ochrana kresťanských pútnikov na cestách po Svätej zemi.¹⁰ Za podpory cirkvi a samotného sv. Bernarda z Clairvaux, ktorý spísal prvú templársku reholu, boli templári oficiálne uznaní a potvrdení ako cirkevný rád na koncile v Troyes v roku 1129. Templári teda vznikli ako vojenský rád, ktorý mal plniť v prvom rade bojové úlohy spojené s ochranou pútnikov, pútnických miest a postupne aj hraníc križiackych štátov.

Takisto to bolo aj s rádom nemeckých rytierov. Tento rád sa vyprofiloval z pôvodného špitálneho bratstva, ktoré založilo poľný špitál pri obliehaní Akkonu križiakmi v roku 1190, na bojové spoločenstvo nemeckých rytierov, ktorí mali plniť vojenské úlohy spojené s ochranou križiackych štátov a kresťanských pútnikov.¹¹ No azda najväčšou zaujímavosťou medzi týmito rádmí bol rytiersky rád sv. Lazara. Tak ako napr. johaniti, aj rytieri sv. Lazara mali svoje korene v prostredí špitálneho bratstva, pôsobiaceho pri špitáloch v palestínskych mestách ako boli Jeruzalem, Betlehem alebo Nábulus. Avšak tieto špitálne bratstvá boli výnimočné tým, že svoju charitatívnu činnosť zameriavali na opatrovanie chorých na lepru. Najvýznamnejší špitál, označovaný aj ako leprozárium, bol vybudovaný v Jeruzaleme. Bolo to špitálne bratstvo leprozária v Jeruzaleme, ktoré tvorilo základňu pre vznik rytierskeho rádu sv. Lazara. Charitatívne zameranie rádu približovalo rytierov Sv. Lazara k johanitom, s ktorými zdieľali aj prvého majstra, blahoslaveného brata Gérarda. Po roku 1123 sa rytieri sv. Lazara začali aktivizovať aj na bojovom poli, kam vyrážali spoločne s johanitmi, aby bránili Svätú zem a bezbranných pútnikov proti moslimom.¹²

Rytierske rády johanitov, templárov, nemeckých rytierov a rytierov sv. Lazara teda na svoje plecia postupne prevzali úlohy zamerané na ochranu a opateru kresťanov žijúcich na Blízkom východe. Okrem charitatívnych činností rytierske duchovné rády plnili úlohy aj v oblastiach, ktoré boli dovtedy výhradne doménou svetskej moci a jej predstaviteľov. Bolo bežné, že pôsobili na suverénnych panstvách svetských kniežat, ako aj cirkevných prelátov. Vzhľadom na to nutne dochádzalo k stretu ich záujmov. A preto pred nami vyvstáva otázka, akým spôsobom bolo vymedzené a garantované ich právne postavenie, a to jednak vo vzťahu k cirkvi, ktorej súčasťou boli, ako aj vo vzťahu k svetskej moci.

3. Právne postavenie rytierskych duchovných rádov

Kľúčovými dokumentmi určujúcimi právny status rytierskych duchovných rádov boli pápežské buly. Z ich znenia môžeme zistiť, že rytierske duchovné rády boli cirkevnými rehoľnými organizáciami, ktoré disponovali pomerne značnou samostatnosťou. Pápežská bula im garantovala nezávislosť na svetskej, a dokonca aj na cirkevnej moci. Rytierske duchovné rády si na základe toho postupne vybudovali postavenie *de facto* „štátu v štáte“. Ako dôkaz nám poslúži samotná bula pápeža Paschala II. z roku 1113. Pápež v nej udeľuje johanitom rozsiahle privilégia, prostredníctvom ktorých sa tak z rádu johanitov stáva samostatný právny subjekt, ktorý má ustanovenú ako jedinú nadriadenú autoritu pápeža a orgány Svätej stolice v Ríme. Nariadením, že rád johanitov bude „*vždy pod ochranou Apoštolskej stolice, a pod ochranou požehnaného Petra*“¹³, pápež Paschal II. explicitne vylúčil akúkoľvek tretiu osobu z možnosti uplatňovať na rád svoje administratívne alebo súdne právomoci. Hmotnoprávna a procesnoprávna exempcia neostala len prázdny konštatovaním na papieri. Pápež súčasne za porušenie tohto nariadenia určil aj sankciu, a to vo forme cirkevnej klatby ukladanej na základe kánonického práva, za súčasného stíhania cirkevným súdom. Samotná bula totiž ustanovuje, že „*Ak by sa preto v budúcnosti ktokoľvek, či už duchovný alebo laik, súc si vedomý tejto zbierky našich nariadení neuvážene*

10 PHILLIPS, Charles: Križiacke výpravy – ilustrované dejiny. Bratislava: Reader's Digest Výber Slovensko, s.r.o., 2010, s. 210.

11 Nemeckým rytierom sa dostalo potvrdenia ako cirkevného rádu od pápeža Celestína III. v období rokov 1196 až 1198. Viac viď: NICOLLE, David: Rád Německých rytířů 1190 – 1561. Brno: Computer Press, a.s., 2009.

12 Predpokladá sa, že rád Sv. Lazara mal tesné väzby aj s rádom templárov, s ktorými vyrážali na poľné ťaženia. BARBER, Malcolm: Noví rytíři: dejiny templářského řádu. Praha: Argo, 2006., s. 54; Pozoruhodnou bola tiež skutočnosť, že do boja vyrážali nielen rytieri v dokonalej fyzickej kondícii, ale aj rytieri a služobní bratia trpiaci leprou. SAVONA-VENTURA, C.: The Hospitaller Order of Saint Lazarus. 1. vydanie, 2005. ISBN: e-book 99932-663-4-5., s. 8 – 10

13 KING, Edward J., Sir.: The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers, 1099 – 1310. Dotlač, Knights of Malta. ISBN 0404162460., s. 16 – 17 (pozn.: preklad autor)

*pokúsil ich porušiť, a ak by sa po druhom alebo treťom upozornení neodhodlal urobiť uspokojivú a vhodnú nápravu, nech je zbavený svojej dôstojnosti, moci a cti, a nech je mu oznámené, že bol obvinený pred božím súdom za zločiny, ktorých sa dopustil, a nech mu nie sú udeľované sviatosti najsvätejšieho tela a krvi nášho Boha a Spasiteľa, nášho pána Ježiša Krista, a nech počas posledného súdu podstúpi tie najprísnejšie tresty.*¹⁴ Autorita pápeža ako hlavy kresťanskej cirkvi, tvorila spolu s ustanoveniami pápežskej buly o vyňatí z jurisdikcie svetských a cirkevných hodnostárov základné garancie de facto nezávislého postavenia rytierskeho rádu johanitov. Nezávislosť rádu následne upevňovali aj ďalšie významné privilégia. Konkrétne zaručenie nedotknuteľnosti majetku rádu a oprávnenie nadobúdať nový, oslobodenie od cirkevného desiatku a súčasné udelenie oprávnenia na výber desiatku vo vlastnom mene, a tiež právo voliť si vlastného rádového majstra. Poskytnutie takto širokej samostatnosti bolo plne v súlade s koncepciou podriadenosti rytierskeho duchovného rádu výhradne samotnému Bohu. Na formovanie rytierskych rádov mali totiž vplyv aj najrôznejšie duchovné hnutia, ktoré sa v 11. storočí vyskytovali po celej západnej Európe. Ústrednou myšlienkou bolo pretrhnúť akékoľvek záväzky medzi rytierskym duchovným rádom a svetskou mocou, a vybudovať tak jediný vazalský vzťah priamo k Bohu.¹⁵ Prakticky rovnaké privilégia potom obdržali aj ostatné rytierske duchovné rády, ako templári v bulách *Omne datum optimum* (1139), *Milites Templi* (1144) a *Militia Dei* (1145), alebo nemeckí rytieri v rokoch 1196 a 1198.¹⁶

Pápežské buly teda vytvárali pre rytierske duchovné rády základný právny rámec ich existencie ako nezávislých právnych subjektov. Jednak smerom navonok (vo vzťahu k štátom a cirkevným diecézám), ako aj smerom dovnútra (zriadenie rádovej samosprávy). Avšak v tomto bode pred nami vyvstáva zásadná otázka. Môžeme chápať rytierske duchovné rády len ako cirkevné korporácie, pre ktoré platil v rámci cirkvi samostatný právny režim, obmedzený iba výhradnou podriadenosťou Svätej stolici a pápežovi v Ríme, alebo išlo aj o samostatné subjekty medzinárodného práva, porovnateľné alebo totožné so štátmi?

Ak chceme hovoriť o rytierskych duchovných rádoch ako o štátoch, a to v zmysle subjektov medzinárodného práva, musíme skúmať, či sa v podmienkach Svätej zeme v období 12. a 13. storočia dá hovoriť o existencii určitých „rádových štátov“. Táto skutočnosť je kľúčová, nakoľko z povahy doposiaľ konštatovaných faktov vyplýva, že rytierske duchovné rády je možné chápať skôr ako cirkevné korporácie, alebo v zmysle súčasnej právnej terminológie právnické osoby, združujúce personálny a majetkový substrát. Pri hľadaní dôkazov existencie rádových štátov v prostredí Svätej zeme sa potom musíme zamerať na odhalenie prítomnosti troch kľúčových atribútov každého štátu: štátne územie, obyvateľstvo štátu a štátna moc.

Podmienka existencie štátneho územia je v prípade rytierskych duchovných rádov do určitej miery diskutabilná. Z dobových prameňov a záznamov vieme, že rytierske rády vo Svätej zemi disponovali rozsiahlym hnutelným, ale aj nehnuteľným majetkom. Kategóriu nehnuteľného majetku tvorili spravidla jednotlivé obytné domy a hospodárske stavby, ale výnimkou neboli ani hrady alebo súvislé pozemkové panstvá s celými dedinami. Ako príklad nám môže poslúžiť sformovanie základov jedného z viacerých johanitských panstiev, a to v roku 1136 (1137), kedy Hugo, lénny pán z Hebronu, postúpil johanitom darom hrad Bethgibelin spolu s desiatimi osadami v jeho okolí.¹⁷ Johaniti, ako aj ostatné rytierske duchovné rády, takýmto spôsobom nadobudli viacero pozemkových drôzav, ktoré potom v jednotlivých križiackych štátoch tvorili samostatné panstvá. Boli spravované rádom vo vlastnej rézii v rámci ich vnútornej organizačnej štruktúry. Problematickou však ostáva skutočnosť, že tieto rádové pozemkové panstvá nevytvárali súvislé, navzájom hraničiace územné celky. Otázkou potom je, do akej miery možno považovať osamotené pozemkové panstvá za základ

14 Tamže, s. 18 (pozn.: preklad autor)

15 WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold: *Řád Johanitů ve středověku*. Praha: Academia, 2008., s. 25 – 27

16 Tak napríklad pápež Inocent II. v bule *Omne datum optimum* (1139) okrem potvrdenia rádu templárov a ich rehole, opodstatnil udelenie osamostatňujúcich privilégií v podobnom duchu ako jeho predchodcovia nasledovným konštatovaním: „*Pretože váš mníšsky rád a vašu starobylú spoločnosť chvália po celom svete...treba vás považovať predovšetkým za súčasť Božieho rytierstva.*“ PHILLIPS, Charles: *Križiacke výpravy – ilustrované dejiny*. Bratislava: Reader's Digest Výber Slovensko, s.r.o., 2010., s. 211; viď aj: BARBER, Malcolm: *Noví rytíři: dejiny templářského řádu*. Praha: Argo, 2006., s. 69 – 72

17 Rôzni autori sa rozchádzajú v datovaní tejto udalosti. Porovnaj: WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold: *Řád Johanitů ve středověku*. Praha: Academia, 2008., s. 260 (spomína rok 1137); NADER, Marwan: *Burgesses and Burgess law in the Latin Kingdoms of Jerusalem and Cyprus (1099 – 1325)*. Aldershot, England: Ashgate Publishing Limited, 2006., s. 189 – 190 (spomína rok 1136).

rádového štátu? Čiastočnú odpoveď nám môže poskytnúť paralela so situáciou vo vtedajšom kapetovskom Francúzsku. V polovici 12. storočia vo Francúzskom kráľovstve vrcholí obdobie feudálnej rozdrobenosti. Panovník ovláda pod svojou priamou kontrolou len určité časti kráľovstva, a vo zvyšných panstvách sú suverénnymi vladármi jednotliví šľachtici. Tak panovník, ako aj šľachtici, ovládajú od seba navzájom oddelené panstvá, ktoré nutne netvorí súvislý územný celok. Ich autorita nad týmito územiami však ostáva zachovaná aj napriek ich vzájomnému oddeleniu, pričom sú stále považované za súčasť ich suverénneho panstva a štátu ako takého.¹⁸ Na základe toho je možné tvrdiť, že aj v prípade pozemkových panstiev rytierskych duchovných rádoov sa dá aplikovať rovnaký model, kedy by tieto panstvá mohli predstavovať územný základ pre rádový štát. Avšak k jednoznačným záverom v tomto smere dospieť nemôžeme, nakoľko pozemkové panstvá sa nachádzali na území viacerých križiackych štátov. V súčasnosti by bolo pomerne ťažké predstaviť si štát, ktorý prerastá hranice viacerých suverénnych štátov súčasne. Ale je pravdou, že v stredoveku takýto jav vystopovať skutočne môžeme. Dobrým príkladom je gróf z Flanderska, ktorý bol vazalom francúzskeho kráľa, a súčasne aj rímsko-nemeckého kráľa. Panstvo grófa z Flanderska sa totiž rozprestieralo jednak vo Francúzskom kráľovstve, ako aj na území Svätej ríše rímskej.¹⁹ Panovníci sa všemožne vyhýbali vzniku takejto situácie, nakoľko v prípade územných sporov by nevyhnutne došlo ku konfliktu záujmov. Postoj vládcov križiackych štátov ku rytierskym duchovným rádom a ich pôsobeniu na ich území určovala najmä aktuálna vojenská a politická situácia. Je pravdou, že doba nútila križiackych vládcov akceptovať prítomnosť rytierskych duchovných rádoov na svojom území, no vzhľadom na ich politickú angažovanosť neboli výnimkou situácie, kedy ich vnímali rezervovane, alebo dokonca proti nim aj otvorene vystúpili.²⁰ Existencia rádových pozemkových panstiev na území viacerých križiackych štátov je teda preukázateľná, no definovanie ich postavenia vzhľadom na dobové pomery je minimálne problematické.

Na spomínaných pozemkových panstvách žili v dedinách a usadlostiach obyvatelia, ktorí boli zmesou rôznych národností a vierovyznaní. Okrem toho išlo o osoby s rozdielnym právnym postavením. Boli to osobe slobodní roľníci a remeselníci, ale aj nevoľníci a otroci, ktorí sa dostali ku rytierskym duchovným rádom ako vojnoví zajatci. Rozhodujúcou je však skutočnosť, že sa nachádzali na území, ktoré patrilo konkrétnemu rytierskemu rádu, v čoho dôsledku sa vytváral priamy právny vzťah medzi týmto obyvateľstvom a rádom. Osoby žijúce na rádových panstvách tak nielen spadali pod právomoc rádových hodnostároov, správnych a súdnych orgánov, ale navyše boli viazaní platením naturálnych a cirkevných dávok ako nájomcovia rádovej pôdy, domov, alebo na základe iného relevantného právneho titulu.²¹ Podmienka existencie obyvateľstva štátu by teda v prípade rytierskych duchovných rádoov splnená bola.

Posledným dôležitým atribútom, je štátna moc. Ako už bolo spomínané, pápežské buly zakotvovali právo rytierskych duchovných rádoov na úpravu vlastnej samosprávy. Na základe toho sa tu potom stretávame s pomerne rozvinutou štruktúrou administratívnych a súdnych orgánov, ktoré mali na starosti zabezpečovanie otázok každodenného chodu rádu, jeho majetkov, a výkon jeho činností. V každom ráde potom bola táto štruktúra orgánov hierarchicky usporiadaná, a to jednak na úrovni orgánov riadenia a správy rádových záležitostí, až po otázky územno-administratívneho členenia rádových panstiev, o čom sa podrobnejšie zmienime v ďalších pasážach. Aj v tomto bode teda môžeme konštatovať jeho naplnenie.

Bližšia analýza naplnenia všetkých troch atribútov štátu nás v prípade rytierskych duchovných rádoov a ich posudzovania ako subjektu medzinárodného práva môže doviesť ku konkrétnym záverom. Ak vynecháme nároky kladené na štátne územie, mohli by sme rytierske duchovné rády skutočne považovať

18 S rovnakou situáciou sa stretávame dokonca aj v samotnom Jeruzalemskom kráľovstve. Kráľovo panstvo tvorili len mestá Jeruzalem, Akkon, Týros a striedavo aj Daron, Nábulus, Jaffa, Bejrút, Hebron, Askalón a Blanchegard, spolu s územím v ich bezprostrednom okolí. Ostatné územia boli udelené ako léna jednotlivým šľachticom.

19 TYERMAN, Christopher: Svaté války. Dějiny Křížových výprav. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012., s. 26

20 Napr. zásah kráľa Amalricha I. proti templárom po zavraždení asasínského vyslanca pod kráľovskou ochranou jedným templárskym rytierom. Pre podrobnosti viď: BARBER, Malcolm: Noví rytíři: dejiny templářského řádu. Praha: Argo, 2006., s. 112 – 119

21 Podrobnosti viď napr. WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold: Řád Johaniťů ve středověku. Praha: Academia, 2008., s. 260 – 261, 263 – 265. V širších súvislostiach o postavení pôvodného domáceho obyvateľstva križiackych štátov viac viď napr.: SETTON, Kenneth M., ZACOUR, Norman P., HAZARD, Harry W.: A history of the Crusades – Volume V: The Impact of the Crusades on the Near East. Madison: University of Wisconsin Press, 1985., s. 59 – 115

za subjekt medzinárodného práva prinajmenšom s obdobným postavením, ako majú štáty. Avšak len samotné naplnenie týchto atribútov nepostačuje na to, aby sme takéto hodnotiace stanovisko vyriekli so sto percentnou istotou. Musíme sa preto ešte pozrieť na prítomnosť ďalších dôležitých faktorov, ktoré nám pomôžu ozrejmiť, či boli rytierske duchovné rády vtedajšími štátmi akceptované za im rovnocenného partnera. Našu pozornosť teda zameriame na formálne uznanie rytierskych duchovných rádov inými štátmi na diplomatickej úrovni a na rozsah suverenity rytierskych duchovných rádov.

O suverénnom postavení rytierskych duchovných rádov nám čo to napovedá zastúpenie templárov a johanitov priamo v kľúčových štátnych orgánoch križiackych štátov. Steven Runciman uvádza, že majstri templárov a johanitov zastupovali záujmy svojich rytierskych duchovných rádov priamo v kráľovskej rade (*Haute Cour*) Jeruzalemského kráľovstva, ako aj v prostredí grófskej rady grófa z Tripolisu a kniežacej rady kniežaťa z Antiochie. Išlo o orgány, ktoré v rámci križiackych štátov plnili najmä legislatívne, súdne, správne a poradné funkcie, no súčasne rozhodovali aj o otázkach formovania zahraničnej politiky. Na ich pôde vystupovali rádoví majstri ako zástupcovia, resp. vyslanci svojich suverénnych rádov, ktoré neboli nijakým spôsobom viazané konkrétnemu panovníkovi. V prípade, že rádoví majstri nesúhlasili s politikou presadzovanou týmito orgánmi, mali právo odoprieť spoluprácu a podporu svojich rádov, ktorú poskytovali v podstate na čisto dobrovoľnej báze.²² Rytierske duchovné rády si takýmto spôsobom vybudovali veľký politický vplyv a mocenské postavenie v rámci celej križiackej Sýrie a Palestíny, čo je potvrdením formovania ich *de facto* suverénneho postavenia. Zaujímavý príklad vývoja postavenia rytierskeho rádu johanitov smerom k suverénnemu štátu, uvádza vo svojej publikácii Berthold Waldstein-Wartenberg. Ide konkrétne o opis vývoja právneho postavenia rádu johanitov v prostredí Antiochijského kniežatstva v polovici 12. storočia. Podľa uvádzaných informácií boli johaniti v roku 1149 antiochijským kniežaťom oslobodení od platenia daní, pričom osoby, ktoré mali právny vzťah k rádu, boli navyše vyňaté z povinnosti platenia mýta. V januári 1168 potom nasledovalo asi najdôležitejšie privilegium, ktorým antiochijské knieža priznalo rádu johanitov právo samostatne rozhodovať o mieri a vojne proti moslimom. Rozhodnutia v týchto veciach boli pre knieža a jeho vazalov záväzné, no už nie naopak. V tom istom roku došlo okrem ďalšieho potvrdenia tohto práva aj k jeho rozšíreniu, a to dohodou o výmene zadržaných nevoľníkov, ktorí zbehli z panstiev rádu johanitov a antiochojského kniežaťa. Ako jediná protihodnota za tieto privilegia sa tu spomína záväzok johanitov brániť južnú hranicu Antiochijského kniežatstva.²³ Z povahy spomínaných privilegií a dojednaní medzi rádom johanitov a antiochijským kniežaťom je zrejmé, že rád johanitov získal potvrdenie svojho suverénneho postavenia zo strany svetskej moci, čím sa z neho stal rovnocenný partner pre dojednávania na medzištátnej úrovni. Aj napriek uvedeným zisteniam však sám Berthold Waldstein-Wartenberg jedným dychom dodáva, že aj keď „*Johanité tato práva získali a byli tak víceméně nezávislí na jákékoli světské moci*“, tak „*V oné době ... ještě nelze hovořit o suverénech, jejichž mocenskou základnu by tvořila území*.“²⁴ Berthold Waldstein-Wartenberg zjavne naráža na problematickosť sformovania rádového pozemkového panstva do podoby uceleného územia, ktoré by mohlo tvoriť teritoriálny základ prípadného rádového štátu. Z jeho tvrdení však môžeme vydedukovať, že správanie rytierskych duchovných rádov ako suverénov „viac či menej“ nespochybňoval. Na podporu tézy o suverénnom postavení johanitov ďalej ešte dokladá aj priznanie prezentačného práva vo vzťahu k menovaniu biskupa z Valenie, keďže johaniti boli držiteľmi mesta Valenia.²⁵ Jedinú prekážku brániacu johanitom v nadobudnutí postavenia subjektu medzinárodného práva tak videl v onom diskutabilnom teritoriálnom probléme. Okrem toho si je však dôležité povšimnúť ešte jednu skutočnosť. Záväzok johanitov brániť juh Antiochijského kniežatstva výmenou za potvrdenie uvedených privilegií a držby hradu Margat a mesta Valenie (Baniyas) navodzuje dojem, že tu reálne mohol existovať vazalský vzťah medzi johanitmi a antiochijským kniežaťom. Mohli byť za takýchto okolností johaniti, ako aj v prípade vzniku obdobnej

22 RUNCIMAN, Steven: A history of the Crusades, Volume II.: The Kingdom of Jerusalem. Harmondsworth: Penguin Books, 1971, s. 313

23 WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold: Řád Johanitů ve středověku. Praha: Academia, 2008., s. 262 – 263.

24 Tamže, s. 263.

25 Tamže.

situácie ostatné rytierske duchovné rády, považované za suverénne? Odpoveď na túto otázku nám môže pomôcť nájsť stredoveká právna veda a jej poňatie pojmu suverenita štátu.

Stredoveká jurisprudencia ďalej rozvíjala pôvodný rímsky koncept suverenity štátu, ktorý ostal zachovaný v Digestách ako súčasť vrcholnej zbierky rímskeho práva *Corpus Iuris Civilis*. Podľa rímsko-právneho konceptu bol za suverénny štát považovaný každý štát, ktorý nebol podrobený cudziemu právnemu poriadku.²⁶ V stredoveku potom dochádzalo k spresňovaniu takeého vnímania suverenity. Suverenita sa postupne začínala spomínať v súvislosti s mocou v štáte. Vtedajšia politická literatúra sa prikláňala k názoru, že za suverénnu možno považovať iba takú moc, ktorá nie je formou vazalskej moci. Malo teda ísť o akúsi pôvodnú moc, neobmedzovanú žiadnou inou mocou. Takémuto vymedzeniu vtedy zodpovedalo rozlišovanie dvoch kategórií suverénnych mocí, ktorými bola pontifikálna (pápežská) moc a legitímna svetská moc. Navyše je potrebné dodať, že v období feudalizmu bol štát chápaný ako súhrn mocensky autonómnych panstiev jednotlivých feudálov. V období 12. a 13. Storočia ešte neexistovali národné štáty, v ktorých by kľúčovú úlohu zohrávala národná identita, umožňujúca ustáliť hranice jednotlivých štátov.²⁷

Ak sa teda suverenita v období stredoveku viaže k moci v štáte, možno považovať rytierske duchovné rády za nositeľa takejto suverénnej moci? V predchádzajúcom výklade bolo spomenuté, že vzhľadom na existenciu rozvinutej organizačnej štruktúry rytierskych duchovných rádov môžeme hovoriť o existencii efektívnej normotvornej, výkonnej a súdnej moci vo vnútri rádov a na ich pozemkových panstvách. Pri následnej konfrontácii tejto moci s podmienkami, ktoré kladla stredoveká jurisprudencia na suverénnu moc v štáte, môžeme dospieť k záveru, že existujú vážne pochybnosti o ich naplnení. Jedným z dôvodov je už spomínaný fakt, že medzi rytierskymi duchovnými rádmí a križiackymi vládcami mohli existovať vazalské vzťahy. Okrem toho je tu tiež otázka ingerencií pápeža do právneho postavenia rádov. Spomínané pápežské buly zakotvovali súdnu právomoc pápeža a Svätej stolice nad jednotlivými rádmí a ich členmi. Navyše, tak ako pápež mohol vydaním svojej buly schváliť založenie rytierskeho duchovného rádu, mohol rovnako rozhodnúť aj o jeho rozpustení, čo sa konkrétne stalo v prípade templárov v roku 1312 vydaním buly *Vox in excelso*. V takomto prípade ide skôr o určitú formu vazalskej moci, kde vplyv inej, vonkajšej moci bráni existencii suverénnej moci. Pri posudzovaní rytierskych duchovných rádov ako štátov v zmysle subjektov medzinárodného práva môžeme následne konštatovať, že v danej etape historického vývoja v prostredí Svätej zeme nie je možné hovoriť o rádrových štátoch. Rytierske duchovné rády tu vystupujú iba v postavení cirkevných korporácií, ktoré požívajú cirkevnými a svetskými privilegiami zabezpečenú obmedzenú mieru samostatnosti.

4. Vnútoraná organizácia rytierskych duchovných rádov

K budovaniu povedomia o rytierskych duchovných rádoch najviac prispievali činnosti, ktoré robili pre obyčajných ľudí. V duchu johanitského hesla „*Tuitio fidei et obsequium pauperum – Obrana viery a služba chudobným*“, rytierske duchovné rády pomáhali v ich každodenných útrapách nielen chorým a chudobným, ale taktiež so zbraňou v ruke bránili všetkých kresťanov žijúcich v križiackych štátoch. Vďaka tomu sa stali uznávanými organizáciami v očiach celého kresťanského sveta. Dosiahnutie týchto cieľov bolo možné vďaka pretvoreniu týchto sprvu nepočetných rytierskych a špitálnych bratstiev na dokonale fungujúce inštitúcie s vlastnou duchovnou, vojenskou a hospodárskou organizáciou. Napriek tomu, že v každom rytierskom duchovnom ráde sa stretávame s rozdielnymi názvami jednotlivých orgánov a hodnostárov, prípadne s trocha rozdielnymi úlohami, ktoré pri výkone svojej funkcie plnia, je výstavba organizačnej štruktúry všetkých rádov na Blízkom východe vo svojej podstate rovnaká.

Členmi rádu sa mohli stať muži aj ženy. Zohľadňovala sa tak skutočnosť, že rády sa venovali dvom oblastiam činností – charitatívnym a vojenským činnostiam. V počiatočných existencii rytierskych duchovných rádov spoločenské postavenie nezohrávalo dôležitú úlohu. Pri vstupe do rádu boli rozhodujúce iba podmienky fyzického zdravia, osobnej slobody, legitímneho – t.j. manželského pôvodu, nezadĺženosti a bezúhonnosti

26 „*Liber autem populus est, qui nullius potestatis est subiectum.*“ KRSKOVÁ, Alexandra: Dejiny politickej a právnej filozofie. Bratislava: IURA EDITION, spol. s.r.o., 2011., s. 243

27 KRSKOVÁ, Alexandra: Dejiny politickej a právnej filozofie. Bratislava: IURA EDITION, spol. s.r.o., 2011., s. 243 – 244; TYERMAN, Christopher: Svaté války. Dějiny Křížových výprav. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012., s. 26 – 28

z pohľadu cirkevného práva. Avšak postupom času, ako sa vojenská situácia v križiackych štátoch začala zhoršovať, a spolu s ňou sa začala zhoršovať aj finančná situácia rytierskych rádov, začali byť za nových členov preferovaní práve bohatí šľachtici. Dialo sa tak na úkor nemajetných vrstiev spoločnosti, pričom dôvod bol prozaický – šľachtici so sebou do rádu prinášali aj bohaté majetkové donácie. Pre vznik členstva bol potom rozhodujúci formalizovaný prijímací ceremoniál, súčasťou ktorého bolo zloženie rehoľných sľubov poslušnosti, čistoty a chudoby uchádzačom o členstvo v ráde. Ako príklad môže slúžiť prijímanie nových členov do rádu templárov. Za prítomnosti rádových hodnostárov si musel uchádzač o členstvo najprv vypočuť poučenie o pravidlách rádu, o jeho povinnostiach a o závažnosti skladaných sľubov. Následne sa zisťovali uchádzačove „záväzky k vonkajšiemu svetu“ – manželský stav, majetkové záväzky, záväzky voči iným rytierskym duchovným rádom, ako aj jeho fyzické zdravie a skutočnosť, či je osobne slobodný. Ak uchádzač vyhovel kladeným nárokom, pristúpilo sa k jeho prijatiu, pričom rádový brat, ktorý viedol prijímací ceremoniál, kladol dôraz na povinnosti voči rádu a jeho predstaviteľom. Členstvo v ráde bolo doživotné. Zaniknúť mohlo spravidla iba smrťou, alebo vylúčením z rádu za obzvlášť závažný disciplinárny prehrešok.²⁸ Môžeme nájsť aj zmienky o členoch, ktorí tu pôsobili na presne vymedzené časové obdobie (*ad terminum*), alebo mali status laických bratov (*confratres*), ktorí neboli priamo členmi rádu, ale boli s ním spojení prostredníctvom jeho osobnej a finančnej podpory.²⁹

Vzhľadom na rôznorodosť vykonávaných činností, sa členovia rádu rozdeľovali na **nevojenských členov**, plniacich charitatívne a správne funkcie, a na **ozbrojených členov**, zameriavajúcich sa na výkon vojenských úloh. Na základe tohto rozdelenia sa v jednotlivých rádoch potom stretávame s bratmi rytiermi, ktorí tvorili jadro rádového vojska, služobníkmi bratmi (*serjeants, fratres servientes*), ktorí plnili bojové, ale aj nebojové, najmä remeselné úlohy, a nakoniec s bratmi úradníkmi, kňazmi a duchovnými, ktorí plnili úradné, správne a duchovné úlohy. Jednotliví členovia sa následne vo veciach organizovania, riadenia a výkonu každodenných činností rádu ujímali jednotlivých úloh v rámci svojho zaradenia do hierarchicky usporiadanej rádovej organizačnej štruktúry. Pri jej bližšej analýze môžeme rozlíšiť nasledovné kategórie orgánov rádovej samosprávy. Z hľadiska hierarchických vzťahov nadriadenosti a podriadenosti rozlišujeme orgány ústrednej rádovej samosprávy, s pôsobnosťou pre celý rytiersky duchovný rád, a orgány miestnej rádovej samosprávy, pôsobiace na miestnej úrovni jednotlivých pozemkových panstiev, rádových domov a konventov. Z hľadiska počtu členov tvoriacich konkrétny orgán potom ešte rozlišujeme kolektívne orgány, alebo individuálnych rádových hodnostárov.

Najdôležitejším ústredným orgánom rádovej samosprávy bola **generálna kapitula**. Išlo o kolektívny orgán, pozostávajúci z ústredných rádových hodnostárov, hodnostárov spravujúcich rádové provincie a majetky na Blízkom východe a v Európe, a obyčajných rádových členov. Generálna kapitula bola zvolávaná majstrom rádu a svoje právomoci vykonávala s pôsobnosťou pre všetkých členov rádu a pre všetky rádové provincie, resp. správne útvary, na ktoré sa rád členil na Blízkom východe a v Európe. Do právomoci generálnej kapituly patrili najmä nasledovné činnosti:

- kreácia rádových orgánov (najmä voľba nových členov rádových orgánov, hodnostárov a správcov rádových provincií a ich menovanie do úradov),
- výkon kontrolnej právomoci vo vzťahu k jednotlivým rádovým orgánom a hodnostárom,
- rozhodovanie o ďalších otázkach vnútorného chodu rádu, ako aj o otázkach politiky rádu smerom navonok.

28 V prípade templárov sa však stretávame aj s možnosťou prestupu do rádu s prísnejšími vnútornými pravidlami. NICHOLSONOVÁ, Helen: Templári 1120 – 1312. Brno: Computer Press, a.s., 2008., s. 15

29 Službu u templárov mohli vykonávať dokonca aj ženatí rytieri, označovaní podľa toho ako tzv. *fratres conjugati*. BARBER, Malcolm: Noví rytieri: dejiny templárského rádu. Praha: Argo, 2006., s. 28; Pri ráde nemeckých rytierov sa zase stretávame tiež s prijímaním nových členov z radov tzv. *Dienstmänner*; resp. *ministeriales*. Táto v nemeckých krajinách bežná vrstva služobnej šľachty v sebe zahŕňala tzv. *Dienstmänner* – slúžiacich ľudí, a tzv. *Dienstherren* – slúžiacich pánov, ktorí si postupne získali postavenie šľachty žijúcej na dvore svojho seniora. *Dienstherren* pritom požívali šľachtické výsady, avšak vzhľadom na viazanosť osobnou službou svojmu seniorovi boli stále neslobodní. NICOLLE, David: Rád Nemeckých rytierů 1190 – 1561. Brno: Computer Press, a.s., 2009., s. 18 – 19

Obdobou generálnej kapituly na úrovni rádovej provincie bola provinčná **kapitula** ako miestny orgán rádovej samosprávy. Na nej sa prejednávali za prítomnosti provinčných rádových hodnostárov a rádových členov záležitosti týkajúce sa spravovania rádového majetku a výkon rádových úloh a činností. V niektorých rádoch okrem toho nachádzame aj ďalšie samostatné výkonné a súdne orgány, no ich výskyt závisel od vývoja v tom ktorom ráde.³⁰

Dôležité miesto v štruktúrach jednotlivých rádov zohrávali aj individuálni hodnostári, a to ústrední rádoví hodnostári, s pôsobnosťou pre celý rád, a miestni rádoví hodnostári v rámci jednotlivých provincií. Na čele rádu stál jeho **majster**. Majster bol volený na zasadaní generálnej kapituly, a po vymenovaní svoju funkciu zastával doživotne. Okrem toho, že riadil ústredný rádový konvent, bol vrchným veliteľom rádového vojska. Medzi jeho kľúčové úlohy tiež patrilo celkové riadenie činnosti rádu, navrhovanie zmien vnútorných predpisov a riešenie otázok medzinárodných vzťahov v súčinnosti s generálnou kapitulou, najmä vyhlásenia vojny alebo uzavretia mieru. Spolu s majstrom sa na riadení, organizácii a samotnom výkone úloh a činností v rámci rádu podieľali nasledovní **ústrední rádoví hodnostári**:

- majstrov **zástupca** (u johanitov a nemeckých rytierov *veľký komtur*, u templárov *senešal*), ktorý najmä spravoval rádové financie a nehnuteľný majetok, zabezpečoval zásobovanie, a taktiež výzbroj a výstroj rádového vojska;
- **maršal** (u nemeckých rytierov najvyšší maršal), ktorý bol hneď po majstrovi druhým najvyšším vojenským hodnostárom, a v prípade nutnosti zastupoval majstra vo vedení rádového vojska, staral sa o zásobovanie, výzbroj, výstroj a kone vo vlastníctve rádu počas poľného ťaženia, pričom priamo na bojisku mal na starosti šikovanie mužstva do bojových formácií;
- **komtur rytierov, turkopolier** (velil tzv. turkopolom, t.j. ľahkým jazdným lukostrelcom bojujúcim po vzore Seldžuckých Turkov, ktorí pochádzali buď z radov moslimských konvertitov alebo východných kresťanov), a taktiež **rádový práporečník** (v boji niesol rádovú zástavu a vykonával dohľad nad disciplínou vo vojsku) ako aj ďalší vojenský hodnostári;
- **šatník**, zabezpečujúci výdaj odevu rádovým členom, **špitálnik** (u templárov *infirmár*), dohliadajúci na chod rádového špitálu a zabezpečujúci výkon ošetrovateľskej činnosti, a **pokladník**, spravujúci príjmy a výdavky rádovej pokladne a opatrujúci rádovú pečať, ako výhradne nebojoví hodnostári plniaci najmä správne a hospodárske úlohy.³¹

Rozsiahle pozemkové vlastníctvo, spolu s ostatným nehnuteľným majetkom, ktorý bol vo vlastníctve rytierskych duchovných rádov, boli postupne začleňované do teritoriálnej organizačnej štruktúry rádu, čo vyústilo do vytvorenia rádových administratívno-teritoriálnych jednotiek, riadených a spravovaných **miestnymi rádovými hodnostármi**. Na vrchole teritoriálnej organizačnej štruktúry bol **rádový konvent**, ktorý plnil úlohu rádového ústredia. Za jeho riadenie a organizáciu správy bol zodpovedný majster rádu, spolu s ktorým tvorili spoločenstvo žijúce v rádovom konvente ďalší rádoví bratia. Medzi rozhodujúce úlohy,

30 V ráde johanitov sú to rádová rada a squardium. **Rádová rada** bola výkonným orgánom, ktorý najmä riadil činnosť rádu, menoval hodnostárov do úradov v rádových provinciách, zabezpečoval nábor nových členov a kontrolu činnosti majstra rádu. Tento orgán sa skladal z najvyšších rádových hodnostárov, kde boli okrem vojenských hodnostárov zastúpení aj rádoví duchovní. **Squardium** bol mimoriadnym súdnym orgánom, ktorého úlohou bolo prejednávanie sporov medzi rádovými bratmi a ich priamymi nadriadenými, ako aj iných disciplinárnych prehrškov rádových bratov. WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold: *Rád Johanitů ve středověku*. Praha: Academia, 2008., s. 28 – 29, 190

31 Popri týchto hodnostároch existovali aj funkcie obsadzované buď z radov služobných bratov, alebo dokonca aj z radov osôb, ktoré neboli členmi rádu. Výnimkou nebolo ani obsadzovanie menej významných postov východnými kresťanmi. Boli nimi napr. veliteľ strelcov z kuší a hlavný seržant u johanitov, alebo podmaršal u templárov. Pre podrobnosti o jednotlivých ústredných rádových hodnostároch, ako aj rozdieloch medzi nimi v podmienkach jednotlivých rádov, viď nasledovné publikácie: WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold: *Rád Johanitů ve středověku*. Praha: Academia, 2008.; NICOLLE, David: *Rád Německých rytířů 1190 – 1561*. Brno: Computer Press, a.s., 2009.; NICOLLE, David: *Rytíři řádu johanitů*. Praha: Computer Press, a.s., 2010.; NICHOLSONOVÁ, Helen: *Templáři 1120 – 1312*. Brno: Computer Press, a.s., 2008.; SAVONA-VENTURA, C.: *The Hospitaller Order of Saint Lazarus*. 1. vydanie, 2005. ISBN: e-book 99932-663-4-5.

spadajúce do pôsobnosti rádového konventu patrili výkon súdnej a správnej agendy, na ktorej sa podieľali všetci členovia konventu na spoločnom zasadnutí.³²

Jednotlivé menšie konventy, ako aj hospodárske statky, hrady a vojenské opevnenia, ako aj samostatné pozemkové panstvá boli začleňované do väčších administratívno-teritoriálnych jednotiek, ktoré boli nazývané podľa zvyklostí jednotlivých rádov buď *bailie* (johaniti a nemeckí rytieri) alebo *provincie* (templári). Majetky takto začlenené do rádovej bailie alebo provincie si však aj naďalej ponechali svoj status najmenšej rádovej administratívno-teritoriálnej jednotky, najčastejšie označovanej ako *komenda*. Postupne sa tak vytvorila hierarchicky usporiadaná teritoriálna organizačná štruktúra prechádzajúca od rádového konventu, cez rádové bailie/provincie, až po jednotlivé komendy. Správcovia týchto bailií/provincií (*bailiovia* na čele bailie s *komturmi* ako zástupcami u johanitov, *veľkí preceptori* na čele provincie a *komturi* jednotlivých komend u templárov, *zemskí majstri* na čele bailie a *komturi* u nemeckých rytierov), ako hodnostári miestnej rádovej samosprávy, boli zodpovední za udržiavanie hospodárskeho chodu týchto administratívnych celkov a odvádzanie primeraných ročných finančných dávok, označovaných ako *responsae*. Rytierske duchovné rády však nikdy nemali dostatočný počet členov na to, aby dokázali zabezpečiť správu svojich majetkov len vo vlastnej réžii. Aj pri zabezpečovaní správy rádových majetkov sa preto stretávame s rovnakým trendom, ako pri organizovaní križiakmi dobytého územia. Ide o nadviazanie na tradičné štruktúry miestnej samosprávy pôvodného domáceho obyvateľstva. Vzhľadom na to, že križiaci tvorili oproti pôvodnému domácomu obyvateľstvu Svätej zeme vždy menšinu, bolo nevyhnutné ponechať mu určitý obmedzený rozsah samosprávy podľa vlastných náboženských a právnych obyčají. Moslimovia, židia a východní kresťania sa tak mohli spravovať vlastným právom a taktiež si ponechali aj vlastnú štruktúru samosprávnych orgánov. Ak sa pozrieme napríklad na moslimské dediny tak zistíme, že o výkon miestnej samosprávy sa starala **rada starších** na čele s tzv. **ra'isom**. *Ra'is* bol náčelníkom komunity, ktorá danú dedinu obývala. Svoju úradnú funkciu zastával z titulu postavenia hlavy najbohatšej, resp. najvýznamnejšej rodiny alebo rodu žijúceho v danej dedine. Jeho úlohou bolo najmä zabezpečiť dohľad nad poľnohospodárskou produkciou, vykonávať súdnictvo nad obyvateľmi dediny, vyberať peňažné a naturálne dávky a sprostredkovať kontakt medzi rytierskym duchovným rádom ako vlastníkom dediny a miestnym obyvateľstvom. *Ra'is* mal teda za úlohu komunikovať práve s miestnymi rádovými hodnostármi. Svoj úrad vykonával doživotne, pričom na jeho ustanovenie do funkcie nemali rytierske duchovné rády prakticky žiadny dosah. Jedinou výnimkou boli ďalší dedinskí pomocní úradníci, **sekretár** (*drogmannus*, *dragoman*) a **pisár** (*scriba*), ktorých podľa všeobecných zvyklostí aplikovaných v oblasti ustanovovania úradníkov miestnej správy mohol do funkcie menovať rytiersky duchovný rád ako vlastník dediny.³³

Za zmienku ešte stojí aj riešenie otázky výkonu súdnictva na území ovládanom rytierskymi duchovnými rádmami. Vzhľadom na vyňatie zo svetskej a cirkevnej právomoci si mohli na svojom území rytierske duchovné rády zriaďovať svoje vlastné sudy, ktoré zabezpečovali výkon bežnej súdnej agendy nad miestnym obyvateľstvom. Je však pomerne zaujímavé, že tu existoval určitý právny *modus vivendi*, na základe ktorého sa na laické obyvateľstvo žijúce na rádových statkoch alebo pozemkových panstvách spomínaná právna exempcia nevzťahovala úplne. V dobových listinách, akými bola aj listina o udelení práva osídlenia (*charte de peuplement*) z roku 1168, na základe ktorej došlo k osídleniu okolia hradu Bethgibelin kresťanskými roľníkmi a remeselníkmi, sa spomína právo rádu johanitov na výkon spravodlivosti nad týmito osobami (*Hospitalis justicia*).³⁴ Obsahom tohto práva bolo okrem podriadenia obyvateľstva Bethgibelinu súdnej právomoci rádu

32 Napríklad u johanitov bol rádový konvent tvorený majstrom, členmi majstrovej družiny, služobne najstaršími členmi, ktorí v ráde slúžili viac ako 20 rokov, a ostatnými členmi rádu, ktorí sa v konvente nachádzali, zahŕňajúc tak bratov rytierov, služobných bratov a tiež aj kňazov a duchovných. NICHOLSON, Helen J.: *The Knights Hospitaller*. Boydell & Brewer, 2001., s. 68 – 69

33 Pre viac podrobností o organizácii miestnej správy v prostredí križiackych štátov viď: RICHARD, Jean: *The Crusades*, c. 1071 – 1291. Cambridge: Cambridge University Press, 1999., s. 101; RILEY-SMITH, Jonathan: *The Crusades*, A History. 2. vydanie. Londýn: Continuum, 2005., s. 82 – 86; SETTON, Kenneth M., ZACOUR, Norman P., HAZARD, Harry W.: *A history of the Crusades – Volume V: The Impact of the Crusades on the Near East*. Madison: University of Wisconsin Press, 1985., s. 103 – 104

34 NADER, Marwan: *Burgesses and Burgess law in the Latin Kingdoms of Jerusalem and Cyprus (1099 – 1325)*. Aldershot, England: Ashgate Publishing Limited, 2006., s. 190

johanitov aj oprávnenie na zriadenie samostatného súdu, ktorý by reálne zabezpečoval výkon súdnej agendy najmä v civilných, majetkoprávných veciach, týkajúcich sa obyvateľov Bethgibelinu, ktorým rád johanitov prenajal svoj majetok nezaťažený feudálnymi povinnosťami (*borgesies*). Vo veciach podľa kánonického práva si však nad týmito osobami podržali svoju právomoc príslušné diecézne cirkevné sudy. Predmetný model súdnej organizácie v rádrových provinciách, ako aj model delby právomoci medzi rádrovými a diecéznymi cirkevnými súdmi bol všeobecne uplatňovaný pri všetkých rytierskych duchovných rádoch.³⁵

Popisovaná organizačná štruktúra rádovej samosprávy na ústrednej a miestnej úrovni zhruba zodpovedá všeobecnému trendu organizačnej výstavby rytierskych duchovných rádoch v období 12. a 13. storočia v prostredí Svätej zeme. Podobnosť medzi jednotlivými rádmami je pritom podmienená vzájomným preberaním vnútorných predpisov upravujúcich organizačnú štruktúru rádu, ako tomu bolo napr. v prípade rádu nemeckých rytierov, ktorý prebral ustanovenia z reholí johanitov a templárov.³⁶

5. Vnútorné právne predpisy rytierskych duchovných rádoch

Každodenný život členov rytierskych duchovných rádoch, nebol ničím ľahkým, najmä v tak drsnom a nebezpečnom prostredí, akým bol Blízky východ. K tvrdomu týmto podmienkam sa pridával aj fakt, že rytierske duchovné rády boli budované na tradíciách a princípoch kontemplatívnych mníšskych reholí, ktoré viedli osamotený a asketický život. Všetky najbežnejšie úkony ako napr. stravovanie, obliekanie, výkon bežných pracovných činností alebo výcvik boli vzhľadom na túto skutočnosť regulované súborom právnych predpisov, zahŕňajúcich okrem pápežských búl aj rozmanité rádrové vnútorné predpisy.

Ako už bolo spomenuté, **pápežské buly** upravovali skôr problematiku postavenia rytierskeho duchovného rádu ako subjektu práva smerom navonok voči štátom alebo cirkevnej hierarchii. Priznaním práva voľby vlastného rádrového majstra výhradne členmi rádu, a súčasné priznanie rádovej samosprávy, vytváralo základný predpoklad pre vznik hierarchicky usporiadanej organizačnej štruktúry rádu, ako aj pre tvorbu vlastných vnútorných predpisov upravujúcich každodenný chod rádu.³⁷ Rytierske duchovné rády si na základe toho mohli všetky svoje záležitosti riešiť takpovediac „vo vlastnej réžii“.

Základným vnútorným predpisom upravujúcim práva a povinnosti členov rádu, a taktiež bežné otázky každodenného chodu rádu, bola rádrová **rehoľa**. Nadviazanie na tradície kontemplatívnych mníšskych rádoch sa v praktickej rovine premietli do preberania ich reholí.³⁸ Rádrová rehoľa upravovala najmä:

- pravidiel vstupu do rádu (skladanie rehoľných sľubov poslušnosti, čistoty a chudoby);
- duchovné povinnosti členov rádu (pravidlá účasti rádrových bratov na bohoslužbách);
- povinnosti členov rádu pri výkone jednotlivých úloh, ktorými boli poverení (napr. reprezentácia rádu na verejnosti, výber almužien a darov);
- riešenie disciplinárnych deliktov.³⁹

Vnútorné predpisy, ktoré detailne upravovali organizačnú štruktúru rádu, proces trestania disciplinárnych deliktov, otázky spravovania rádrového majetku, ako aj problematiku plnenia rádrových úloh, boli

35 Pre viac podrobností o organizácii cirkevného súdnictva vo Svätej zemi viď: tamže, s. 179 – 197

36 NICOLLE, David: *Řád Německých rytířů 1190 – 1561*. Brno: Computer Press, a.s., 2009., s. 24

37 Z buly pápeža Paschala II. z roku 1113 pre rád johanitov: „*A po tvojej smrti, ktorý si teraz majstrom (provisor) a prepoštom toho miesta*, (t.j. po smrti prvého majstra rádu, blahoslaveného brata Gérarda (1099 – 1120), ktorému je pápežská bula adresovaná [pozn. autor]) *nikto tam nesmie byť (na tvoje miesto) menovaný v dôsledku slabosti, alebo pletkami, alebo násilím, ale iba ten, koho rádroví bratia spomedzi seba ustanovia a zvolia v súlade s vôľou Božou*.“ (preklad autor) KING, Edward J., Sir.: *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers, 1099 – 1310*. Dotlač, Knights of Malta. ISBN 0404162460., s. 17; Porovnaj so stavom v ráde templárov: BARBER, Malcolm: *Noví rytíři: dejiny templářského řádu*. Praha: Argo, 2006., s. 70 – 71

38 Tak napr. johaniti prebrali augustiniánsku reholu, a templári prebrali prvky cisterciánskej rehole.

39 Viď napríklad: pôvodnú reholu johanitov z doby majstra blahoslaveného Raymonda de Puy (1120 – 1160) – dostupné z: <http://smom-za.org/rule.htm> Aktualizované 23.10.2006 o 15:31. [cit. 26.5.2013]; alebo preklad rehole Rádu nemeckých rytierov z roku 1264 – dostupné z: http://web.archive.org/web/20030902030544/http://www.the-orb.net/encyclop/religion/monastic/tk_rule.html [cit. 26.5.2013].

rádové štatúty. Vydávanie štatútov bolo spravidla vo výhradnej kompetencii generálnej kapituly, ktorá bola ako jediná oprávnená prijímať nové a meniť už existujúce štatúty.⁴⁰ Pozoruhodná je tiež skutočnosť, že v mnohých prípadoch ustanovovali aj podrobný rozpis denného režimu, ktorý bol pre členov rádu záväzný. Rozpis denného režimu obsahoval určenie času, ku ktorému bola priradená konkrétna povinnosť duchovného (účasť na bohoslužbe) a svetského charakteru (zabezpečovanie bežných pracovných povinností a pod.), spolu s určením času stravovania a pravidiel, ktoré sa pri stravovaní zachovávali.⁴¹

V rytierskych duchovných rádoch sa potom ešte môžeme stretnúť aj s ďalšími doplnkovými formami vnútorných predpisov. Tak napr. v ráde johanitov na štatúty nadväzovali rádové **obyčaje a rozhodnutia generálnej kapituly**. Rádové **obyčaje** (*usances*) sa vyvinuli jednak postupne počas existencie rytierskych duchovných rádoch pri plnení ich úloh, no vychádzali aj zo zvyklostí bežne zaužívaných a dodržiavaných v kontemplatívnych mníšskych rádoch. V neskoršom období boli tieto obyčaje spísané, aby tak tvorili súhrn pravidiel upravujúcich otázky každodenného chodu rádu. Ako príklad takejto zbierky nám môže poslúžiť dielo *Rozsudky a obyčaje Špitálu v Jeruzaleme* (*Judgements and Customs of the Hospital*) z konca 13. storočia, ktorých autorom bol johanitský brat Viliam de Saint Estène.⁴² Svojím obsahom boli veľmi podrobné. Sústreďovali sa najmä na rozpracovanie kompetencií rádového majstra a ostatných samosprávnych orgánov a hodnostárov, spolu s disciplinárnym poriadkom rádu.⁴³ Mimo iné upravovali otázky stravovania a odievania rádových bratov, ich duchovné povinnosti, ako aj veľmi dôležité otázky vlastníctva a dedenia predmetov nevyhnutných pre plnenie povinností člena rádu. **Rozhodnutia generálnej kapituly** (*esgarts*) mali oproti obyčajom odlišnú povahu. Išlo o rozsudky vydávané generálnou kapitulou vo veciach disciplinárneho previnenia člena rádu. Generálna kapitula vo svojom rozhodnutí o vine za porušenie disciplinárnych predpisov, udelila odsúdenému členovi rádu konkrétny trest. Tieto rozhodnutia mali povahu súdnych precedensov, ktoré mali záväznú povahu vo vzťahu k rozhodovaniu obdobných prípadov v budúcnosti.⁴⁴ Súdnou praxou generálnej kapituly sa tak popri existujúcich disciplinárnych predpisoch ustálila sústava trestov za konkrétne druhy previnení, ktoré však nemali formu telesných trestov. Najmiernejším trestom za drobné prehrešky bolo odmietanie varenej stravy alebo vína. Ostatné tresty mali formu klasického cirkevného pokánia, kedy bol odsúdený previnilec po určitý čas len o chlebe a vode. V ráde johanitov sa rozoznávali tzv. *septaine*, teda sedemdňové väzenie o chlebe a vode, a *quarantaine*, teda štyridsaťdňové väzenie o chlebe a vode. Za najzávažnejšie previnenia proti rádovej disciplíne potom hrozilo odobratie rádového odevu, čo v praxi znamenalo vylúčenie z rádu.⁴⁵

40 No napr. pri ráde johanitov existovala výnimka. V tretej tretine 13. storočia bola ustanovená podmienka, podľa ktorej nadobúdali rádové štatúty platnosť a účinnosť až na základe ich potvrdenia pápežom. KING, Edward J., Sir.: *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers*, 1099 – 1310, s. 10

41 Viď napr. templársky denný poriadok, spísaný na základe mníšskej benediktínskej rehole. NICHOLSONOVÁ, Helen: *Templári 1120 – 1312.*, s. 23

42 KING, Edward J., Sir.: *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers*, 1099 – 1310., s. 139 a nasl.

43 Svedčí o tom aj úvodná pasáž a členenie obyčají v zbierke obyčají rádu johanitov: „*Tu sa začína pojednanie o poslušnosti, ktorú majú bratia zachovávať a udržiavať, a o (rádových) obyčajach, a privilegiách majstra, ako aj ostatných veciach, ktoré sú zapísané v tejto knihe: hoci tieto obyčaje nie sú nariadené rádovou kapitulou, predsa rádová rada (prud'hommes of the house) považovala za správne spísať ich ako zvyklosti a obyčaje nášho domu.*“ (preklad autor) Tamže, s. 174

44 KING, Edward J., Sir.: *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers*, 1099 – 1310., s. 139

45 Viac viď: NICOLLE, David: *Rytíři řádu johanitů*. Praha: Computer Press, a.s., 2010., s. 55; KING, Edward J., Sir.: *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers*, 1099 – 1310., s. 142 – 143, 151 – 173

Záver

Vďaka odkazu, ktorý po sebe prostredníctvom svojich činov zanechali v dejinách, zamestnávajú rytierske duchovné rády pozornosť ľudí aj stovky rokov potom, ako odznali udalosti, ktoré podnietili ich vznik. Zámerom tohto príspevku je poskytnúť právny pohľad na tieto inštitúcie a ich činnosti vo Svätej zemi. Ochrana pútnikov a novovzniknutých križiackych štátov pred moslimskou hrozbou, sa spolu so starostlivosťou o chorých a chudobných stali hlavnými úlohami, ktoré sa všetky rytierske duchovné rády pôsobiace v Sýrii a Palestíne zaviazali plniť v mene Boha a pre dobro celého kresťanského sveta. Na dosiahnutie týchto cieľov im boli vytvorené predpoklady vo forme nezávislosti na akejkoľvek svetskej alebo cirkevnej autorite. Postupne sa tak vyprofilovali na všeobecne akceptované suverénne právne subjekty, ktoré však počas svojej existencie vo Svätej zemi ešte nedosiahli postavenia samostatného štátu. To však nebránilo tomu, aby sa v prostredí jednotlivých rytierskych duchovných rádoz vyvinul životaschopný samosprávny aparát, ktorý vďaka svojmu vytrvalému úsiliu dokázal zabezpečiť prosperitu a riadny chod rádu aj v ťažkých vojnových dobách. Niečo také by však nebolo možné bez absolútnej disciplíny, zachováanej všetkými rádozími členmi. Bezproblémový chod rytierskych duchovných rádoz zabezpečoval súbor vnútorných právnych predpisov, ktoré priam kauzisticky upravovali všetky aspekty každodenného života. Iste, na základe uvádzaných faktov si netreba o týchto inštitúciách vytvárať idealistické predstavy. Išlo o „živé organizmy“, ktoré sa vyvíjali v prostredí poznačenom stretom viacerých kultúr a náboženstiev, a ktoré sa v záujme naplňania svojho poslania museli presadiť v často neľútostnom mocenskom boji aj so svojimi vlastnými kresťanskými spojencami. No nech už budeme vnímať rytierske duchovné rády akokoľvek, jedno je isté. Ich rozsiahle majetky, nachádzajúce sa slovami súčasníka „na oboch stranách mora“, spolu s ich hodnotármi a prepracovaným systémom vnútornej disciplíny, vytvárali z rytierskych duchovných rádoz mocné subjekty na poli medzinárodnej blízkovýchodnej politiky obdobia 12. a 13. storočia, ktoré nemohli opomenúť ani kresťania, a ani moslimovia.

Resume

SOMBATI, Ján: Legal aspects of activities of military orders in the Holy Land. In HISTORIA ET THEORIA IURIS, Vol. 5, 2013, No. 1, p. 78

The submitted article is aimed at the explanation of legal aspects of activities of military orders in the Holy Land as particular church institutions, which combined both lay and spiritual dimension. For better understanding of reasons of their existence, a short analysis focusing on material conditions of establishment of four most important military orders active in the Holy Land, is a part of this article. Subsequently, definition of legal status of military orders helps us to understand the legal framework in which these institutions could have fulfilled their tasks. At the end, the detailed analysis of internal selfgovernment of military orders and crucial legal regulations of internal discipline supports the overall view of abovementioned problematics.

PLNOLETOSŤ AKO PREDPOKLAD SVOJPRÁVNOSTI V PODMIENKACH 1. ČSR¹

**JUDR. IVANA ŠOŠKOVÁ, PHD.
KATEDRA TEÓRIE A DEJÍN ŠTÁTU
A PRÁVA, PRÁVNICKÁ FAKULTA
UNIVERZITA MATEJA BELA
V BANSKEJ BYSTRICI**

ABSTRAKT

ŠOŠKOVÁ, IVANA: PLNOLETOSŤ AKO PREDPOKLAD SVOJPRÁVNOSTI V PODMIENKACH 1. ČSR. IN: HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 5, 2013, Č. 1, S. 94

Príspevok je historickou sondou do právnej úpravy inštitútu plnoletosti ako jedného z predpokladov svojprávnosti fyzických osôb v právnom poriadku prvej ČSR. Autorka ponúka analýzu z hľadiska recipovaného pôvodom rakúskeho a uhorského práva a v podmienkach právneho dualizmu komparuje odlišné právne úpravy platné v jednotlivých častiach unitárneho štátu. V rámci unifikačných snáh objasňuje dôvody zníženia vekovej hranice plnoletosti na 21 rokov a približuje zmeny, ktoré oproti minulosti priniesla táto nová jednotná právna úprava s relevanciou pre oblasť súkromného práva.

ABSTRACT

The article is a historical probe into legislation of full age institute, which is one of the preconditions for „sui iuris“ personal status. The author analyzes this institute in according to Austrian and Hungarian origin legislation incorporated to Czechoslovak law after establishment of Czechoslovakia in 1918. In terms of legal dualism the author compares the different regulations valid in different parts of the unitary state. Within law unification efforts she clarifies the reasons why the age limit was reduced and opposite the past she discusses the changes with relevance to the area of private law.

KONTAKTNÉ ÚDAJE

JUDr. Ivana Šošková, PhD.

Názov pôsobiska:

Katedra teórie a dejín štátu a práva

Právnická fakulta

Univerzita Mateja Bela

Komenského 20

974 00 Banská Bystrica

E-mail: ivana.soskova@umb.sk

Úvod

Svojprávnosť je pojem úzko súvisiaci s právnou subjektivitou. Kto môže byť subjektom práva a teda komu je právo určené, resp. adresované určuje právny poriadok. Právny poriadok sám určuje bytosti, ktoré uznáva za osoby v právnom zmysle. Právny poriadok si vytvára svojich adresátov tým, že vymedzuje a definuje ich právnú osobnosť, čo znamená, že im priznáva určitú právnú vlastnosť, ktorú nazýva právnou osobnosťou alebo subjektivitou¹, a tým uznáva bytosť za osobu v právnom zmysle. Súkromnoprávna subjektivita tak nie je priamo pojmovým znakom subjektu. Je to vlastnosť daná právnym poriadkom, v dôsledku čoho sa vlastne každý subjekt dostáva do nerovného povinnostného vzťahu k právnemu poriadku, ktorý ho vytvoril.² Subjekty takto povinné riadiť sa pri svojom správaní právom, sa predovšetkým v práve súkromnom nazývajú *osoby*. Právna subjektivita je priznávaná jednak fyzickým osobám, t.j. jednotlivcom (každý človek bez výnimky), a potom tzv. právnickým osobám ako určitým personifikovaným združeniam ľudí prípadne združeniam účelovo vymedzeného majetku. Osoba v právnom zmysle má dvojakú spôsobilosť, a to: a) spôsobilosť na práva (t.j. byť subjektom, resp. nositeľom práv a povinností) a b) spôsobilosť konať s právnym účinkom (t.j. spôsobilosť vlastným konaním nadobúdať subjektívne práva alebo povinnosti). Kým spôsobilosť na práva je takpovediac imanentnou, vlastnou každému človeku rovnako, nie každý človek je rovnako spôsobilý konať s právnym účinkom. Od tejto spôsobilosti konať sa totiž odvíja, či vôbec a do akej miery je konkrétne ľudské konanie právne relevantné. A tu sa dostávame k pojmu svojprávnosť. Len osoby plne spôsobilé k právnemu konaniu, t.j. osoby, ktorých konanie je v plnej miere právne relevantné možno považovať za svojprávne. Ak právne úkony určitých osôb sú právne relevantné len za určitých zvláštnych okolností, alebo dokonca nie sú právne relevantné vôbec, hovoríme o nesvojprávnosti.³ Pre spôsobilosť právne konať sú smerodajné v podstate kritériá biologické (fyzické a psychické schopnosti človeka)⁴. Svojprávnosť sa dosahuje dovršením určitého (právom predpísaného) veku, samozrejme za ďalšieho predpokladu, ktorým je duševné zdravie jedinca.

Plnoletosť v rakúskej a uhorskej právnej úprave pred vznikom ČSR

Spôsobilosť právne konať bola v priebehu historického vývoja podmienená rôznym spôsobom a obmedzovaná predovšetkým statusovými vlastnosťami človeka⁵. Základnou statusovou vlastnosťou, resp. stavom majúcim vplyv na spôsobilosť je ľudský vek.⁶ S vekom súvisí predovšetkým dospelosť, ktorá bola v najstarších dobách podmienená fyzickou vyspelosťou jedinca, neskôr jeho dospelosťou pohlavnou. Samozrejme, už v stredovekom uhorskom práve bola snaha viazať dospelosť všeobecne na určitú vekovú hranicu. Táto sa nakoniec v zmysle Tripartita ustálila bez ohľadu na individuálnu pohlavnú vyspelosť najprv na 14 rokoch u mužov a 12 rokoch u žien⁷, neskôr na hranici 12 rokov všeobecne pre obe pohlavia.⁸ Deti do dosiahnutia zákonného veku 12 rokov boli teda nedospelé a právne nespôsobilé, spôsobilosť na právne a protiprávne

-
- 1 LUBY, Š.: Základy všeobecného súkromného práva. II. vydanie. Bratislava: Ústav všeobecného súkromného práva Právnickej fakulty Slovenskej univerzity, 1947, s. 44.
 - 2 „Až následne na to sekundárne stojí vo vzťahu k tretím osobám, voči ktorým môže podľa charakteru svojej spôsobilosti k právam súkromnoprávne či verejnoprávne konať.“ VEČEŘA, M. et al.: Teória práva. 3. vydanie. Bratislava: EÚROKÓDEX, s.r.o., 2009, s. 221.
 - 3 Hovoríme o čiastočnej alebo úplnej nesvojprávnosti. Osoby, ktoré nie sú svojprávne podliehajú osobitnej zákonnej ochrane.
 - 4 REBRO, K. – BLAHO, P.: Rímske právo. 4. prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 175.
 - 5 LUBY, Š.: Dejiny súkromného práva na Slovensku. 2. vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2002, s. 166.
 - 6 Ďalšími sú napr. zdravie (v práve najmä duševné), štátna príslušnosť, rodinný stav, historicky tiež pohlavie, náboženstvo, povolanie, stavovská príslušnosť, či občianska česť. Pozri tamtiež, s. 167 a nasl.
 - 7 Túto rozdielnu vekovú hranicu uznávalo už rímske právo, ktoré na ňu viazalo spôsobilosť svojím vlastným konaním spôsobovať právne účinky. Bližšie pozri napr.: TUROŠÍK, M.: Právne úkony v rímskom práve. In: Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2010 /zost. Juraj Hamulák/. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2010, s. 466 – 471.
 - 8 LUBY, Š.: Dejiny súkromného práva na Slovensku. 2. vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2002, s. 167.

konanie nemali vôbec⁹, alebo ju mali len vo veľmi obmedzenej miere¹⁰, preto museli byť v právnom styku zastúpení rodičmi alebo poručníkmi. Inou, od dospelosti odlišnou významnou vekovou hranicou je však tzv. plnoletosť, alebo v staršej terminológii zaužívaná „zletilosť“¹¹, ktorá sa spája so svojprávnosťou. V minulosti nebola svojprávnosť viazaná na dosiahnutie určitého veku, ako je to dnes, ale na emancipáciu – vymanenie sa spod rodinnej moci, známu najmä z rímskeho práva. Práve pod vplyvom rímskeho a neskôr cirkevného práva sa napokon aj v uhorskom obyčajovom práve vyvinula veková hranica pre plnoletosť, ktorá sa ustálila na 24 rokoch u mužov, u žien na 16 rokoch s privilegiom dosiahnutia plnoletosti aj skôr na základe ich vydaja.¹² Dosiahnutím takto určeného veku sa osoba stávala plnoletou, svojprávnou, plne spôsobilou na právne aj protiprávne konanie (samozrejme za predpokladu, že aj po dosiahnutí plnoletosti nebola napr. pre duševnú chorobu, slabomyselnosť, hluchonemotu alebo márnوترatníctvo postavená pod kuratelú). Do dosiahnutia uvedeného veku 24 rokov, resp. 16 rokov u žien sa potom jednalo o osoby síce dospelé, ale maloleté alebo „nezletilé“. Týmto sa síce priznávala už plná spôsobilosť na protiprávne konanie, no spôsobilosť na právne konanie mali výrazne obmedzenú. Napríklad mohli uzatvárať úkony, ktoré boli pre ne bezodplatné (ak napríklad chceli prijať dar a pod.), pričom ale ich zákonný zástupca mohol odoprieť prijatie bezodplatného plnenia, čím úkon strácal svoje právne účinky. Odplatné právne úkony mohli platne uzatvárať len so súhlasom svojho zákonného zástupcu, ktorý mohol byť daný aj dodatočne. Kým k schváleniu takéhoto úkonu (i dodatočnému) nedošlo, právny úkon zostával záväzný len pre druhú stranu, a to dovtedy, kým zákonný zástupca schválenie neodoprel. V záujme čo najkratšieho trvania neistoty mohla druhá strana stanoviť primeranú lehotu na to, aby sa zákonný zástupca maloletého vyjadril. Až po márnom uplynutí tejto lehoty sa schválenie považovalo za odopreté, čím sa druhá strana vymanila zo záväzkového vzťahu. Samozrejme, existovali aj výnimočné situácie, kedy právo pripúšťalo maloletej osobe uzavrieť odplatný právny úkon aj bez schválenia zákonným zástupcom. Takýmto spôsobom sa mohli zaväzovať maloletí, ktorí dovърšili 14 rokov veku a sami sa vydržiavali a vyživovali, pokiaľ toto ich konanie zostávalo v rámci ich vlastného zárobku. Taktiež, ak už dosiahli 18 rokov a od poručenského súdu dostali do voľnej správy prebytky svojich príjmov, mohli v ich rámci bez schválenia uzatvárať aj odplatné úkony. A napokon mohli platne uzatvárať právne úkony nevyhnutne potrebné pre zachovanie života a životného povolania aj postavenia (kúpa potravín, šatstva, potrieb pre štúdium a pod.), pričom ale v tomto ohľade musela zostať zachovaná miera zodpovedajúca spoločenským a majetkovým pomerom ich žiteľov. Iné právne úkony nemohli maloleté osoby (ani so schválením poručenského súdu) uzatvárať vôbec – išlo o úkony, ktorými by sa bezodplatne zaväzovali alebo zriekali svojich práv, s výnimkou drobných príležitostných a obvyklých darov.¹³

-
- 9 Podľa autorov Fajnor – Záturský teda nemohli takéto deti uzatvárať žiadny právny úkon, dokonca ani taký, ktorý by im bol výlučne na osoh, teda nemohli platne prijať ani dar (s výnimkou malých príležitostných darov). O spôsobilosti na protiprávne konanie sa však nevyjadrujú. Pozri FAJNOR, V. – ZÁTURSÝ, A.: Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. III. vydanie pôvodného diela. Šamorín: Heuréka, 1998, s. 45.
- 10 Napríklad deti pred dosiahnutím 12 roku veku mohli byť zodpovedné za škodu, ktorú spôsobili, ak nebolo osoby, ktorá by túto škodu nahradila (napr. nebolo osoby zodpovednej pre zameškanie povinného dozoru). Zodpovednosť v takomto prípade prichádzala do úvahy len pod podmienkou, že by sa vzhľadom na majetkové pomery poškodeného a škodcu priecilo všetkej slušnosti, aby škoda nebola nahradená (napr. bohaté dieťa podpáli dom chudobného človeka). Obdobne, zodpovedali tiež za protiprávny čin, ak boli tak vyspelé, že boli schopné rozoznať zodpovednosť za svoj čin. LUBY, Š.: Základy všeobecného súkromného práva. II. vydanie. Bratislava: Ústav všeobecného súkromného práva Právnickej fakulty Slovenskej univerzity, 1947, s. 47.
- 11 V českej terminológii je to dodnes plnohodnotný výraz pre označenie osoby, ktorá nedosiahla plnoletosť. V slovenskej proveniencii je tento výraz v súčasnosti už prekonaný, z gramatického hľadiska nespisovný. Zastaralý pojem „zletilosť, resp. nezletilosť“ a z nich potom odvodený „zletilec, resp. nezletilec“ sa v slovenskej právnej terminológii najmä prvej polovice 20. storočia a tiež v dobovej právnickej literatúre objavovali veľmi často, ako napr. v diele FAJNOR, V. – ZÁTURSÝ, A.: Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. III. vydanie pôvodného diela. Šamorín: Heuréka, 1998, s. 45 a nasl. Obdobne pozri komentár autorov Fajnor – Záturský k Právu slovenskému v diele ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J.: Komentár k čl. obecnému zákoníku občanskému. I. díl. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935, s. 392 a nasl. Uvedené pojmy sa objavovali aj v slovenských prekladoch dobovej platnej legislatívy – pozri napr. Príručná sbierka justičných zákonov platných na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Zostavil advokát dr. Jozef Singer. Bratislava, 1933.
- 12 LUBY, Š.: Dejiny súkromného práva na Slovensku. 2. vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2002, s. 167.
- 13 LUBY, Š.: Základy všeobecného súkromného práva. II. vydanie. Bratislava: Ústav všeobecného súkromného práva Právnickej fakulty Slovenskej univerzity, 1947, s. 48 – 49.

V práve platnom na území Čiech, Moravy a Sliezska, kde základ súkromného práva predstavoval pôvodom rakúsky Všeobecný občiansky zákonník (ABGB) z roku 1811, bola otázka svojprávnosti upravená v § 21 tohto kódexu. Podľa cit. ustanovenia sa za nesvojprávnych a teda za osoby podliehajúce zvláštnej zákonnej ochrane považovali „tí, ktorí pre nedostatok veku, pre duševnú vadu alebo pri iné pomery nie sú spôsobilí, aby si obstarávali náležite svoje veci sami“. Nesvojprávnosť pre nedostatok veku bola na tomto mieste v podstate postavená na recepcii rímskeho práva, keď podľa druhej vety § 21 ABGB sem patrili a) deti do 7. roku života (zhodné s rímsko-právnymi *infantes*); b) nedospelí do dovŕšenia 14. roku (*impuberes*) a c) „nezletilí“ do dovŕšenia 24. roku (blízke z rímskeho práva dospelým pod 25 rokov, tzv. *puberes viginti quinque annis minores*).¹⁴ Plnoletosť a teda aj svojprávnosť tak nastávala až dosiahnutím 24. roku veku, u mužov aj u žien rovnako. Neplnoleté osoby neboli svojprávne. Nesvojprávnosť pre nedostatok veku sa právne riešila poskytovaním ochrany v podobe zníženia svojprávnosti a ustanovením zákonného alebo úradného zástupcu (rodičia, poručník, príp. poručenský súd). Skutočnosť, že plnoletá osoba však nebola schopná sa samostatne živiť a bola trebárs vyživovaná naďalej zo strany rodičov, nemala vplyv na zníženie jej svojprávnosti a postavenie pod zvláštnu zákonnú ochranu v zmysle § 21 ABGB¹⁵. Možno teda vyjadriť názor, že plnoletosť mala dvojaký význam: jednak význam skutkový – t.j. že osoba dosiahla vek určený zákonom, a jednak mala význam právny – t.j. že osoba získala plnú spôsobilosť právne konať.

V zmysle § 174 ABGB však mohlo dôjsť k získaniu svojprávnosti aj iným spôsobom. Predovšetkým sa jednalo u určitý druh emancipácie, keďže podľa tohto zákonného ustanovenia deti mohli byť i pred dovŕšením 24. roku svojho života sprostene otcovskej moci, ak ich otec so súdnym schválením výslovne prepustil zo svojej moci. Stačilo, že „nezletilci“ prekročili 18. rok svojho života, vyjadrili svoj súhlas a tzv. prepúšťacia listina bola úradne schválená. Súd totiž musel preskúmať, či sa otec nechcel predčasne zbaviť svojej otcovskej moci a svojich povinností, ktoré s ňou súviseli, ako aj či prepustenie z otcovskej moci bolo pre dieťa výhodné, teda či by bolo pre dieťa priaznivejšie, ak sa malo stať svojprávnym ešte pred dovŕšením 24. roku. Toto sa týkalo detí vo všeobecnosti, bez rozdielu pohlavia. Avšak v uvedenom § 174 bola osobitne upravená ešte aj možnosť dosiahnutia svojprávnosti výlučne a doslovne len pre syna – a to pokiaľ dosiahol aspoň 20 rokov a otec mu dovolil vedenie vlastnej domácnosti. Z dobovej právnej náuky a príslušnej judikatúry vyplýva, že táto zákonom predvídaná skutočnosť – zriadenie vlastnej domácnosti bolo spojené u syna s uzavretím manželstva a až na jeho základe osamostatnením sa od rodičov, pokiaľ ide o vlastné bývanie.¹⁶ Zaujímavé je, že na dcéry sa táto výnimka nevzťahovala. Dôkazom o nerovnoprávnom postavení žien v tomto ohľade je nasledujúci § 175 ABGB, ktorý upravoval otázku sobáša dcéry a s tým súvisiacu otázku jej svojprávnosti. Neplnoletá dcéra sa vydajom nestávala automaticky svojprávnou (ako to bolo v práve uhorskom – pozri ďalej). Čo do svojho osobného statusu prechádzala pod moc svojho manžela, no majetkovo-právne zostávala až do dosiahnutia 24. roku veku v područí otca, teda pod otcovskou mocou. Pôvodné nemajetkové otcovské práva vydajom prechádzali na manžela, otcovi ale naďalej ostávala správa dcérinho majetku. Tento spravoval otec naďalej rovnakým spôsobom, ako keby dcéra nebola vydatá. K zvratu a zmene v osobno-právnom i majetkovo-právnom postavení ženy však mohlo opäť dôjsť v prípade zániku manželstva (či už z dôvodu smrti jedného z manželov, rozluky alebo aj rozvodu¹⁷). Zánikom manželstva ešte pred dosiahnutím plnoletosti ženy sa totiž dcéra opäť dostávala pod otcovskú, resp. rodičovskú moc.

V otázke plnoletosti a svojprávnosti žien možno vidieť výrazný rozdiel v porovnávaných právnych úpravách. V uhorskom práve sa plnoletosť dosahovala v závislosti od pohlavia jednotlivca odlišne – u mužov

14 Bližšie pozri napr. REBRO, K. – BLAHO, P.: Rímske právo. 4. prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 177.

15 „Svéprávné, byť dosud k vlastní výživě neschopné děti, nejsou podle § 21 o.z.o. pod zvláštní ochranou zákona.“ Rozhodnutí nejv. soudu G.U. 9689. (Citované podľa: ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J.: Komentář k čl. obecnímu zákoníku občanskému. I. díl. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935, s. 216.)

16 „Typický případ zřízení vlastní domácnosti je ženitba synova, má-li tento bydleti od svých rodičů oddeleně ve vlastním bytě. ... Samostatnou domácností není bydlení v podnájmu a stravování se v hostincích nebo veřejných jídelnách.“ ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J.: Komentář k čl. obecnímu zákoníku občanskému. I. díl. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935, s. 876. Z judikatúry: „Vlastní domácnost tu ještě není, má-li dítě jen samostatný byt (Gl. U. 4171).“ (Citované podľa: Tamtiež, s. 877).

17 Pozri tamtiež, s. 878.

vo veku 24 rokov, u žien to bolo vo veku 16 rokov (pokiaľ ženy plnoletosť nenadobudli už skôr v dôsledku uzatvorenia manželstva). Táto rozdielnosť podmienok veku postavená na faktore pohlavia bola (s relevanciou tiež pre územie Slovenska) odstránená až uhorským zákonným článkom XXIII z roku 1874 „o zletilosti žien“¹⁸. Bol to kratučký zákon pozostávajúci celkovo z troch paragrafov (pričom tretí – posledný paragraf možno považovať za klasické záverečné ustanovenie o vykonaní zákona ministrom spravodlivosti). V zmysle ust. § 1 tohto zákonného článku sa „slobodné dievčatá stávajú zletilými dovŕšením 24. roku a nabývajú všetkých práv spojených so zletilosťou.“ Zároveň však zostávalo zachované spomínané privilegium podľa § 2: „Každá žena stáva sa vydajom zletilou bez ohľadu na svoj vek a toto právo podrží si aj v tom prípade, keď pred dovŕšením veku v §-e 1 určeného ovdovela, jestli súd jej manželstvo rozlúčil alebo rozviazal.“¹⁹ Uzavretím manželstva sa stávala plnoletou teda každá žena, bez ohľadu na jej vek. Prirodzene, nemohlo ísť o akýkoľvek vek, ale o vek, s ktorým platný právny poriadok spájal manželskoprávnu spôsobilosť. Túto bližšie upravovalo obyčajové právo a neskôr uhorský zákonný článok XXXI/1894 o manželskom práve (tzv. manželský zákon – ďalej len „MZ“). Podľa § 6 MZ v spojitosti s ust. §-u 127 MZ manželstvo vôbec nemohlo uzatvoriť dieťa, ktoré ešte nedovŕšilo 12 rokov. Manželskoprávna dospelosť (opäť pozor na rozdiel od plnoletosti!) sa podľa § 7 MZ dosahovala u mužov dovŕšením 18-teho roku a u žien 16-teho roku veku. Osoby podľa MZ dospelé, avšak stále ešte občianskoprávne neplnoleté potrebovali k uzatvoreniu manželstva súhlas svojho zákonného zástupcu za podmienok stanovených v §§ 8-10 MZ. Manželskoprávna nedospelosť (§ 7 MZ), ako aj nedostatok súhlasu zákonného zástupcu a rodiča (§§ 8-10 MZ) predstavovali tzv. vylučujúce manželské prekážky a pri manželstve uzatvorenom proti takejto prekážke spôsobovali jeho neplatnosť.²⁰

V zásade možno zhrnúť, že uhorský zákonný článok XXIII/1874 o zletilosti žien zakotvil rovnakú vekovú hranicu 24 rokov pre dosiahnutie plnoletosti u mužov i žien²¹. Tento stav bol v Uhorsku následne legislatívne potvrdený tiež zákonným článkom XX/1877 o úprave poručenských a opatrovníckych záležitostí (tzv. poručenským zákonom), ktorý hneď vo svojom § 1 zakotvil, že: „Zletilosti dosiahne človek dovŕšením 24. roku. Ohľadom žien zostávajú predpisy zákon. článku XXIII z r. 1874 nedotknuté.“ To znamená, že žena, ktorá ešte nedovŕšila 24. rok veku sa mohla prostredníctvom svojho vydaja stať plnoletou. Dokonca ani fakt, že samotný jej manžel mohol byť neplnoletý, nezohrával v tomto prípade nijakú úlohu. Sobášom sa žena stávala definitívne plnoletou a plnoletou zostávala aj v prípade, keby pred dosiahnutím 24. roku veku ovdovela, alebo keby jej manželstvo bolo rozlúčené či rozvedené od stola a lože. V tom spočíval zásadný rozdiel v porovnaní s právnou úpravou platnou na území Čiech, Moravy a Sliezska. Podľa uhorského práva sa žena vydajom automaticky a definitívne, bez ohľadu na jej dosiahnutý vek vymanila spod moci otcovskej alebo rodičovskej a stávala sa *sui iuris*. U mužov „splnoletnenie“ prostredníctvom sobáša neprichádzalo do úvahy, bolo to ustanovenie privilegujúce výlučne ženy. Uhorskú právnú úpravu možno v tomto smere voči ženám hodnotiť ako výrazne pokrokovejšiu. Bola to úprava, ktorá aspoň čiastočne vyvažovala nerovné postavenie žien s dosahom pre oblasť rodinného a občianskeho práva. Muži mali možnosť stať sa plnoletými jedine na základe osobitnej žiadosti, aby ich poručenský súd vyhlásil za plnoletých po dosiahnutí minimálneho veku 18 rokov, alebo potom mohli nadobudnúť plnoletosť za presne špecifikovaných podmienok takzvané „mlčky“, tiež na základe výslovného prepustenia spod otcovskej moci schváleného poručenským súdom (pozri ďalej). V tom možno badať istú podobnosť s právom podľa ABGB. Celkovo tieto prísne podmienky dosahovania plnoletosti u mužov vyplývali z faktu, že vtedajšia spoločnosť uznávala určité rozdiely medzi mužmi a ženami, najmä pokiaľ išlo o ich status v rodine – muž bol hlavou rodiny, nositeľom otcovskej moci, rozhodoval o majetku, bol jeho správcom, zastával poručníctvo či opatrovníctvo a podobne.

18 Prekladá sa tiež ako Zákonný článok XXIII/1874 o plnoletosti žien.

19 Cit. podľa Príručná zbierka justičných zákonov platných na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Zostavil advokát dr. Jozef Singer. Bratislava, 1933, s. 18. Text tohto zákonného článku XXIII/1874 v pôvodnej podobe slovenčiny z obdobia, kedy bol tento zákon prijatý pozri v diele LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A.: Pramene práva na území Slovenska II. (1790 – 1918). Trnava: TYPI UNIVERSITATI TYRNAVIENSIS, 2012, s. 288.

20 K problematike manželských prekážok pozri napr.: ŠOŠKOVÁ, I.: Prekážky manželstva alebo „skutočnosti brániace vzniku manželstva“. In HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč. 2., 2010, č. 4, s. 50 – 67.

21 Pozri tiež BEŇA, J. – GÁBRIŠ, T.: Dejiny práva na území Slovenska I (do roku 1918). Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2008, s. 173.

Vznik ČSR a recepcia právnych predpisov upravujúcich plnoletosť

Z hľadiska kontinuity práva vznik Československa a tzv. recepcná norma z.č. 11/1918 Zb. z. a n. o zriadení samostatného Československého štátu priniesli do nového spoločného štátu Čechov a Slovákov právny dualizmus. Do československého právneho poriadku boli univerzálnou a bezvýhradnou recepciou²² v zmysle § 2 citovaného zákona prevzaté ustanovenia vyššie spomínaných zákonných článkov ako pôvodom uhorský normatívno-právny materiál s platnosťou pre územie Slovenska²³ a ustanovenia pôvodom rakúskeho Všeobecného občianskeho zákonníka pre územie Čiech, Moravy a Sliezska. Normy, ktoré sa dotýkali nami skúmanej problematiky dosahovania plnoletosti a ktoré boli vydávané až po vzniku Československa, boli už prijímané ako normy rýdzo československé, vydané československým zákonodarcom a normotvorcom, s platnosťou na celom území Československa²⁴, teda so zámerom unifikovať dovtedy odlišnú právnu úpravu v rozličných častiach republiky.

Recepciou práva v roku 1918 sa do právneho poriadku platného na území Slovenska dostali ustanovenia týkajúce sa dosahovania plnoletosti upravené predovšetkým tzv. poručenským zákonom (ďalej len „PZ“), pri zachovaní predpisov podľa zákonného článku XXIII/1874 o zletilosti žien, ako aj príslušné ustanovenia manželského zákona – zák. čl. XXXI/1894. Vo všeobecnosti teda podľa PZ (ak neberieme do úvahy dosiahnutie plnoletosti žien pred dovŕšením 24. roku veku) každý jednotlivec mladší ako 24 rokov bol právne považovaný za maloletého, to znamená nesvojprávneho a nespôsobilého nakladať so svojim majetkom. Maloletý v zmysle zákona podliehal otcovskej moci alebo poručníctvu (§ 2 PZ).

Podľa § 4 PZ maloletý, ktorý ešte nespĺňal podmienky podľa § 1 PZ – dosiahnutie veku 24 rokov, no už dovŕšil 18. rok veku, mohol byť prehlásený poručenskou vrchnosťou za plnoletého. Išlo o tzv. „splnoletenie“²⁵, prípustné vtedy, ak bol maloletý dostatočne spôsobilý a zrelý na spravovanie svojich záležitostí. Uvedené stačilo preukázať na základe súhlasnej mienky vypočutých osôb – rodičov, starých rodičov, resp. ak týchto nebolo, potom najbližších pobočných príbuzných a poručníka. Podľa § 5 PZ nadobúdala maloletý starší ako 18. rokov plnoletosť aj vtedy, ak so súhlasom otca prípadne poručníka a po schválení poručenskou vrchnosťou mu bolo povolené prevádzkovať samostatnú živnosť. Obdobne bolo možné podľa § 6 PZ nadobudnúť plnoletosť (a teda aj svojprávnosť) vtedy, ak osobe, ktorá dovŕšila 20. rok života, otec vykonávajúci otcovskú moc odovzdal majetok k voľnej správe; tiež vtedy, ak otec zvolil k tomu, aby si maloletý mohol založiť samostatnú domácnosť. V oboch prípadoch sa teda dosiahnutie plnoletosti viazalo na súhlas otca vykonávajúceho otcovskú moc so samostatným spravovaním majetku maloletého, navyše tu bolo potrebné tiež schválenie poručenskou vrchnosťou.

Pokiaľ ide o hodnotenie základnej podmienky dosahovania plnoletosti dovŕšením 24. roku veku ako podmienky prakticky platnej na celom území Československa, možno vyjadriť názor, že išlo o zákonom pomerne vysoko stanovenú hranicu dosahovania plnoletosti jednotlivca. Otázka úpravy tejto hranice zarezonovala hneď v počiatkoch existencie prvej Československej republiky, a to v súvislosti s právnou úpravou volebného práva. Volebné právo malo podľa § 1 Volebného poriadku do obcí (zákon č. 75/1919 Zb. z. a n.)²⁶ prislúchať všetkým občanom Československej republiky bez rozdielu pohlavia. Pri kreovaní tohto zákona

22 Bližšie pozri napr.: MOSNÝ, P. – HUBENÁK, L. – SKALOŠ, M.: Dejiny štátu a práva na území Slovenska. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2010, s. 175.

23 Bližšie pozri: BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2001, s. 22 – 23.

24 Tamtiež, s. 30.

25 Opäť ide o dobový pojem použitý priamo v zákone. Viď § 4 zák. čl. XX/1877 o úprave poručenských a opatrovníckych záležitostí. In: Príručná sbierka justičných zákonov platných na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Zostavil advokát dr. Jozef Singer. Bratislava, 1933, s. 18 a nasl. Z hľadiska terminologického ide o zaujímavú záležitosť – „splnoletenie“ znamená, že pojem „plnoletosť“ bol z hľadiska obsahového v danej dobe pravdepodobne známy a jasný, no právna veda a prax ho nepoužívala – v právnej terminológii bol zaužívaný pojem „zletilosť“.

26 Z hľadiska časovej postupnosti išlo o prvý zákon vydaný ešte pred schválením ústavy Československej republiky, ktorý upravoval volebný poriadok v obciach ČSR. Tento predpis predznamenal i podobu úpravy volebného práva do iných zastupiteľských zborov. Uzákoniť všeobecné, rovné a priame volebné právo pre všetkých občanov, ktorí dosiahli vek 21 rokov a mali trojmesačný pobyt v niektorej obci ČSR. VOJÁČEK, L. – SCHÉLLE, K.: Právní dějiny na území Slovenska. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2007, s. 260.

však boli rôzne názory na vek, ktorý by bol hranicou pre voličovo aktívne volebné právo. Zákonodarcovia inšpirovaní nižšími vekovými hranicami napr. v Nemecku, vo Francúzsku či vo Švajčiarsku sa nakoniec priklonili k vekovému cenzu vyjadrenému dovŕšením **21. roku života**.²⁷ Argumentovali, že v tomto veku je už veľká väčšina mužov i žien zárobkovo činná, že robotníci sa v tomto veku starajú nie len o seba, ale aj o svojich súrodencov a rodičov nespôsobilých práce. Ďalej, že muži vo veku 21 rokov sú pravidelne povolávaní k výkonu brannej povinnosti a u žien že je to priemerný vek, kedy uzatvárajú manželstvo a starajú sa o domácnosť a deti. S odkazom na skutočnosť, že ak mladí pracujúci muži a ženy vo veku 21 rokov sú už dostatočne zreli pre život hospodársky, je len odôvodnené, aby im bolo tiež priznané právo spolurozhodovať v živote verejnom.²⁸ Ústavný výbor si bol samozrejme vedomý toho, že určením medzníka – 21. roku veku – ako medzníka smerodajného pre práva politické, bude vytvorený jednoznačný rozpor medzi právom verejným a právom súkromným. V práve platnom na území Slovenska podľa § 1 zák. čl. XX/1877 a tiež § 1 zák. čl. XXIII/1874, a v práve platnom v českých krajinách podľa § 21 pôvodom rakúskeho ABGB, boli v zásade svojprávní a plnoletí tí, ktorí dovŕšili 24. rok veku. Oprávnené voliť však podľa Volebného poriadku do obcí z roku 1919 boli osoby, ktoré dovŕšili už 21 rokov. Podľa súkromného práva išlo o osoby ešte nepľnoleté, u ktorých absentovala spôsobilosť na právne úkony v plnom rozsahu, a ktoré boli nespôsobilé nakladať so svojim majetkom. Preto bol vyslovený názor, aby bol daný podnet k podaniu predlohy zákona, na základe ktorého by hranica plnoletosti bola pre súkromné právo určená rovnako dokončeným 21. rokom života.²⁹

Uvedená dobová argumentácia tvorcov práva je pre nás cenným dôkazom o vývoji a zmenách v spoločenskom živote, o potrebe reagovať pružne na názory, ktoré už boli prekonané, no stále prítomné v podobe platných právnych noriem majúcich svoj pôvod ešte v 19. storočí. Okamžite našla svoju odozvu v podobe vládneho návrhu zákona predloženého vtedajším ministrom spravodlivosti Dr. Soukupom v Prahe dňa 21. februára 1919 – bol to návrh zákona, ktorým sa „znižuje vek nezletilosti“. Hneď v § 1 návrhu sa uvádzalo, že: „*Nezletilí jsou ti, kdož nedokončili dvacátého prvního roku svého věku. Tím mění se § 21. ob. z. obč. a uh. zák. čl. XX: 1877 a XXIII: 1874 § 1.*“³⁰ Ako vyplývalo z dôvodovej správy k tomuto návrhu, „*uvedena budou v soulad ustanovení soukromého práva s novými politickými ustanoveními.*“³¹ Zákon o znížení veku nezletilosti bol

27 „Různé byly názory o stáří, které by bylo hranicí pro volební právo. Posud platil rok 24. avšak v četných zemích určena byla již dříve hranice nižší, a to jak při volbách do zákonodárných sborů, tak i do obcí. Na příklad v Německu pro volby do říšského sněmu rok 21., ve Francii i pro volby do obcí též rok, ve Švýcarských rok 20. Zpravodaj navrhl rok 20., část členů byla pro rok 24., většina výboru rozhodla se pro dokonáný rok dvacátý prvý...“ Zdroj: Společná československá digitální parlamentní knihovna. Národní shromáždění československé 1918 – 1920 – tisky. Zasedání Národního shromáždění československého roku 1919. Tisk 302: Zpráva ústavního výboru o předloze řádu volení do obcí. Část zvláštní. K § 1. Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0302_01.htm [cit. 2013-05-10].

28 „Ve stáří tomto velká většina mužů i žen jest již výdělečně činná, dělníci v tomto stáří často pečují nejen o sebe, nýbrž i o své sourozence a rodiče k práci nezpůsobilé. Dle občanského práva mají i osoby nezletilé právo uzavírat smlouvy nájemní a volně nakládat s majetkem získaným prací. Muži jsou pravidelně v roce 21. povoláni k výkonu branné povinnosti, u žen je to průměrné stáří, v němž uzavírají sňatek a pečují o domácnost a děti. Byť i všeobecný zákoník občanský hranici zletilosti určil až po dokonáném 24. roce, skutečný život hranici tuto snížil a železnou nutností učinil pracující mladé muže a ženy již v 21. roce s dostatek zralými pro život hospodářský, uložil jim veřejné povinnosti, pročez jest odůvodněno, aby jim přiznáno bylo též právo spolurozhodovati v životě veřejném. Zvláště padlo na váhu, že na Slovensku volební právo příslušelo již od dokonáného 21. roku a že by tudíž ponechání meze 24. roku znamenalo zhoršení práva volebního.“ Tamtiež, [cit. 2013-05-10].

29 Tamtiež, [cit. 2013-05-10].

30 Zdroj: Společná československá digitální parlamentní knihovna. Národní shromáždění československé 1918 – 1920 – tisky. Zasedání Národního shromáždění československého roku 1919. Tisk 590: Vládní návrh. Zákon ze dne 1919, kterým se snižuje věk nezletilosti. Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0590_00.htm [cit. 2013-05-10].

31 Tamtiež, [cit. 2013-05-10]. V dôvodovej správe k tomuto vládne návrhu bola krátko načrtnutá história ustálenia vekovej hranice 24. rokov, ako aj porovnanie so situáciou v niektorých iných štátoch (viď predchádzajúce poznámky pod čiarou). Predloženým návrhom zákona sa sledovalo i právne zbliženie s inými európskymi štandardmi, demokratizácia práva a v neposlednom rade tiež odbremenenie súdov (najmä poručenských): „*Již návrhem zákona o výkonu nesporného soudnictví z r. 1867 (str. 150. ff.) bylo navrhováno, aby hranice stáří byla na 21. rok snížena. V Čechách bývalo rozhodné stáří 20 let u mužů a 15 let u žen, podle městských práv 18 a 15 let. Stáří 24 let bylo zavedeno teprve r. 1736 pro panský a rytířský stav v Čechách, a to tak, že tímto stářím nabývaly osoby tohoto stavu práva nakládati nemovitým majetkem a přijímatí půjčky. Roku 1753 bylo ustanoveno toto stáří za obecnou hranici zletilosti. V různých jiných státech jest tato hranice nižší: ve Švýcarsku 20. rok (§ 14. Švýc. civ. pr.), v německé říši 21 let (§ 2. něm. obč. z.), ve Francii, Sev. Americe tak, že mělo rakousko a Uhry výmínečné postavení. Německo-Rakousko snížilo věk zákonem ze 6. února 1919, č. 96. St.-Ges.-Bl. Snížil-li se i tu věk pro zletilost potřebný, bude tím skutečně právní sblížení s kulturními státy, zdemokratisování i úleva soudům, ježto odpadne poručenství nad třemi ročníky obyvatelstva a tím často podávati účty, inventury, schvalovati smlouvy, ukládati peníze a pod.*“

v Národnom zhromaždení ČSR prijatý dňa 23. júla 1919, v zbierke zákonov bol uverejnený pod č. 447/1919 Zb. z. a n. Celkovo mal tento zákon 10 paragrafov. V zmysle ust. § 10 nadobudol účinnosť dňa 1. októbra 1919. Týmto dňom stratili platnosť všetky jemu odporujúce ustanovenia.

Unifikovaná úprava – zákon č. 447/1919 Zb. z. a n. o znížení věku nezletilosti

Zákon č. 447/1919 Zb. z. a n. o *znížení věku nezletilosti* priniesol výrazný posun z pôvodnej hranice 24 rokov na 21 rokov. Od jeho účinnosti bol právne za maloletého a teda za nesvojprávneho a nespôsobilého nakladať so svojim majetkom považovaný každý jednotlivец, ktorý ešte nedosiahol vek 21 rokov. „Nezletilec“ resp. maloletý podliehal v zmysle recipovaných predpisov otcovskej moci alebo poručníctvu. Osoby dospelé, avšak právne „nezletilé“ v zásade mohli uzatvárať manželstvo, no len so súhlasom určitých ďalších subjektov, ako boli otec vykonávajúci otcovskú moc, zákonný zástupca, či poručník a súd. Žena sa stávala plnoletou sobášom bez ohľadu na svoj vek a túto plnoletosť si zachovávala aj keď manželstvo zaniklo.³² Pred dosiahnutím 21. roku nadobúdala plnoletosť ten, kto prekročil 18. rok svojho veku a so súhlasom otca vykonávajúceho otcovskú moc a so súhlasom poručenského súdu prevzal do vlastnej správy svoj majetok, alebo si založil vlastnú domácnosť. Osoba 18-ročná mohla nadobudnúť plnoletosť aj na tom základe, že so súhlasom svojho zákonného zástupcu a poručenského súdu začala samostatne prevádzkovať živnosť.³³ A napokon „nezletilec“, ktorý už dosiahol 18 rokov, mohol byť so svojim súhlasom na základe dekrétu (vo význame povolenia) poručenského súdu vyhlásený za plnoletého, ak bol fyzicky i duševne dostatočne vyspelý na to, aby sám spravoval svoje záležitosti. Tu išlo v zmysle § 5 zákona č. 447/1919 Zb. z. a n. o znížení věku nezletilosti o tzv. „preminutie“ či prepáčenie rokov.³⁴ Takéto prehlásenie za „zletilého“ malo potom ten istý účinok ako skutočne nadobudnutá plnoletosť.

Predĺženie maloletosti aj na dobu po dovŕšení 21. roku veku prichádzalo napríklad v zmysle § 8 a 9 PZ (v znení z.č. 447/1919 Zb. z. a n. o znížení věku nezletilosti) do úvahy vtedy, ak osoba nachádzajúca sa pod otcovskou mocou alebo poručníctvom, pre svoju telesnú alebo duševnú vadu (telesné alebo duševné nedostatky) nebola schopná samu seba vydržovať alebo svoje veci náležite spravovať, alebo keď sa táto osoba v čase nezletilosti značne zadĺžila, alebo ak aj po dovŕšení 21. roku viedla taký „spustlý“ (dnes by sme mohli povedať neusporiadaný) život, pre ktorý musela byť i naďalej ponechaná pod otcovskou mocou alebo poručníctvom.³⁵

Zákon č. 447/1919 Zb. z. a n. o znížení věku nezletilosti bol z hľadiska československého občianskeho práva významnou unifikačnou normou. Bol to zákon prijatý Národným zhromaždením ČSR a teda platný pre celé územie štátu. Upravoval inštitút svojprávnosti jednotne, unifikoval vekovú hranicu relevantnú pre plnú spôsobilosť konať s právnymi následkami, pre svojprávnosť v akejsi všeobecnej rovine. Napriek tomuto výraznému posunu však v určitých otázkach dotýkajúcich sa najmä oblasti rodinného práva v Československu (a to dokonca i po skončení druhej svetovej vojny) naďalej pretrvával právny dualizmus. Napríklad v súvislosti so skúmanou problematikou spôsobilosti na právne úkony v práve platnom na území Čiech, Moravy a Sliezska podľa § 48 (v spojení s § 21) recipovaného Všeobecného občianskeho zákonníka absolútnu nespôsobilosť uzatvoriť manželstvo mali osoby nedospelé, t.j. také, ktoré ešte nedosiahli vek 14 rokov. V práve platnom na Slovensku podľa § 127 MZ bola táto hranica ešte nižšia – vstupovať do manželstva absolútne nemohli osoby mladšie ako 12 rokov. Podľa § 7 MZ manželskoprávna dospelosť sa dosahovala u mužov vo veku 18 rokov, u žien vo veku 16 rokov. Rodinné právo platné v Československu v celej prvej polovici 20. storočia bolo výrazne postihnuté právnym dualizmom. Na územiach patria-

32 LUBY, Š.: Základy všeobecného súkromného práva. II. vydanie. Bratislava: Ústav všeobecného súkromného práva Právnickej fakulty Slovenskej univerzity, 1947, s. 50.

33 Pozri § 5 PZ. Plnoletosť sa nadobúdala faktickým započatím výkonu živosti. Tamtiež, s. 50.

34 Pozri tiež: GERLICH, K.: Rozvod, rozluka, alimenty. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1934, s. 384.

35 Konanie o predĺženie nezletilosti podrobnejšie upravovali §§ 702 až 717 zák. čl. I/1911 o občianskom súdnom poriadku (Trinásty titul: Pokračovanie o predĺženie nezletilosti, o danie pod opatrovníctvo a pri odporovaní zrušeniu výkonu otcovskej moci. Hlava prvá: Pokračovanie o predĺženie nezletilosti a o zrušenie predĺženia.), pozmenené § 55 z. č. 100/1931 Zb.z. a n. o základných ustanoveniach súdneho pokračovania mimosporného.

cich pred vznikom samostatnej ČSR v roku 1918 do rakúskej časti monarchie tvorilo rodinné právo súčasť práva občianskeho a základný rámec právnej úpravy rodinného práva tvoril recipovaný ABGB ešte z roku 1811³⁶. Základnú zákonnú úpravu rodinného práva na Slovensku stále predstavoval pôvodom uhorský zák. čl. XXXI/1894 o práve manželskom (tzv. manželský zákon), ktorý bol do československého právneho poriadku taktiež prevzatý recepciou v roku 1918 a platil na území Slovenska ako základný pilier rodinného práva v takmer nezmenenej podobe i po skončení druhej svetovej vojny. Rodinné a manželské právo v medzivojnovnej Československej republike neprešlo komplexnou premenou či reformou, ktorá by kodifikovala a zároveň unifikovala nové rodinné právo v spoločnom štáte. Určité zmeny v oblasti rodinného práva nastali iba prostredníctvom parciálnych zákonov.³⁷

Záver

Veková hranica pre plnoletosť, relevantnú pre konanie s právnymi následkami bola na celom území Československa upravená po prvýkrát jednotne zákonom č. 447/1919 Zb. z. a n. o *znižení věku nezletilosti*. Tento zákon pod vplyvom zmien, ktoré nastali v úprave volebného práva do zastupiteľských orgánov v roku 1919 zakotvil vekovú hranicu dosahovania plnoletosti tak, že táto bola uvedená do súladu s vekovou hranicou pre aktívne volebné právo. Nová úprava volebného práva zas reflektovala na materiálne zmeny spoločnosti, podmienené prekonaním svetovej vojny, industrializáciou, zvyšujúcou sa zamestnanosťou mladých ľudí, možnosťami vzdelania a podobne. Keďže mladí pracujúci ľudia ešte pred dosiahnutím veku 24 rokov preukazovali zrelosť pre hospodársky život, samostatnosť, nezávislosť na svojich rodičoch, a dokázali plniť štátom ukladané verejné povinnosti (ako napr. branná služba), tieto metaprávne okolnosti logicky priam vyžadovali zmeny v právnej úprave inštitútu plnoletosti, ktorá v istom zmysle odráža a uznáva samostatnosť jednotlivca³⁸. Zmenami v úprave volebného práva a následne znížením hranice plnoletosti tak de facto došlo k odstráneniu rozporu medzi právom verejným a právom súkromným. S účinnosťou od 1. októbra 1919 sa plnoletosť nadobúdala v Československu dosiahnutím 21. roku veku, pri zachovaní výnimky skoršieho nadobudnutia plnoletosti vydajom u žien (u mužov táto výnimka neplatila), alebo tzv. prepustením z otcovskej moci či tzv. prepáčením rokov. Plnoletými sa napriek dovŕšenému predpísanému veku nestávali iba také osoby, u ktorých došlo z určitých dôvodov k predĺženiu maloletosti. Podmienky dosahovania plnoletosti nastavené zákonom č. 447/1919 Zb. z. a n. platili počas celého obdobia medzivojnovného Československa. Pretrvali aj po obnove Československej republiky po skončení 2. svetovej vojny, a to až do 1. januára 1950, kedy nadobudol účinnosť z.č. 266/1949 Zb. o dočasných zmenách v niektorých občianskych právnych veciach³⁹. Podľa ust. § 1 cit. zákona sa plnoletosť v občiansko-právnej rovine nadobúdala dovŕšením ešte nižšej vekovej hranice – a to 18. roku veku, čo kontinuálne pretrvávalo v našom právnom poriadku až do súčasnosti.

36 Samozrejme aj táto kodifikačná norma prešla viacerými zmenami, pre oblasť rodinného práva mali najväčší význam novely vydané cisárskymi patentami z rokov 1914 a 1916. Bližšie pozri: VESELÁ, R. a kol.: *Rodina a rodinné právo – historie, současnost a perspektivy*. (II. vydání). Praha: EUROLEX BOHEMIA, s.r.o., 2005, 283 s. ISBN 80-86432-93-9

37 Boli to najmä tzv. manželská novela z. č. 320/1919 Zb. z. a n., predstavujúca významnú „korekciu“ rodinného práva s rozličnými účinkami pre české krajiny a Slovensko – kým na Slovensku potvrdzovala sekularizáciu, v českých krajinách ju len postupne zavádzala umožnením rozluky u katolíckych manželstiev (z uvedeného dôvodu tu bola táto novela známejšia skôr pod označením „rozlukový zákon“). Ďalšími z parciálnych zákonov boli z. č. 256/1921 Zb. z. a n. o ochrane detí v cudzej starostlivosti a detí nemanželských; z. č. 25/1928 Zb. z. a n. o osvojení a napokon z. č. 4/1931 Zb. z. a n. na ochranu osôb oprávnených požadovať výživu, výchovu alebo zaopatrenie (tzv. alimentálny zákon). V oblasti rodinného práva tak došlo iba k čiastočne úspešnej unifikácii. Bližšie pozri napr.: FERANCOVÁ, M.: *Unifikačné a kodifikačné snahy v oblasti súkromného (občianskeho) práva v ČSR (1918 – 1938)*. In *Acta Universitatis Tyrnaviensis Iuridica I*. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2003, s. 179.

38 Pozri opäť pozn. pod čiarou č. 29, kde sa výslovne uvádza, že „...*skutečný život* hranici tuto snížil a *železnou nutností* učinil pracující mladé muže a ženy již v 21. roce s dostatek zralými pro život hospodářský, uložil jim veřejné povinnosti, pročež jest odůvodněno, aby jim přiznáno bylo též právo spolurozhodovati v životě veřejném.“

39 Uvedený zákon bol dňa 7. decembra 1949 prejednávaný a nakoniec aj prijatý spolu so zákonom o rodinnom práve č. 265/1949 Zb. Oba zákony nadobudli účinnosť dňom 1. januára 1950.

Resume

ŠOŠKOVÁ, Ivana: The full age institute as a precondition for „sui iuris“ personal status in the 1st Czechoslovak Republic. In: HISTORIA ET THEORIA IURIS, Vol. 5, 2013, No. 1, p. 94

The article is a historical probe into legislation of full age institute, which is one of the preconditions for „sui iuris“ personal status. The author analyzes this institute in according to Austrian and Hungarian origin legislation incorporated to Czechoslovak law after establishment of Czechoslovakia in 1918. In terms of legal dualism the author compares the different regulations valid in different parts of the unitary state. Within law unification efforts she clarifies the reasons why the age limit was reduced and opposite the past she discusses the changes with relevance to the area of private law.

**Z VEDECKÉHO
ŽIVOTA**

**KONFERENCIA
ODRAZ NEMECKÉHO
NÁRODNÉHO SOCIALIZMU
V TRIDSIATYCH ROKOCH
V ČESKOSLOVENSKU
A V ŠTÁTOCH STREDNEJ
EURÓPY**

JÁN ŠTEFANICA

Pred 80 rokmi, dňa 30. januára 1933, bol Adolf Hitler v Nemecku menovaný ríšskym kancelárom. Pri tejto neslávnej príležitosti, prevzatia moci nemeckými národnými socialistami, sa uskutočnila dňa 27. februára 2013 (zhodou okolností deň ďalšieho výročia – požiaru Ríšskeho snemu) v priestoroch veľkej sály Moravského zemského archívu v Brne jednoduchá konferencia, organizovaná spoločnosťou The European Society for History of Law, za pomoci Katedry dejín štátu a práva Právnickej fakulty Masarykovej univerzity a Moravského zemského archívu v Brne. Hlavným účelom kolokvia organizovaného pod názvom „Odraz nemeckého národného socializmu v tridsiatych rokoch v Československu a v štátoch strednej Európy“, bolo zamyslenie sa nad odrazom i vplyvom nemeckého národného socializmu v okolitých štátoch, nad jeho dôsledkami v právnych poriadkoch a nad opatreniami, ktoré boli v tomto dôsledku prijaté.

Myšlienky národného socializmu sa šírili aj mimo hraníc samotného Nemecka a predovšetkým posilnili a povzbudili nacionalistické tendencie u osôb nemeckej národnosti, ktoré žili najmä v štátoch susediacich s Nemeckou ríšou. V druhej polovici tridsiatich rokov minulého storočia môžeme tiež sledovať rozmach nacionálnych hnutí v iných európskych štátoch a zavedenie určitých fašizačných a totalitárnych prvkov do ich právnych poriadkov. Účastníci konferencie sa tak venovali problematike vyrovnania sa Československa s hroziacim nebezpečenstvom fašizmu a s tým súvisiacimi prijatými právnymi opatreniami, existenciou totalitárnych či fašizačných prvkov v právnom poriadku prvej ČSR, vzťahu československých občanov nemeckej národnosti k Československej republike, odstráneniu demokratických prvkov z právneho poriadku druhej ČSR, likvidácie ČSR a právnomu postaveniu Protektorátu Čechy a Morava, ale aj odrazu národnosocialistickej ideológie a nemeckého národného socializmu v právnych poriadkoch ďalších stredoeurópskych štátov.

Po otváracom príhovore doc. JUDr. Karel Schelleho, CSc. z Právnickej fakulty Masarykovej univerzity dostala slovo Mgr. Monika Horáková s príspevkom „Proměna československé demokracie v roce 1933“. Prednášajúca sa zamerala na základné aspekty ovplyvnenia československého právneho poriadku politickými zmenami a nastupujúcim režimom v susednom Nemecku. Zvlášť zaujímavý bol referát JUDr. Tomáša Langáška pôsobiaceho na Ústavnom súde ČR, ktorého ústrednou témou bolo zmocňovacie zákonodarstvo a Ústavný súd. Prehľad o odborných českých periodikách vychádzajúcich v období Protektorátu Čechy a Morava poskytol sudca ústavného súdu ČR JUDr. PhDr. Stanislav Balík. Poslucháčov zaujal aj podnetný príspevok JUDr. Františka Emmerta z Právnickej fakulty MU v ktorom sa zamerail na prispôbenie inštitútu štátneho občianstva v Československu ideológii nacizmu počas rokov 1938 – 1939. Po každom zo štyroch blokov, do ktorých boli konferenčné príspevky rozdelené, sa konala prínosná a živá diskusia, ktorá taktiež prispela k vysokej úrovni podujatia a navodila bezprostrednú atmosféru umožňujúcu odbornú výmenu názorov. Výstupom z konferencie je recenzovaný zborník príspevkov, ktorého vydavateľom bude v najbližšom čase spoločnosť The European Society for History of Law, ako hlavný organizátor kolokvia.

The European Society for History of Law veľmi úzko spolupracuje s Katedrou dejín štátu a práva Právnickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne, kde sú niekoľkokrát za rok organizované spoločné stretnutia. Na tieto sú pozývaní významní hostia zo zahraničných právno – historických pracovísk, ktorí majú možnosť predstaviť výsledky svojej vedeckej činnosti. The European Society for History of Law sa snaží vytvoriť platformu pre spoluprácu medzi európskymi právnymi historikmi a právno historickými pracoviskami najmä v oblasti publikačnej činnosti, ale aj v možnosti stretávania sa právnych historikov. Spoločnosť si dala za úlohu vzájomne spájať právnych historikov a právno – historickú vedu vo východoeurópskom i západoeurópskom priestore a zároveň umožniť i predstaviť odbornej i laickej verejnosti výsledky bádania v oblasti právnej praxe, historických súvislostí, súčasnej i budúcej právnej úpravy jednotlivých inštitútov. Zároveň si spoločnosť kladie za úlohu sprostredkovať a priblížiť právnikom z právnej praxe dobové názory na niektoré právne problémy a dnes už takmer zabudnutú judikatúru. Organizovaním tohto kolokvia sa im naplniť tieto ciele podarilo a zostáva len veriť, že vo svojej činnosti budú pokračovať rovnako úspešne aj naďalej.

RECENZIE

**BRTKO, R.:
FILOZOFICKOPRÁVNE
VÝCHODISKÁ
PRIRODZENÉHO
PRÁVA V KLASICKOM
A JUSTINIÁNSKOM
OBDOBÍ RÍMSKEHO PRÁVA
(RECENZIA)**

MICHAL POVAŽAN

Autor, Róbert Brtko, pôsobí na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a dlhodobo sa venuje hlavne výskumu rímskeho a kanonického práva. V predkladanej monografii sa zameria na filozofiu práva vo vrcholných obdobiach rímskej jurisprudence. Osobitne si všima koncept prirodzeného práva v klasickom a justiniánskom období rímskeho práva.

V ostatných desaťročiach právna veda vo svete zažíva renesanciu prirodzenoprávných teórií. Aj na Slovensku vo vedeckej tvorbe cítiť zvýšený záujem o prirodzené právo, ale jeho výskum ostáva v úzadí oproti výskumu pozitívneho práva. Aj z tohto dôvodu je monografia autora Róberta Brtku veľmi vítaná.

Autor sa v práci nevenuje iba obdobiu, ktoré naznačuje v názve práce, ale uvádza čitateľa do zdrojov, ktoré priamo alebo nepriamo ovplyvňovali realizáciu práva i právnu vedu v klasickom a justiniánskom období. Tento prístup možno hodnotiť ako veľmi prínosný, keďže skúmaný fenomén uvádza do kontextu a tým čitateľovi, ktorý nie je úplne zbehlý v otázkach antickej filozofie a práva, umožňuje bez problémov porozumieť demonštrovanému zámeru autora. Práca takto spĺňa nielen vedecké kritériá, ale aj popularizuje tému a autorove závery sprístupňuje širšej verejnosti so záujmom o rímske právo resp. o prirodzenoprávne teórie.

Veľkým pozitívom práce je nielen práca priamo s pôvodnými prameňmi, ale aj využívanie najnovších poznatkov rímskoprávnej vedy. Takto práca sprostredkúva najnovšie zahraničné poznatky slovenskému čitateľovi, a neostáva iba pri tom, ale originálnym spôsobom aplikuje teoretické závery na konkrétne rímskoprávne inštitúty.

Samotná práca je rozdelená na šesť kapitol a záver. Prvé tri kapitoly: Korene prirodzeného práva v starovekej gréckej filozofii, Konceptia prirodzeného práva v rímskej filozofii a Právnicki klasického obdobia a ich konceptia prirodzeného práva obsahujú úvod do problematiky, umožňujú pochopiť spôsob ako a prečo sa prístupy k prirodzenému právu v klasickom a justiniánskom období vyvinuli tak, ako ich poznáme. Prvé tri kapitoly sú hodnotným kľúčom k druhej časti práce a tvoria nevyhnutnú súčasť práce.

Autor sa v štvrtej a piatej kapitole venuje prirodzenému právu v magistrátskej jurisdikcii prétorov a v justiniánových kodifikáciách. Na príklade konkrétnych inštitútov ukazuje veľmi plasticky silný vplyv prirodzeného práva na normotvorbu ako aj aplikáciu práva v starom Ríme resp. v rannej Byzantskej ríši.

Najhodnotnejšou a najoriginálnejšou je ostatná kapitola práce nazvaná Naturalistická konceptia právnych inštitútov. Autor rozpracúva naturálnu držbu, naturálnu detenciu a naturálnu obligáciu. Pri rozboře týchto inštitútov na základe jednak pôvodných právnych prameňov a tiež najnovšej vedeckej literatúry nám autor dokazuje silný vplyv prirodzeného práva na právne myslenie Rimanov resp. Byzantíncov.

Za hodnotný považujem aj záver práce, kde autor uznáva, že nepotvrdil svoju počiatočnú hypotézu, „že by rímski právnici klasického obdobia prostredníctvom konceptu *ius naturale* kultivovali myšlienku ideálneho a abstraktného právneho poriadku, ktorý by mal slúžiť ako inšpirácia pre pozitívne právo.“ Klasickí právnici, na rozdiel od svojich ranobyzantských následníkov nevytvorili teóriu o istej nadradenosti prirodzeného práva pozitívnemu právu, oni skôr považovali pozitívne a prirodzené právo za v istom zmysle jednotné resp. navzájom sa prelínajúce. Prirodzené právo považovali za faktické právo reálneho sveta, ktoré sa nachádza hlavne v súdnej aplikácii práva magistrátskymi súdmi.

Práca autora Róberta Brtku prináša viaceré nové pohľady na prirodzené právo v skúmanom období a malo by sa stať súčasťou širšej diskusie o povahe a úlohe prirodzeného práva v súčasnej právnej vede ako aj pri tvorbe a aplikácii toho, čo dnes chápeme ako pozitívne právo.

**VYŠNÝ, PETER:
ŠTÁT A PRÁVO AZTÉKOV.
TRNAVA: TYPI
UNIVERSITATIS
TYRNAVENSIS, 2012.
217 S.
(RECENZIA)**

TOMÁŠ GÁBRIŠ

Popri rozvoji vedy národných slovenských právnych dejín sa v posledných rokoch začína v slovenskej právnickej obci viac do povedomia dostávať aj veda „svetových“ právnych dejín. Medzi jej predstaviteľov pritom v súčasnosti popri v Bratislave pôsobiacom univerzitnom profesorovi J. Beňovi môžeme rátať najmä zástupcov mladej generácie slovenských právnych historikov – banskobystrickú pedagogičku Ivanu Šoškovú, bratislavského Jána Puchovského a v neposlednom rade Petra Vyšného, ktorý pôsobí ako dlhoročný pedagóg Katedry dejín práva Trnavskej univerzity v Trnave, Právnickej fakulty. Práve posledne menovaný je autorom najnovšieho počinu v oblasti svetových právnych dejín na území Slovenska, ktorému venujeme pozornosť v tejto recenzii. Po čiastkových výstupoch na prvý pohľad veľmi exotického výskumu právnych dejín Aztékov, ktoré autor publikoval v časopisoch *Právny obzor*, či *Historia et Theoria Iuris*, totiž Peter Vyšný výsledky svojho výskumu komplexne zhrnul v monografii, ktorá vyšla na jeseň roku 2012 vo vydavateľstve Typi Universitatis Tyrnaviensis pod názvom „Štát a právo Aztékov“.

Autor svojím výskumom a naň nadväzujúcou monografiou, ktorá predstavuje jeho prepracovanú dizertačnú prácu, zaplňa medzeru v poznaní univerzálnych právnych dejín – medzeru, ktorú na mape európskych právnych historikov predstavuje stredná a južná Amerika. Tento kontinent vo výskume dejín práva stále predstavuje biele miesto, a to v čase, keď už európske právne dejiny a súvisiace blízkovýchodné právne dejiny napohľad nemajú čím prekvapiť. Pozornosť právnych historikov referujúcich o svetovom vývoji práva a právneho myslenia sa aj preto pochopiteľne rozširuje na iné kontinenty a oblasti. Výskum právnych dejín týchto území sa nám pritom stáva stále jednoduchšie prístupným vďaka globalizácii a všadeprítomnej elektronickej komunikácii, ale aj možnostiam rýchlej prepravy a súvisiacich dlhodobjších či krátkodobých študijných pobytov. Tieto možnosti v plnej miere aktívne využil a využíva aj autor recenzovaného diela.

Doteraz prevažne europocentricky zamerané „svetové“ právne dejiny tak v jeho osobe ako aj v osobách ďalších mladých právnych historikov úspešne čelia výzve globalizácie rovnako ako to činia voľky-nevoľky aj pozitívne právne disciplíny. Komparácia s mimoeurópskymi kultúrami práva a právneho myslenia pritom úspešne nastavuje zrkadlo našim zaužívaným predstavám o práve, spravodlivosti a morálke, a relativizuje pokrok zdanlivo dosiahnutý európskym civilizačným okruhom.

V tomto kontexte treba vnímať aj recenzované dielo o štáte a práve Aztékov. Autor sám na úvod ponúka citát veličiny právnej vedy, akou bol v československých podmienkach Viktor Knapp, ktorý si tiež uvedomoval nedostatky vo výskume právnej komparatistiky, pokiaľ ide o mimoeurópske domorodé kultúry. Práve túto medzeru sa Peter Vyšný pokúša v našich podmienkach novátorsky pokryť. Vzhľadom na stredoeurópsku neznalosť mezoamerických kultúr a právnych dejín však musel vo svojej práci zvoliť prevažne metódu syntetickú, a iba v menšej miere analytickú. Vyriešil tým vlastnou cestou problém, či cudziu právnu kultúru najprv synteticky predstaviť odbornej verejnosti, a až potom sa venovať analýze čiastkových problémov, alebo naopak – najprv analyzovať čiastkové problémy a následne ich syntetizovať. Vo svojej práci sa pokúsil o kombináciu oboch prístupov, hoci s prevažujúcim syntetickým prístupom.

S ohľadom na našu neznalosť kultúry Aztékov a ich spoločenského a právneho zriadenia autor na úvod venuje pozornosť ozrejmieniu základných koncepčných rozdielov. Pritom veľmi správne upozorňuje na v antropológii a etnológii bežné, ale v právnej vede nie také zrejmé riziká zaujatosti a predsudkov výskumníka prístupujúceho k predmetu výskumu zo svojich domácich zaužívaných pozícií. Toho sa chce autor vyvarovať – nechce písať o Aztékoch iba z európskeho pohľadu, ale naopak uložil si za úlohu zohľadniť aj aztécke perspektívy. Pojmy ako „štát“, „rodina“ a pod. používa kultúrne neutrálne, ako metakoncepty, ktoré považuje za spoločné všetkým právnym kultúram. Zároveň však treba priznať, že často aztécke inštitúty prirovnáva k rímskoprávnym a obdobným antickým inštitútom a inštitúciám, čím vzniká dojem, že ich podvedome hodnotí z európskeho hľadiska. Je to však čiastočne nutná daň za to, aby aztécke inštitúty a inštitúcie vhodne priblížil stredoeurópskemu čitateľovi.

Práca sa skladá z dvoch ideovo ucelených a zároveň oddelených častí – o aztéckom štáte a aztéckom práve. Pred takto orientovanými a vymedzenými dvoma časťami monografie autor metodologicky správne predsunul problematiku prameňov poznania aztéckeho štátu a práva, ktoré zahŕňajú ikonografické, písané (historické) a nepísané (archeologické a i.) pramene. Ide teda o obdobu Lubyho členenia prameňov poznania práva na právnické (písané) a neprávnické (písané a nepísané, hmotné), pričom jadrom výskumu sú pre autora neprávnické – písané a nepísané pramene. Aj ikonografické pramene by sa pritom zrejme dali zaradiť do

jednej z týchto dvoch kategórií. Pri písaných prameňoch poznania práva autor veľmi správne kriticky pristupuje k zmienkam kolonizátorov o aztéckom práve, pretože tieto zmienky z druhej ruky vykazujú typické omyly právnych komparatistov poznačených predsudkami v prospech vlastnej právnej kultúry, navyše občas postupujúcich aj s neznalosťou veci a budujúcich na nepresných a skreslených informáciách. Autor v tejto „predkapitole“ mohol tiež osobitne venovať pozornosť aj prameňom „vzniku“ práva, osobitne formálnym prameňom vzniku aztéckeho práva. Pojednanie o tejto problematike si totiž trochu neorganicky, aj keď do istej miery pochopiteľne, nechal až na druhú kapitolu monografie, pojednávajúcu o aztéckom práve.

Vo všeobecnosti je v súčasnosti v právnych dejinách otáznym, či právo a právne dejiny majú skúmať aj štát a jeho dejiny, alebo iba tzv. štátne právo, teda „právnú úpravu štátu“. Je síce nepochybné, že podoba štátu, jeho vznik a mechanizmus fungovania podstatne ovplyvňujú podobu práva, právo je však ovplyvnené aj množstvom iných rovnako významných faktorov, ktorým by sme logicky mali venovať rovnakú pozornosť ako venujeme štátu – ide napr. o náboženstvo, ideológiu, ekonomiku, vedecký pokrok a pod. Autor recenzovaného diela však zrejme zastáva názor o jedinečnosti významu aztéckeho štátu pre vývoj aztéckeho práva, a práve preto mu venuje pozornosť v osobitnej prvej kapitole svojej monografie.

Aztécky štát autor rekonštruuje od jeho predštátnej, mýtckej podoby, až príliš pripomínajúcej mýty o vzniku štátov a národov barbarskej Európy, cez abstraktné kategórie ako sú klan a rod, až k politickej koncepcii vojenského ovládnutia územia a obyvateľstva a jeho podriadeniu politickej moci monarchu. Monarcha vystriedal rodové a náboženské authority a sám si vybudoval vlastnú náboženskú a mýtckú autoritu. Až so vznikom administratívneho aparátu však P. Vyšný hovorí o skutočnom vzniku štátu; aplikuje teda na skúmanú mezoamerickú spoločnosť a jej organizáciu súčasné nazeranie na definíciu štátu. Interesantným momentom je fakt, že vznik štátu sa aj v tejto skúmanej spoločnosti spája so „spoločenskou zmluvou“.

Podobnosť s európskou skúsenosťou tu však nekončí a prejavuje sa aj v koncepcii deleného vlastníctva pôdy, ku ktorému má zvrchované vlastnícke právo (podstaty) štát, a jednotliví členovia spoločnosti iba užívacie vlastnícke právo, pričom nižšie spoločenské vrstvy majú obmedzenú spôsobilosť nadobúdať „šľachtické“ vlastníctvo. Prítomná bola aj obdoba poddanstva s ekonomickou závislosťou na pánovi. Za vojenské zásluhy pritom predstavitelia nižšej vrstvy mohli byť pozdvihnutí na vyššiu spoločenskú priečku. Spoločenské rozčlenenie sa prejavovalo aj v prvých zákonníkoch a osobitne pri právnych úpravách ošatenia ako spôsobu rozlíšenia príslušníkov spoločenských vrstiev.

Upevnenie spoločenského rozvrstvenia, prehĺbenie rozdielov a pridelenie spoločenských úloh v závislosti od spoločenského rangu a od podielu na fungovaní štátneho aparátu, spolu s prepracovanou ideológiou spoločnosti a štátu s náboženskými koreňmi (tu pramení aj známa aztécka „krvilačnosť“) sa spájajú až s rozvinutým aztéckym štátom.

Vo všeobecnosti teda možno konštatovať existenciu paralel k európskemu vývoju, ktoré zrejme nie sú náhodné a predstavujú „zákonitosti“ (?) spoločenského vývoja spojené s antropologickým základom ľudskej osobnosti a ľudskej spoločnosti. V tomto kontexte sa autor mohol okrem pripodobňovania k rímskoprávnym inštitútom a zásadám ešte viac pokúsiť o podrobnejšie načrtnutie a vysvetlenie rozdielov oproti európskemu vývoju, a pokúsiť sa o antropologické vysvetlenie týchto odchýlok v spôsobe organizácie spoločnosti a štátu.

Druhá časť monografie P. Vyšného sa zameriava na aztécke právo. Aj tu autor odhaľuje výraznú paralelu s barbarskými a stredovekými európskymi právnymi kultúrami, v ktorých právo nezavádza žiadne novinky, ale naopak slúži na konzerváciu tradičných a zažitých hodnôt a pravidiel správania sa. Právo je teda deskriptívne, nie preskriptívne. Autor však zároveň upozorňuje na významný prvok tzv. legalizmu, teda podstatného ľpenia na dodržiavaní právnych noriem, čo je v porovnaní s neformálnosťou európskeho predmoderného právneho systému kontrastným. P. Vyšný tiež spochybňuje existenciu iracionálnych dôkazných prostriedkov, čo dáva do spojitosti práve s pokrokovou legalizáciou spoločnosti. Legalizmus sa pritom v európskych právnych dejinách spája až s disciplinarizáciou spoločnosti od moderného, osvietenského obdobia. Z autorových záverov sa preto môže javiť opodstatnenou úvaha o závislosti disciplinarizácie a legalizácie spoločnosti od vývojového stupňa intenzity štátnej kontroly nad spoločnosťou.

Následne autor venuje pozornosť jednotlivým právnym oblastiam – osobnému, rodinnému, dedičskému, vecnému, záväzkovému a trestnému právu. V detailoch pre rozsahovú obmedzenosť recenzie odkazujeme na samotné dielo. Pre zvedavého čitateľa a pozorného komparatistu však môžeme na tomto

mieste poukázať aspoň na podstatné odlišnosti v trestnom práve, kde aztécka právna kultúra nehovorila o „vine“, ale skôr pracovala s konceptom „hanby“, ktorá upadala na celé spoločenstvo v dôsledku trestného činu člena spoločenstva. Aj v tom vidíme paralelu so stredovekým európskym vývojom „kolektívnej“ rodovej trestnej zodpovednosti.

Na záver nám zostáva iba opätovne zdôrazniť, že napriek zdanlivej vyčerpanosti tém právnych dejín majú právne dejiny stále dostatok matérie a inšpirácie na postulovanie ďalších zaujímavých výskumných otázok a úloh. Tieto pritom nie sú závislé len na novom geografickom vymedzení doteraz neskúmaných oblastí (Ázie, Afriky, Latinskej Ameriky), ale tiež na novo komparovaných a kritizovaných poznatkoch a novo formulovaných záveroch o povahe práva, jednotlivých právnych inštitútov, a právnej kultúry, resp. právnych kultúr. Ak totiž porovnávacia právna veda má za úlohu abstrahovať ideu univerzálneho práva, svetové právne dejiny plnia a nanovo si ukladajú úlohu redefinovať univerzálne vývojové trendy v práve, právnej antropológii, právnej kultúre, právnom myslení, právnej filozofii, ako aj komplexne v právnej vede, právnej dogmatike a právnickom vzdelávaní. Nastupujúca generácia slovenských právnych historikov si našťastie túto potenciú svetových právnych dejín uvedomuje, stavia na nej, a verme, že na týchto základoch bude budovať aj naďalej. Vzájomné obohacovanie právnych kultúr a právnych odvetví je totiž aj v súčasnom platnom práve viac než aktuálnou skutočnosťou.

POKYNY PRE AUTOROV

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI)

je elektronický recenzovaný vedecký časopis pre oblasť právnej vedy. Vychádza dvakrát ročne na internetovej stránke <http://hticasopis.blogspot.com/>. Cieľom je podpora kvality formácie a vedecko-kvalifikačných výstupov mladých právnych vedcov. Praktickým výstupom je poskytnutie priestoru v HTI na priebežné publikovanie vedeckých článkov, ktoré môžu byť využiteľné v procese tvorby dizertačných perspektívne aj habilitačných prác mladých vedeckých a pedagogických pracovníkov do veku 35 rokov vo vednom odbore právo alebo v príbuzných vedných odboroch.

PRI POSIELANÍ RUKOPISOV DO REDAKCIE JE POTREBNÉ DODRŽAŤ TIETO POKYNY:

Rukopisy posielajte v elektronickej podobe výlučne v editore Microsoft Word na e-mailovú adresu: hti.casopis@gmail.com.

ŠABLÓNA – PRI ZOSTAVOVANÍ PRÍSPEVKU POUŽITE NASLEDUJÚCU ŠABLÓNU

Názov príspevku

Meno a priezvisko autora bez titulov

Názov vysielajúcej organizácie (napr.: Názov univerzity, Názov fakulty)

Abstrakt: Abstrakt v slovenskom alebo v českom jazyku a zároveň v anglickom jazyku na desať až pätnásť riadkov na samostatnej strane. K abstraktu pripojte bibliografický riadok časopisu napr. HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč.2, 2010, č. 3, s. (číslo strany doplní redakcia)

Kľúčové slová: Kľúčové slová v slovenskom jazyku alebo v českom jazyku a zároveň v anglickom jazyku.

Samotný príspevok

Kontaktné údaje:

Meno a priezvisko so všetkými titulmi

e-mail

Názov pôsobiska

Adresa – ulica

PSČ Mesto

Štát

FORMÁT PRÍSPEVKU

Prosím, akceptujte tieto pravidlá: šablóna má formát B5 (šírka 176 x výška 250 mm). Okraje majú: 20 mm ľavý, 15 mm pravý, 20 mm horný a 15 mm spodným okrajom. Odseky v rámci odstavca (resp. kapitoly alebo podkapitoly) navzájom neoddeľujte. Prvý riadok odseku odsadzte vždy o 10 mm od okraju. Odstavce (resp. kapitoly a podkapitoly) sa oddeľujú jedným riadkom. Prosím, nemeňte nastavenie tejto šablóny, vzhľad odsekov, formátovanie kapitol a podkapitol a ani písmo.

PÍSMO A RIADKOVANIE

Rozsah príspevku je stanovený na 10 – 15 rukopisných strán. Používajte výhradne písmo typu “Times New Roman”, a to veľkosti 12 so zarovnaním podľa okrajov, v poznámkach pod čiarou Times New Roman 10. Iba písmo v názve príspevku má veľkosť 13. Rukopisy treba písať podľa normy pre úpravu rukopisov (30 riadkov po 60 znakov – vrátane medzier – na jednej strane, Times New Roman 12). Nedel'te slová na konci riadku a nečísľujte strany. Iba pri názve vysielajúcej organizácie, tabuľkách a okrajoch je zarovnanie na stred (resp. je možné centrovat'). V texte môžete používať písmo typu tučné, kurzíva a podčiarknuté. Riadkovanie celého príspevku musí byť jednoduché. Názvy kapitol a podkapitol sú vždy tučným písmom a číslované (veľkosť písma zostáva 12). Názov kapitoly má byť veľkými písmenami.

Články treba prehľadne členiť podľa charakteru spracúvanej problematiky a zachovať nasledovnú štruktúru: úvod, rozbor problematiky, závery.

CITÁCIE

Citácie a poznámky uvádzať pomocou programu Microsoft Word pod čiaru na príslušnej strane pod seba a číslovať od 1-x, pritom číslo poznámky písať ako index. Pri citovaní bibliografických údajov sa vychádza z normy ISO 690. Odporúčame nasledujúce vzory citácií v poznámkach pod čiarou: MALÝ, Karel – SIVÁK, Florián. Dejiny štátu a práva v Česko – Slovensku do roku 1918. Bratislava: Obzor, 1992, s. 206., resp. OVEČKOVÁ, Oľga. Vzťah Obchodného zákonníka a Občianskeho zákonníka s akcentom na vybrané inštitúty obchodného záväzkového práva. Právny obzor, 91, 2008, č. 4, s. 251 – 252. V úvodných číslach HTI sa budú rešpektovať aj iné podoby citovania, pokiaľ sú v súlade s uvedenou normou. Odporúčame prečítať si metodické usmernenie pre písanie odborných textov zverejnené v druhom čísle HTI: LICHNEROVÁ, Lucia. Problematika citovania a odkazovania na klasické dokumenty: zásady a najčastejšie problémy. HISTORIA ET THEORIA IURIS, 2009, roč. 1, č. 2, s 7 – 22. Je k dispozícii aj na www.pravnedejiny.sk.

RESUME

Ku každému článku treba na osobitnej strane pripojiť krátke resumé v anglickom jazyku (10 – 15 riadkov), ktoré musí obsahovať názov článku, meno autora, výstižnú charakteristiku a bibliografický riadok. V prípade, že ste skoncipovali Váš príspevok ako súčasť vedeckého projektu, uveďte to formou poznámky pod čiarou umiestnenou hneď za názvom príspevku.

